

**MAVLONOV Sh.Sh**

# **YASHIL IQTISODIYOT**



O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI  
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SHAHARISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

MAVLONOV SHAXZOD SHAHOBIDDIN O'G'LI

# YASHIL IQTISODIYOT

O'quv qo'llanma

*Ushbu o'quv qo'llanma Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil  
22-dekabrda 537 sonli buyrug'i asosida nashrga tavsiya etildi.*

TOSHKENT  
"MAKON SAVDO PRINT" -2024

**U O‘K 339.97:502**

**KBK 65.04-02**

**Yashil iqtisodiyot: O‘quv qo‘llanma / Mavlonov Sh. Sh. /T-“MAKON SAVDO PRINT”  
2024 - 185 bet.**

**Taqrizchilar:**

**Nurbek Quدراتov** -Shahrisabz davlat pedagogika instituti  
“Geografiya” kafedrası o‘qituvchisi PhD

**Abdiyev Alimardon** -Qarshi davlat universiteti “Turizm va marketing”  
kafedrası dotsenti, Iqtisodiyot fanlari nomzodi.

Ushbu o‘quv qo‘llanma 60111000 – Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo‘nalishining talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, raqamli iqtisodiyot sharoitida yashil iqtisodiyotning mazmun mohiyati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida tabiiy resurslarning ahamiyati, yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligi, tabiiy muhitni saqlash va tiklashning ijtimoiy-iqtisodiy samarasini ilmiy tahlil qilishni, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, aholining tabiiy resurslarga uzluksiz ortib borayotgan ehtiyojlarini qondirish, tabiiy resurslarni qayta tiklash, suv resurslaridan oqilona foydalanish, yer resurslarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, tabiiy muhitning mahsuldorligini oshirish uchun imkoniyat yaratish, tiklanmaydigan tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni ifloslanishidan saqlash, yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi, mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlanishi kabi masalalarning iqtisodiy yechimlari nazariy va statistik tahlil etilgan.

UO‘K 339.97:502

KBK 65.04-02

**ISBN 978-9910-728-10-5**

© “MAKON SAVDO PRINT” 2024  
© Mavlonov Sh. Sh. 2024

## MUNDARIJA

Tabiiy resurslarning yetishmasligi aql. intizom va zukkolik ustunligi bilan qoplanishi kerak. ....	4
Lee Kuan Yew .....	4
KIRISH .....	4
I BOB Yashil iqtisodiyot fanining predmeti, maqsadi va vazifalari .....	7
1.1 Fanning predmeti, ob'ekti, maqsadi va vazifalari .....	7
1.2 «Yashil iqtisodiyot» ga o'tish sharoitida tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanish .....	15
1.3 Bozor iqtisodiyotini rivojlantirish sharoitida yashil iqtisodiyotdan foydalanish .....	23
2.1 Yer resurslarini iqtisodiy baholash orqali yashil iqtisodiyotni rivojlantirish .....	43
II. BOB Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirish muammolari.....	56
2.1 Yashil iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida suv resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy samaradorligi .....	56
2.2 Mineral xomashyo zaxiralaridan samarali foydalanish, ularni iqtisodiy baholash va uning asosiy ko'rsatkichlari .....	100
2.3 Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholash va ulardan majmual foydalanishning iqtisodiy samaradorligi .....	110
2.4 Atmosfera havosi va uning zaxiralaridan samarali foydalanishda yashil iqtisodiyotning o'rni .....	116
2.5 Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholash .....	126
2.6 Tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy samaradorligi .....	131
III BOB Mintaqada yashil iqtisodiyotdan foydalanish tajribalari .....	137
3.1 Mintaqada tabiatdan foydalanish va ishlab chiqarish kuchlarini ekologik xususiyatlari.....	137
3.2 Qishloq xo'jaligini "yashil iqtisodiyot" asosida rivojlantirish .....	144
3.3 «Yashil iqtisodiyot» ga o'tish sharoitida xorijiy davlatlar tajribasi .....	151
3.4 O'zbekistonda «yashil iqtisodiyot» ga o'tishning davlat tomonidan qo'llab quvvatlnishi .....	164
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	183



**Tabiiy resurslarning yetishmasligi aql, intizom va zukkolik ustunligi  
bilan qoplanishi kerak.  
Lee Kuan Yew**

**KIRISH**

Mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish yashil iqtisodiyot sharoitida tabiatdan foydalanishning holati va atrof-muhit muhofazasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu boisdan raqamli iqtisodiyoti sharoitida yashillikni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmlarini yaratish katta ahamiyatga ega bo‘lib, tabiatda yuz berayotgan ijobiy va salbiy o‘zgarishlarni iqtisodiy jihatdan tahlil qilish natijalari orqali kishilik jamiyatining xo‘jalik faoliyatiga miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida baho berish mumkin.

Darhaqiqat, tabiatga ekologik ta’sirni iqtisodiy hisoblash yo‘llari bilan tahlil qilish natijasida ishlab chiqarishning daromad miqdorini oshirish masalalarining ayrim yechimlarini ham topish mumkin «Yashil iqtisodiyot» fani tabiat boyliklaridan foydalanishni me’yorlashtirishni iqtisodiy jihatdan ilmiy asoslash orqali samaradorligini baholash, atrof-muhitning ifloslanishi oqibatida ko‘rilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy zararlarni bartaraf etishga qaratilgan maqsadli dasturlarni amalga oshirish natijasida erishiladigan iqtisodiy samaradorlikni hisoblash usullarini o‘rgatadi.

Tabiiy resurslardan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar yaratish, tabiatni muhofaza qilishni moliyalashtirish, rejalashtirish va boshqaruvning asoslarini takomillashtirish bo‘yicha yangi tadqiqot yo‘nalishlarini izlash va asoslash ham ushbu fan zimmasidadir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarorining asosiy maqsadlaridan birida;

**“texnologik modernizatsiyalash va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish; davlat investitsiyalari va xarajatlarining ustuvor yo‘nalishlariga ilg‘or xalqaro standartlarga asoslangan “yashil” mezonlarni kiritish; davlat tomonidan rag‘batlantirish mexanizmlarini, davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish hamda xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni faollashtirish orqali “yashil” iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari bo‘yicha tajriba-sinov loyihalarini amalga oshirishga ko‘maklashish; ta‘limga investitsiyalar kiritishni rag‘batlantirish, yetakchi xorijiy ta‘lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlari bilan hamkorlikni rivojlantirish hisobiga “yashil” iqtisodiyotdagi mehnat bozori bilan bog‘liq kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish; Orolbo‘yidagi ekologik inqirozning salbiy ta‘sirini yumshatish choralari ko‘rish; “yashil” iqtisodiyot sohasida, shu jumladan ikki tomonlama va ko‘p tomonlama shartnomalar tuzish orqali xalqaro hamkorlikni mustahkamlash”<sup>1</sup>** kabi eng muhim masalalarni ham ushbu fanning ham asosiy vazifasi hisoblanadi.

Yashil iqtisod iqtisodiy o‘shishga e‘tibordan voz kechishni va uzoq muddatda barqaror bo‘lishi mumkin bo‘lgan yagona iqtisodiyot turi bo‘lgan “davlat, yashil iqtisodiyotiga” o‘tishni taklif qiladi. Barqaror yashil iqtisodiyotda sayyora chegarasi hurmat qilinadi va shuning uchun eng kam manba hisoblanadi. Bu bizni iloji boricha oqilona foydalanishimiz, iqtisodiyot unumdorligini oshirish va shu bilan birga undan foydalanishimizni kamaytirishimiz kerak degan xulosaga olib keladi.

Yashil iqtisod, shuningdek, butun murakkab ekologiyasi va xilma-xil turlari bilan yer sayyorasining butun tizimini ko‘rib chiqish uchun

---

<sup>1</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida

bizning yagona turimizdan tashqari tashvish doirasini kengaytiradi. Yashil iqtisodiyot tomonidan taklif qilingan yechim esa tabiiy jarayonlarga ehtiyotkorona bo'lishimizdir. Yashil iqtisodiyot haqida turli qarashlar mavjud. Bizning ilmiy qarashimiz esa yashil iqtisodiyotni rivojlantish uchun shundek texnologiya ishlab chiqilishi kerakki bunda tabiatga hech qanday zarar yetmasligi darkor. Ana shunda iqtisodiy rivojlanishga erishamiz. Ushbu g'oyalarni o'zida mujassam etgan fanimizda barcha savollarga birgalikda yechimini topamiz.

# **I BOB Yashil iqtisodiyot fanining predmeti, maqsadi va vazifalari**

## **1.1 Fanning predmeti, ob'ekti, maqsadi va vazifalari**

### **Reja**

#### **1. Iqtisodiyotda yashil iqtisodiyot tushunchasining umumiy tavsifi**

#### **2. Fanining predmeti, maqsadi va vazifalari**

##### **1. Iqtisodiyotda yashil iqtisodiyot tushunchasining umumiy tavsifi**

Bozor iqtisodiyoti sharoitida yashil iqtisodiyotning amaliy vazifalari maxsus, keng qamrovli va teran tadqiqotlar bilan shug'ullanadigan, tabiatdan oqilona foydalanishning nazariy asoslarini ishlab chiqadigan "Yashil iqtisodiyot" fani shakllandi. Ushbu atama ilk bor adabiyotlarda 1989 yilda Buyuk Britaniya hukumati uchun yetakchi iqtisodchilar tomonidan "Yashil iqtisodiyot" ni rivojlantirish rejasi deb nomlangan hisobotda foydalanilgan.<sup>2</sup>

Ushbu fan tabiat va jamiyat faoliyati o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'liqlikning iqtisodiy natijalarini ochib beradi, tahlil qiladi va baholaydi, tabiiy resurslardan foydalanish, hamda tabiiy muhitni muhofaza qilishning nazariy iqtisodiy-ekologik tamoyillarini ishlab chiqadi. Ushbu fan ko'rib chiqadigan masalalar qatorida ijtimoiy va iqtisodiy masalalar asosiy o'rinni egallaydi Ushbu fan ko'rib chiqadigan masalalar qatorida ijtimoiy va iqtisodiy masalalar asosiy o'rinni egallaydi.

Yashil iqtisod atrof-muhitni himoya qilish targ'ibotchilari va yashil siyosatchilardan ularning ehtiyoji tufayli paydo bo'ldi. U pastdan yuqoriga va mavhum nazariyalardan ko'ra amalda barqaror iqtisodiyotni qurayotganlardan o'sdi. Iqtisodiy o'sish bilan bog'liq aniq muammolar

---

<sup>2</sup> Blueprint for a Green Economy: David Pearce, Anil Markandya and Edward B. Barbier. Earthscan, London, Great Britain, 1989. 192 pp.



olimlar tomonidan e'tibordan chetda qolmadi: ba'zi iqtisodchilar ularni payqashdi va keyin bu tashvishlarni o'z intizomiga kiritishga harakat qilishdi.

Bu atrof-muhit iqtisodiyotining rivojlanishiga, shuningdek, tabiiy resurslar asrab avaylash yashil iqtisodiyotni o'rganishga olib keldi. Atrof-muhit bo'yicha iqtisodchilar ushbu salbiy ta'sirlarni intizomga qaytarishni xohlashdi. Biroq, ular hali ham bu mavzuga ilmiy va o'lchovga asoslangan tarzda yondashdilar, masalan, odamlarning tabiatni ifloslanishi yoki yashash joyining yo'qolishidan qanchalik tashvishlanayotganini o'lchash uchun tabiiy muhitni asrab avaylash va iqtisodiy baholash ham muhim ahamiyatga ega ekanligini fanning o'zi kelajakda isotlab beradi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, iqtisodning an'anaviy ravishda baholanishi mumkin bo'lmagan narsani chetga surib qo'yishi yoki e'tiborsiz qoldirishi hali ham amal qilib kelindi, ammo javob hayotning qandaydir tarzda iqtisodiyot e'tiborsiz qoldirgan jihatlarini baholashga urinish edi.

Yashil iqtisodchilar buni kategoriya xatosi deb hisoblashadi; boshqacha qilib aytganda, ular hayotning ba'zi jihatlarini shunchaki o'lchab bo'lmaydigan ijtimoiy yoki ma'naviy qiymatga ega ekanligini qabul qilish muhim deb hisoblashadi. Darhaqiqat, ko'plab yashil iqtisodchilar hisoblashning o'zi muammoning bir qismi ekanligini taxmin qilishgacha borishadi. Bitta misol uchun, har qanday narsani hisoblash uchun biz dunyoni alohida toifalarga ajratishimiz kerak, masalan, yarim kunlik yoki to'liq kunlik ishchilar, erkaklar yoki ayollarning tabiiy muhitga e'tivor darajasini iqtisodiy aholash desak maqsadga muvofiq o'lar edi.

Bu iqtisodiyot va jamiyatga yashil yondoshuvning asosi bo'lgan holizm tamoyiliga qarshi chiqadi. Yana bir misol: O'lchov jarayonining tabiati bizning tajribamizni chap qo'l o'ng qo'l qilayotgan zararni ko'ra olmasligi uchun qismlarga ajratishdir. Garchi bu turdagi "atrof-muhitni hisobga olish" foydali bo'lishi mumkin bo'lsa-da, u miqdorni sifatdan ustun qo'yish paradigmasi ichida qoladi. Atrof-muhit iqtisodiyoti iqtisodiy faoliyatning ijtimoiy va atrof-muhitga ta'sirini kun tartibiga

qat'iyroq kiritishda ko'p yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, bu muammolarni hal qilishda ierarxik yondashuvni qo'llashda davom etmoqda, bu esa yana yashil yondashuvga zid keladi.

Atrof-muhit iqtisodiyotiga oid eng mashhur kitoblardan birining nomi buni aniq ko'rsatib turibdi. Bu aniq raqamli yondashuvni talab qiladi, baholash va buxgalteriya usullarini taklif qiladi. Yashil iqtisodchi uchun bunday umumlashtirilgan "loyiha" tushunchasi muammoli, chunki ekologiya tabiati mahalliy muhitga moslashishni, mahalliy sharoitni aks ettiruvchi iqtisodiy muammolarni hal qilishning xilma-xilligini taklif qiladi. Falsafiy pozitsiyani tushunish haqida gap ketganda, ismda har doim ko'p narsa bor. Ekologik iqtisodchilar atrof-muhitni muhokama qilishlari mumkin; yashil iqtisodchilar sayyora yoki Yer haqida ko'proq gapirishadi. Bu faqat intellektual yoki akademik falsafa emas, balki asosli falsafa ekanligidan dalolat beradi.

Ekologik iqtisod ekologiya va iqtisodiyotning ikkita alohida fanlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga harakat qiladi. Shunday qilib, u yashil iqtisodiyotning asosi bo'lgan ekologiyada mustahkam ildiz otgan. Biroq, u hali ham o'lchash va baholashga katta e'tibor beradi va o'zini asosiy iqtisoddan ko'plab tushunchalar va usullarni o'z ichiga olgan ilmiy fan deb hisoblaydi. Ekologik va ekologik iqtisod o'rtasida keng farqlash mumkin, garchi nomenklatura ko'pincha juda kam qo'llaniladi. Umuman olganda, atrof-muhit iqtisodiyoti ekologik muammoni an'anaviy iqtisodiyotlar doirasida ko'rib chiqdi, ekolog iqtisodchilar esa yanada tanqidiy pozitsiyani egallaydilar.

**“Yashil iqtisodiyot”ni nazariy asoslashdan keyin uning ahamiyatini iqtisodiy sub’ektlar o’rtasida ommalashtirish zarurati paydo bo’ldi. Ushbu darajada yashil iqtisodiyotning bosh vazifasi jamiyatda ekologik toza ishlab chiqarishning zarurligi va ahamiyati to’g’risida dunyoqarashni uyg’otish hisoblanadi.<sup>3</sup>**

So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi muammosi olimlar va ekologlarning periferik tashvishidan global siyosatni ishlab chiqishda

---

<sup>3</sup> A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xo'jayorov "Yashil iqtisodiyot" Darslik. Toshkent .Unversitet 12-bet

markaziy muammoga aylandi. Iqtisodiyotimizda faoliyat ko‘rsatish usuli bizning omon qolishimizga tahdid soladigan darajada ifloslanishni keltirib chiqarayotganini anglash birinchi navbatda iqtisodiyotga yashil yondashuvni rivojlantirishga turtki bo‘ldi. Biz neft zaxiralari kamayib borayotgan va qolganlari uchun raqobat kuchaygan davrdamiz.

Bu butunlay neftga bog‘liq bo‘lgan iqtisodiyotning kelajagi va cheklangan resurslarimizdan oqilona foydalanish muhimligini yanada kengroq e‘tirof etish borasida xavotir uyg‘otadi. Bu yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun yana bir turtki bo‘ldi. Bundan tashqari, yashil iqtisodchilar raqobatga asoslangan iqtisodiy tizim boylar va kambag‘allar o‘rtasidagi tengsizlikning global va milliy miqyosda kengayishiga olib kelishi va bu tengsizlikning muqarrar keskinlik va to‘qnashuvlarga olib kelishidan xavotirda. Yashil iqtisodiyot bu odamlar va sayyora uchun iqtisodning bardavom o‘sib boruvchi asosiy eng muhim jihati demakdir.

**“Shu bilan birga, iqtisodiyotning energiya samaradorligi yetarli darajada emasligi, tabiiy resurslardan oqilona foydalana olmaslik texnologiyalar yangilanishining sustligi, “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlarni joriy etishda kichik biznesning faol ishtirok etmayotgani milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning ustuvor maqsadlariga erishishga to‘sqinlik qilmoqda.”<sup>4</sup>**

Yashil iqtisodiyotni o‘sishi iqtisodiy kelajak bilan hamohanglikda iqtisodiy odamlar bilan rivoj topadi. Iqtisodiy odam - sog‘lom, harakatchan, mehnatga layoqatli, uning haqiqiy ijtimoiy, biologik va ekologik holatini ifodalaydi.

## **2. Fanining predmeti, maqsadi va vazifalari**

"Yashil iqtisodiyot» fanining predmet negizi tabiiy resurs salohiyatidan foydalanishning barcha jabhalarini, hamda uni muhofaza qilishga yo‘naltirilgan tadbirlarni, shuningdek, qayta tiklanadigan tabiiy

---

<sup>4</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida

resurslarni muntazam tiklab borish, miqdorini ko'paytirish, sifatini yaxshilash, tabiatning muhofazaga muhtoj obyektlarni qo'riqxonalariga aylantirish kabi faoliyatlarning iqtisodiy samarasining tahliliy natijalari hisoblanadi.

«Yashil iqtisodiyot» fani tabiatdan foydalanishdagi vujudga keladigan iqtisodiy-ekologik vazifalarning yechilishida majmual va tizimli yondashuvni ta'minlaydi. Shuningdek, ushbu umumiy tizimning tarkibiy qismlarini tabiatdan foydalanish, ularni muhofaza qilish va qayta tiklash yo'nalishlardagi iqtisodiy- ekologik tadbirlar va shu tadbirlarga bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish jarayonlarining unsurlari tashkil etadi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish muammosining majmualiligi texnikaviy tadbirlarni tashkiliy-iqtisodiy tadbirlar bilan birgalikda bo'lishi va ular ishlab chiqarish jarayonida bir vaqtning o'zida qo'llanilishini bildiradi. Yashil iqtisodiyot fanining tadqiqot obyekti tabiiy resurslar bilan jamiyat hayotiy faoliyati va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikdir. Ushbu aloqalarni maqsadga muvofiqlashtirish, inson hayotiy faoliyatining uzoq davomiyligini ta'minlashda tabiiy muhitni saqlash va tiklashga asoslangan yo'nalishlar fan predmetini tashkil etadi. Shuningdek, fanning predmet bo'lib shakllanishi doirasida quyidagi maqsad va vazifa turadi:

**Yashil iqtisodiyot fanining asosiy maqsadi:** Tabiiy va iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, tabiiy rasurslarga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, aholining ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun tabiiy muhitga majmual ta'sir ko'rsatishdan iborat.

**Yashil iqtisodiyot fanining asosiy vazifalari:**

- jamiyatning tabiiy resurslarga uzluksiz ortib borayotgan ehtiyojlarini qondirish,
- tabiiy muhitning mahsuldorligini oshirish uchun sharoit yaratish,
- tiklanmaydigan tabiiy resurslardan o'ta tejamkorlik bilan samarali foydalanish,
- atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash;

- tabiiy resurslarni ularning murakkab o‘zaro aloqadagi inson-xo‘jalik faoliyati ta’sirida o‘zgarish qonuniyatlarini, inson uchun bu o‘zgarishlarning ta’sir darajasini aniqlash,
- tabiiy resurslardan samarali foydalanishning iqtisodiy-ekologik tamoyillarini ishlab chiqish;
- tabiiy resurslarning hozirgi va kelgusi avlodlar uchun zarur bo‘lgan miqdoriy va sifatiy xususiyatlarini saqlash va tiklashning iqtisodiy-ekologik tadbirlarini ishlab chiqish;
- tabiiy muhitni sifat jihatidan yomonlashib, miqdor jihatidan qashshoqlashib borishining oldini olish va uzluksiz yaxshilashni ta’minlashdan iborat.

Shunday qilib, “Yashil iqtisodiyot” fanining ilmiy yo‘nalishi - tabiiy resurslardan foydalanish, ularni tiklash va muhofaza qilish, insoniyatning moddiy va ma’naviy ehtiyojlarini qondirish uchun tabiiy muhitning ifloslanishidan muhofaza qilishga yo‘naltirilgan tadbirlar majmuasini ijtimoiy-iqtisodiy yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borishdan iborat. Xulosa qilib aytganda, «Yashil iqtisodiyot» — kishilik jamiyati va tabiiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir maqsadga muvofiqlashtirilishini ta’minlaydigan tadbirlar majmuasidir. «Yashil iqtisodiyot» fanining umumiy nazariyasini ishlab chiqish fanlararo vazifa bo‘lib, uning yechimiga ko‘pgina fanlar ham o‘z hissasini qo‘shadi.

Yashil iqtisodiyot o‘rganadigan geografiya, ekologiya va iqtisodiyot fanlari birgalikda muhim ekologik muammolari bo‘yicha tadqiqotlarning asosi bo‘lib xizmat qiladi.

“Yashil iqtisodiyot” fanini o‘zlashtirishda jamiyat bilan tabiat o‘rtasidagi ro‘y beradigan makon-muhit turlicha ifodalanishini, hamda «tabiat», «tabiiy muhit», «tabiiy sharoit», «tabiiy resurslar» kabi tushunchalarning mazmuniy ko‘lami jihatidan bir-biridan farqlanishini bilish zarur.

Tabiatning xo‘jalikda foydalaniladigan, insoniyatning yashashi uchun zarur bo‘lgan barcha elementlari, energiya boyliklari tabiiy resurslardir. Biroq, ular o‘rtasidagi aniq chegarani ba’zan anglash mushkulga o‘xshaydi. Masalan, iqlim tabiiy sharoit elementi, biroq

qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi xususiyatiga ko'ra undan agroiqlim resursi sifatida foydalaniladi, o'simliklar esa o'rmon resursi sifatida yashash vositasi hisoblanadi.

Insonning tabiatga ta'siri geografik qobiqda ro'y berar ekan, demak, jamiyat o'ziga kerakli hamma resurslarni shu geografik qobiqdan oladi, shu bilan birga uni muhofaza qiladi, faol ta'sir ko'rsatib, landshaft(tabiat)ni qisman o'zgartiradi. Boshqacha aytganda, tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning keskinlashuv darajasi ham aynan tabiiy resurslardan foydalanish ko'lami va jadalligida va yashilligida namoyon bo'ladi.

Tabiiy resurslardan foydalanish «Yashil iqtisodiyot» fanining asosiy **obyekti** bo'lib, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarishi rivojlanishidagi asosiy omil hisoblanadi. Asosiy obyekti esa yurtimizdagi barcha davlat muhofazasidagi qo'riqxonalar hisoblanadi.

Yashil iqtisod, shuningdek, butun murakkab ekologiyasi va xilma-xil turlari bilan yer sayyorasining butun tizimini ko'rib chiqish uchun bizning yagona turimizdan tashqari tashvish doirasini kengaytiradi. Fanni shakllantirishga hozirgi yondashuvning torligining misoli sifatida biz barcha mavjudotlar parlamentining fikrlash tajribasidan foydalanishimiz mumkin. Bizga chuqur dengiz baliqlari, bargli daraxtlar, insoniyatning atom elektr stansiyalari sonini ko'paytirishga bo'lgan xohishi masalasini shunday parlamentda ovozga qo'yishni tasavvur qilsak, hozirgi qaror qabul qiluvchi tuzilmalarimiz qanchalik tor ekanligini ko'ramiz. Iqtisodiy sabablarga ko'ra qiladigan ishlarning aksariyati bo'lsa, biz yer sayyorasining boshqa barcha turlarining to'plangan ovozlari qarshi faqat bitta ovozga ega bo'lamiz. Mana shu birdamlikdagi umumiy ovoz yashillikni asrash bo'lib jaranglaydi.

Yashil iqtisodiyot darsi shundan iboratki, sayyoramizning turlari sifatida biz barchamiz hayot tarmog'iga bog'langanimiz, yashillik uchun harakat qilmog'imiz kerak ekanligini o'rgatib boradi. Ekologiyadan bu juda aniq va ilmiy saboqni hayotga taqbiq etib keladi. Bu yashil iqtisod ekologiyadan oladigan birinchi saboq: biz ekotizimimizning qolgan qismi uchun qilayotgan ishimizning oqibatlarini hisobga olmasdan turib,

o‘zimizni mamnun qila olmaymiz. Boshqa saboq, atrof-muhitni bizga moslashishga majburlashdan ko‘ra, o‘zimiz joylashgan muhitga moslashishdir. Bu bizning haddan tashqari iste‘molimiz tufayli butun sayyoramizni imkonsiz darajada katta yukni qabul qilishga majburlash ekologiya saboqlarini tobora kuchaytirmoqda. Yashil iqtisodiyotni siyosiy munozaralar markaziga olib boradigan haqiqiy turtki iqlim o‘zgarishidir. So‘nggi ikki yil ichida bizning sayyoramizning hayotni ta‘minlash tizimiga ta‘siri bilan bog‘liq vaziyatning haqiqati siyosatchilarga tusha boshladi. Ular, shuningdek, iqlim o‘zgarishi muammosini aynan iqtisod yaratayotganini, demak, uning paydo bo‘lishini tushunishdi.

Yashil iqtisodiyot uchun so‘nggi 30 yil ichida ishlab chiqilgan iqtisodiyotga muvozanatli, yaxlit va ekologik asoslangan yondashuvni taklif qilish uchun haqiqiy imkoniyatla mavjudligi haqida bilimlarga ega bo‘lishimiz lozim.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. «Yashil iqtisodiyot» fanining shakllanish sabablari nimalardan iborat?
2. «Yashil iqtisodiyot» fanining maqsadi nimadan iborat?
3. «Yashil iqtisodiyot» fani qanday vazifalarning yechimini topadi?
4. «Yashil iqtisodiyot» fani tabiatdan foydalanishdagi vujudga keladigan iqtisodiy-ekologik vazifalar yechilishidagi qanday yondashuvni ta‘minlaydi?
5. «Yashil iqtisodiyot» fanining predmet negizi nimadan iborat?
6. «Yashil iqtisodiyot» fani qaysi fanlar bilan o‘zaro aloqadorlikka ega?
7. «Yashil iqtisodiyot» fanining boshlang‘ich tushunchalarini ta‘riflang?

## **1.2 «Yashil iqtisodiyot» ga o‘tish sharoitida tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanish**

### **Reja**

**1. Kelajak avlodlarni «Yashil iqtisodiyot» ni rivojlantirish ruhida tarbiyalash**

**2. Tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanishning indekatorlari**

### **1. Kelajak avlodlarni «Yashil iqtisodiyot»ni rivojlantirish ro‘hida tarbiyalash**

Bugungi kunda amalga oshirilayotgan jamiyatni demokratlashtirishning muhim tarkibiy qismi shaxs shakllanishi jarayoniga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatuvchi ob’ektiv omillarni hisobga olgan holda yoshlarning ta’lim va tarbiya darajasini oshirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday omillarga o‘quvchilarning rivojlanishi va o‘shining moddiy va psixologik sharoitlari kiradi; shaxsiyat rivojlanishi sodir bo‘lgan tabiiy muhit esa eng asosiy vazifalardan biri ekanligi barchamizga sir emas.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantiruvchi xarakterini takomillashtirishda tabiiy va iqtisodiy ta’lim, fan metodologiyasining eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bugungi kunda ta’lim jarayonida yoshlarni tabiiy va iqtisodiy fanlarga o‘rgatishning samarali shakl va usullarini o‘z ichiga olishi kerak; asrlar davomida xalq donishmandligi va madaniyati bilan yaratilgan eng qimmatli narsa zamonaviy insonni tarbiyalash va tarbiyalash tizimiga kiritilishi kerak. Mana shunday yechimlarni o‘quvchilarni o‘qitish jarayonida pedagogik-psixologik aspektlar yoradamida chuqurroq o‘rganish bugungi kunning bosh masalasi hisoblanadi.

Ta’lim, birinchi navbatda, inson manfaatlarini ko‘zlab, amalga oshirilishi kerakligi ayon bo‘layotgan shiddatli bir davrda, o‘zgartirilgan ustuvorliklarga muvofiq, talabalarni mustaqil ishlab chiqarish faoliyatiga



tayyorlash uchun asos sifatida OTM fanlarini, birinchi navbatda, tabiiy va iqtisodiy fanlarni qayta qurish zarurati paydo bo‘lmoqda.

Talaba yoshlarni tabiiy va iqtisodiy ne‘matlardan oqilona foydalanish vazifani tushunishga, uni amalga oshirish imkoniyatlarini izlashga, o‘z ishining sifati uchun rag‘batlantirish esa o‘zlashtirilayotgan bilimlarni yanada chuqurroq o‘rganishga undaydi. Zero, bunday darslarida talabalar tabiat bilan hamohang holatda boshlang‘ich iqtisodiy ko‘nikmalar uyg‘unligi mazmunli muhitni yaratadi.

Tabiiy fanlar hamohangligida iqtisodiy darslari barcha fanlar uchun umumiy bo‘lgan didaktik tamoyillarni qo‘llashga asoslangan bo‘lsada, ular bir qator xususiyatlar bilan ajralib turadi, masalan, o‘quvchilar nafaqat kognitiv, balki ijodiy faoliyat bilan ham shug‘ullanadilar; ob‘ektlar va mehnat jarayonlari nafaqat o‘rganish ob‘ektlari, balki ayni paytda ko‘rgazmalilik vositasi, o‘quvchilar mehnatini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik material, texnik o‘quv qo‘llanmalari orqali tabiat ne‘matlarini asrashga bo‘lgan boshlang‘ich qiziqishlari yoshligidanoq shakllanib boradi.

Har bir darsda va tabiatga ekskursiyada tabiatga mas‘uliyat bilan munosabatda bo‘lish kerakligini eslatish foydali bo‘ladi. Bu siz gullarni, butalarni va boshqa har qanday o‘simlikni halokatdan himoya qilasiz degan ma‘noni anglatadi. Tabiiy manbaalardan foydalangan holda mehnatga o‘rgatish darslari “ekologik tushuncha” olishi va o‘quvchilarda tabiatga yangi, mas‘uliyatli munosabatni shakllantirishi kerak. “Tabiat va bolalar bir butun”, “Tabiat xavf ostida”, “Tabiat mening yordamimni kutmoqda” – kabi yangi pedagogik o‘yinlar yordamida amaliy ish bajaradigan har bir tinlovchi shunday xulosa chiqarishi kerak bo‘lgan eng muhim boshlang‘ich bilimlarga amalyot orqali dastlabki tushunchalarga ega bo‘ladi.

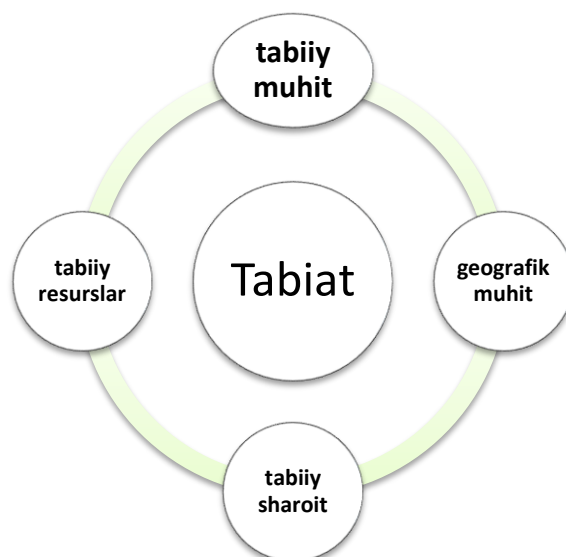
Iqtisodiy ta‘limning asosiy maqsadi - moddiy qadriyatlarning atrofdagi ob‘ektiv dunyosini umuminsoniy madaniyatning bir qismi sifatida ochib berish va bilish jarayonida xatti-harakatlarning tegishli shakllarini o‘rgatish. Ushbu jarayonga maqsadli pedagogik rahbarlik qilish bilan bolalar turli darajadagi iqtisodiy tushunchalarni egallaydilar:

g'oyalardan tortib, bu tushunchalarning mohiyatini anglashgacha, iqtisodiy ko'nikmalarga ega bo'ladilar va shaxs sifatida shakllanadilar.

Tabiiy o'simliklar yordamida tasovvur qilish aniq harakatlarni talab qiladi va agar dastlab ishlab chiqarish jarayonida ayniqsa katta qat'iyat talab qilinadigan bo'lsa, unda ma'lum ko'nikmalar paydo bo'lishi bilan fikrlash qobiliyatining moslashuvchanligi, tushunish qobiliyatlari, nozik vosita harakatlari va tasavvurlari rivojlanadi. Shu bilan birga, tabiiy materiallardan ishni bajarish uchun zarur bo'lgan mehnat talabaning shaxsiyatining rivojlanishiga va uning xarakterining rivojlanishiga yordam beradi. Axir, har qanday vazifalarda ham o'quvchi qiziqishlarini tushunib olish unchalik oson emas, uni yaratish ishi ma'lum ixtiyoriy harakatlarni talab qiladi.

Talabalar qiyinchiliklarga duch kelganda, bola birinchi marta kerakli ishni bajara olmasa ham, uni o'zi hal qilishga harakat qiladi. Ammo kattalar yordamida u o'z muvaffaqiyatsizligi sabablarini aniqlashni va eng muhimi, uni yengib o'tishni o'rganadi. Bunday harakatlar natijasida o'quvchilarda qat'iyat, boshlagan ishni oxiriga yetkaza olish kabi fazilatlar shakllanadi. Mana shunday jarayonlarda talabalar tabiiy muhit bilan birgalikda iqtisodiy munosabatlarning boshlang'ich asosini ham o'rgana boshlaydilar.

O'rganishlar davomida talaabalar tabiat ne'matlaridan oqilona foydalanishning amaliy dars davomidagi ishlarini, murakkab kompozitsiyalarni, atrofdagi voqelik ob'ektlarini, ertak epizodlarini va boshqalarni yaratishni o'rganadilar. Yanada chuqurroq bilib olishimiz uchun amaliy darslar yordamida tabiat va uning atrofidagi o'zgarishlarni ushbu diagramma orqali bilib olishimiz mumkin bo'ladi. *1.1 diagramma.*



**Ushbu chizma muallif tomonidan tayyorlangan.**

«Tabiat» tushunchasi butun borliq-koinotni o‘z ichiga oladi, torroq ma’noda esa, barcha tabiiy fanlarning o‘rganish obyekti hisoblanadi.

«Tabiiy muhit» tushunchasi esa tabiat va jamiyatning bevosita aloqada bo‘lgan borliq qismini ifodalaydi.

«Geografik muhit» tushunchasi yer bilan bog‘liq tushuncha bo‘lib, u zaminning yuza qismi bilan yakun atrofini o‘z ichiga oladi.

« Tabiiy resurslar» tushunchasi tabiat tomonidan insoniyatga berilgan barcha moddiy ne‘matlar kiradi.

Bunda tabiat va uni bog‘lab turuvchi tashqi omillarning o‘zaro aloqadorligi, iqtisodiy mazmun mohiyatini yaxshi tushunib olish o‘quvchilarda yaxshi samara beradi deb o‘ylaymiz.

Tabiat boyliklaridan foydalanishni me’ yorlashtirishni iqtisodiy jihatdan ilmiy asoslash orqali samaradorligini baholash, atrof-muhitning ifloslanishi oqibatida ko‘rilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy zararlarni bartaraf etishga qaratilgan maqsadli dasturlarni amalga oshirish natijasida erishiladigan iqtisodiy samaradorlikni hisoblash usullarini o‘rgatadi.

Tabiiy resurs salohiyatidan foydalanishning barcha jabhalarini, hamda uni muhofaza qilishga yo‘naltirilgan tadbirlarni, shuningdek, qayta tiklanadigan tabiiy resurslarni muntazam tiklab borish, miqdorini ko‘paytirish, sifatini yaxshilash, tabiatning muhofazaga muhtoj

obyektlarni qo‘riqxonalariga aylantirish kabi faoliyatlarning iqtisodiy samarasining tahliliy natijalari hisoblanadi. Mana shu jarayonlarni amalga oshirish uchun tabiat ne‘matlaridan oqilona foydalanishning bir qancha vazifalarini tahlil qilib chiqamiz:

- tabiiy muhitning mahsuldorligini oshirish uchun sharoit yaratish,
- tiklanmaydigan tabiiy resurslardan o‘ta tejamkorlik bilan samarali foydalanish,
- atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash;
- tabiiy resurslardan samarali foydalanishning iqtisodiy-ekologik tamoyillarini ishlab chiqish;
- tabiiy resurslarning hozirgi va kelgusi avlodlar uchun saqlash va tiklashning iqtisodiy-ekologik tadbirlarini ishlab chiqishdan iborat.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tabiiy boyliklardan foydalanish shunday ilmiy tamoyillarga asoslanishi zarurki, bunda tabiat ham, jamiyat ham aziyat chekmasligi kerak. Ushbu muvozanat buzilishning natijasida sodir bo‘lgan hodisa boshqa bir necha hodisalarning ro‘y berishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ekologik muvozanat juda ham mo‘rt bo‘lib, uning izdan chiqishi ko‘p hollarda geotizimlardagi suv maromining o‘zgarishi, hayvonot va o‘simlik olamining halokatga yuz tutishi, tuproq qatlami unumdorligining pasayishi va atmosferaning ifloslanishi bilan bog‘liq.

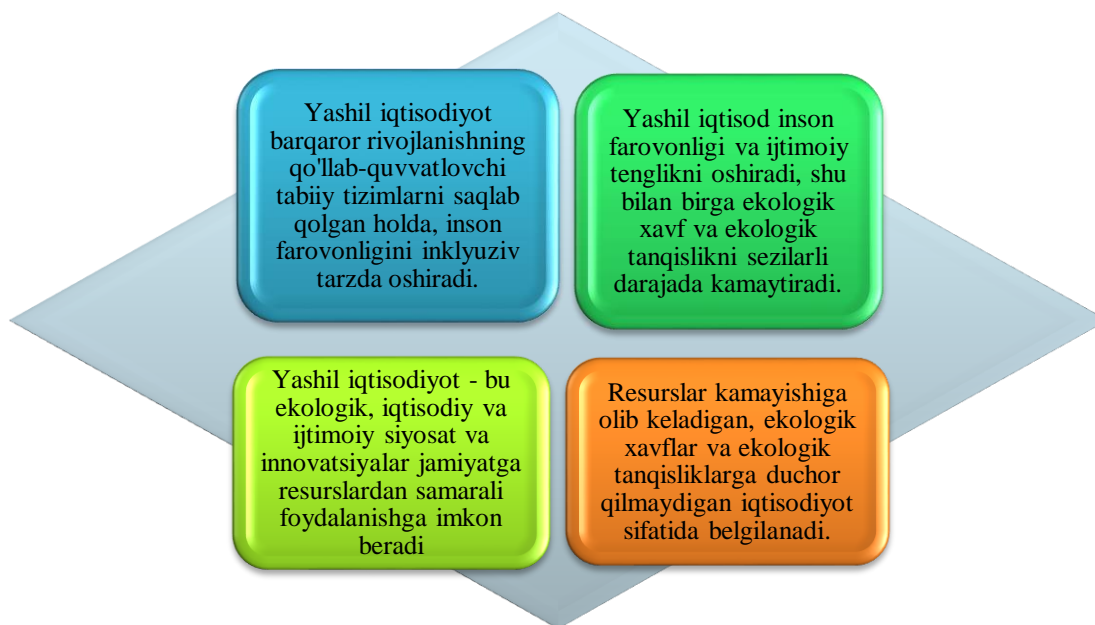
Tabiiy resurslardan me‘yor asosida foydalanish tamoyili bo‘yicha tiklanadigan, tiklanmaydigan, ikkilamchi resurslarning barcha o‘lchamlarini hisobga olgan holda me‘yoriy foydalanishga amal qilinadi. Tabiatning ifloslanishi va qashshoqlanishi esa foydalanish jarayonini murakkablashtiradi, sun‘iy taqchilliklarga sabab bo‘ladi. Shuning uchun kishilik jamiyatini tabiiy boyliklarga bo‘lgan ehtiyojini tabiiy resurslarning holati va hajmiga nisbatan me‘yorlashtirish orqali tabiatdan foydalanishni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Tabiiy resurslardan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar yaratish, tabiatni muhofaza qilishni moliyalashtirish, rejalashtirish va boshqaruvning asoslarini takomillashtirish bo‘yicha yangi tadqiqot yo‘nalishlarini izlash va asoslash ham ilmiy izlanishlarimizning eng asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

## 2. Tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanishning indekatorlari

Yashil iqtisodiyot kontsepsiyasiga so‘nggi bir necha yil ichida juda qiziqish kuchaygan. Mavzuni yanada chuqurroq o‘rganishga ehtiyoj bor, ayniqsa, kontsepsiya ko‘plab mutaxassislar tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yagona to‘g‘ri yo‘li, ayniqsa ekologik masalalarga e‘tibor qaratiladi. Rivojlanish strategiyalari doirasida yashil iqtisodiyotga mos keladigan boshqa asosli va oqilona qarashlar kundan kunga o‘zgarib bormoqda. Bunga sabab, insoniyatning soat sayin ekozimga juda katta darajada ziyon yetkazayotganligini har daqiqada ko‘rib turibmiz.

Yashil iqtisodiyot kontsepsiyasining o‘zi birinchi marta 1989 yilda "Yashil iqtisodiyot uchun loyiha" hisobotida paydo bo‘lgan va u Yevropa mamlakatlari iqtisodiy ahvolini yaxshilash bo‘yicha ekspertlarning fikr-mulohazalarida yetakchi o‘rinni egallagan. Keyinchalik tabiiy muhitga g‘amxo‘rlik qilish va jamiyatlarning hayot sifatini yaxshilash ustuvor vazifa bo‘ldi. Yashil iqtisodiyot yoki yashil o‘shishning tanlangan ta‘riflari quyidagicha;



### 2.2 chizma.

**Ushbu chizma muallif tomonidan tayyorlangan.**

Indikator - berilgan shartni tavsiflash uchun ishlatiladigan vosita. Ko‘rsatkichlar ma‘lum tizimning o‘tmishdagi va hozirgi holati haqida

ma'lumot beradi. Ko'rsatkichlar tizimni tashkil etuvchi elementlar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashda muhim bo'lgan muayyan tendensiyalarni aniqlash imkonini berish uchun ishlatiladi.

Berilgan ko'rsatkichdan olingan ma'lumotlar tahlil qilinayotgan muammoga, shuningdek, ma'lumotlarning mavjudligi va sifatiga qarab miqdoriy yoki sifatli bo'lishi mumkin. Miqdoriy ko'rsatkichlar o'lchanadigan tabiati tufayli berilgan hodisalarni yanada izchil va universal taqqoslash imkonini beradi. Shuning uchun sifat ko'rsatkichlari ko'pincha miqdoriy tarzda ifodalanadi, masalan darajalar yoki foizlar. Ko'pincha turli ko'rsatkichlarni, ayniqsa murakkab hodisalarni tahlil qilishda birlashtirishga ehtiyoj bor. Berilgan hodisani to'g'ridan-to'g'ri o'lchash mumkin bo'lmagan hollarda, ushbu hodisani iloji boricha ishonchli tasvirlash uchun ko'rsatkichlardan foydalanish kerak. Foydalanishdan oldin ko'rsatkichlar ko'p jihatdan baholanishi kerak, jumladan, ularning asosiy xususiyatlari indikatorning tarkibiy qismlarini yashil iqtisodiyotning rivojlanish indikatori bilan ko'rib chiqamiz.

- indikator siyosatni ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lgan jamoat manfaatlariga tegishli masalalarni hal qilishi kerak bo'lgan siyosatning dolzarbligi;

- analitik asoslilik indikator ishonchliligini ta'minlash uchun indikatorning eng yaxshi mavjud ilmiy bilimlarga asoslanishini talab qiladi;

- ko'rsatkichning o'lchanishi ma'lum bir voqelikni o'z vaqtida va adekvat tarzda aks ettirish zarurati bilan bog'liq bo'lib, ko'rsatkichlar mamlakatlar yoki mintaqalar o'rtasida va vaqt oralig'ida solishtirilishi mumkin.

Yashil iqtisodiyot yo'lidagi taraqqiyotni kuzatish turli soha va sektorlardan o'lchovlarni yig'ishni talab qiladi. Atrof-muhit, iqtisodiy va ijtimoiy ma'lumotlar turli yo'llar bilan birlashtirilishi mumkin.

- asboblari paneli yashil iqtisodiyot bilan bog'liq turli sohalardagi ma'lumotlarni ifodalovchi ko'rsatkichlar to'plamini tashkil qiladi. Ko'rsatkichlar paneli turli birliklarda ifodalangan turli xil ko'rsatkichlarni o'z ichiga olishi va boshqa tasniflardan ko'rsatkichlarni o'z ichiga olishi mumkin;

- kompozit indekslar asosiy ko‘rsatkichlarni baholash va tortish orqali turli ko‘rsatkichlarni birlashtiradi. Yagona ko‘rsatkich turli mamlakatlar va turli davrlarda yashil iqtisodiyotda erishilgan yutuqlarni oson taqqoslash imkonini beradi;

- joriy ishlab chiqarish yoki iste‘mol modellari sayyora chegaralariga mos kelishini ko‘rsatadi. Ular turli sektorlar yoki atrof-muhit sohalariga tegishli yagona hodisalarni o‘lchashlari yoki turli iqtisodiy va ekologik muammolarni bir ko‘rsatkichda birlashtirishga imkon berishlari mumkin;

- yalpi ichki mahsulot, jamg‘armalar va boylikning tuzatilgan yoki kengaytirilgan iqtisodiy ko‘rsatkichlari ekologik o‘lchovni hisobga olgan holda an’anaviy iqtisodiy o‘zgaruvchilarni to‘g‘rilaydi.

Yashil o‘shish yoki yashil iqtisodiyotni monitoring qilish uchun “bir o‘lchamli” yo‘l yo‘q, shuning uchun har bir mamlakat o‘z ehtiyojlariga qarab turli o‘lchov yondashuvlari va ko‘rsatkichlarini alohida tanlashi kerak. Mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va atrof-muhit elementlariga katta e‘tibor qaratilgan turli xil o‘lchov tizimlari ishlab chiqilganiga qaramay, ko‘rsatkichlarning yakuniy tanlovi mamlakatning o‘ziga xos kontekstiga moslashtirilishi kerakligi e‘tirof etilgan.

Tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanishning indekatorlarini ilmiy izlanishlarimiz natijasida quydagi turlarga ajratdik:

- iqtisodiyotning ekologik va resurs unumdorligi - iqtisodiy faoliyatning turli shakllari energiya va boshqa ekologik resurslardan foydalanish samaradorligini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar (masalan, tabiiy resurlar unumdorligi);

- tabiiy resurslar bazasi - tabiiy kapitaldan barqaror chegaralar doirasida foydalanishni nazorat qiluvchi ko‘rsatkichlar (masalan, qayta tiklanadigan tabiiy resurslar zahiralarning mavjudligi);

- hayot sifatining ekologik o‘lchovi - atrof-muhit sharoitlari va tahdidlarning jamiyat farovonligiga qanday ta’sir qilishini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar (masalan, tabiiy ofatlar);

- iqtisodiy imkoniyatlar va siyosatga javoblar - yashil o‘shish bilan bog‘liq iqtisodiy imkoniyatlarni tasdiqlovchi ko‘rsatkichlar (masalan, innovatsion siyosat).

Tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanishning indekatorlarini yashil iqtisodiyotga o'tish odamlar uchun yashash muhitini yaxshilash va munosib ish o'rinlariga ega bo'lish, shuningdek, korxonalar uchun tejamkorlikni keltirib chiqaradigan yanada samarali ishlab chiqarish amaliyotlari orqali imtiyozlarni oshirish uchun imkoniyatlar boyligi bilan bog'liq.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Kelajak avlodlarni «Yashil iqtisodiyot» ni rivojlantirish ro'xida tarbiyalashning mohiyati tushuntirib bering
2. Yashil iqtisodiyot yoki yashil o'sishning tanlangan ta'riflari izohlang?
- 3 . «Yashil iqtisodiyot» fani tabiat bilan qanday vazifalarning yechimini topadi?
4. «Yashil iqtisodiyot» fani tabiatdan foydalanishdagi vujudga keladigan iqtisodiy-ekologik vazifalar yechilishidagi qanday yondashuvni ta'minlaydi?
5. Tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanish deganda nimani tushunasiz?
6. Yashil iqtisodiyot yoki yashil o'sishning tanlangan ta'riflari ayting?
7. Tabiiy-iqtisodiy manbaalardan oqilona foydalanishning indekatorlarini izohlab bering?

### **1.3 Bozor iqtisodiyotini rivojlantirish sharoitida yashil iqtisodiyotdan foydalanish**

#### **Reja**

1. **Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotdan foydalanish**
2. **Barqaror rivojlantirishni ta'minlash orqali bozor iqtisodiyotida «Yashil iqtisodiyot» ning o'rni**



## **1.Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotdan foydalanish**

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kishilik jamiyatining tabiatga bo'lgan munosabati tubdan o'zgarishlarga olib kelmoqda, ehtiyojlarning oshib borishi hamda tabiiy resurslardan ehtiyotkoronalik bilan foydalanish va ekologik muhitni etiborga olish birinchi darajali ahamiyatga ega hisoblanadi. Jamiyatining tabiatdan foydalanish jarayonida xo'jalik faoliyati natijasida tabiatga undan bevosita va bilvosita foydalanish bilan ta'sir ko'rsatadi.

Bu avvalo atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy va iqtisodiy resurslar yordamida ishlab chiqarishni ekologik talablarga mos holda rivojlantirish va ijtimoiy-iqtisodiyotga yo'naltirilgan ekologik siyosatni amalga oshirishni ta'qozo etadi. Yashil iqtisodiyot sharoitida tabiatdan foydalanishning ekologik va iqtisodiy asoslarini umumlashtirish orqali iqtisodiy rivojlanishga erishish bugungi kunning bosh masalasi hisoblanadi.

Mamlakatimizda turli mulkchilik shakllaridagi korxonalarining vujudga kelishi, yerga bo'lgan munosabatning o'zgarishi, tabiat to'g'risida Oliy Majlisning bir necha qonunlari qabul qilinishi, klaster xo'jaliklarining tashkil etilishi va respublikamizdagi ijtimoiy- iqtisodiy islohotlar tabiiy resurslardan foydalanishda yangi innovatsion texnologiyalar yordamida faoliyat yuritishni taqozo etadi.

Chunki zamon bilan hamnafas holatda yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanib, tabiiy resurslardan yetarli darajada foydalanib atrof-muhitga ta'sir doirasi turlicha va shunga muvofiq holatda saqlansa, tabiiy muhit ham mos ravishda o'zgaradi. Mana shunday jarayonlar natijasida bozor iqtisodiyoti bilan yashil iqtisodiyot hamohang tarzda rivojlanib boradi.

Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotdan foydalanish foydali qazilmalarni qazib olish, tabiiy resurslardan iste'mol mahsulotlari ishlab chiqish va tabiiy resurs va ekologik xususiyatlaridan foydalanilgan holda xo'jaliklarni joylashtirish va rivojlantirish, tabiatning

alohida qo‘riqlanadigan hududlardan ilmiy-tajriba sifatida foydalanish kabi faoliyatlar kiradi. Bunday faoliyatlarda mamlakat xazinasiga o‘zgarishlar bo‘lishi mumkin, lekin qayta tiklanadigan va tiklanmaydigan resurlarga alohida e‘tibor qaratish kerak deb o‘ylaymiz.

Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishda foydali qazilmalarni qazib olish faoliyati to‘lig‘i bilan sanoatda foydalaniladigan tabiiy resurslar qayta tiklanmaydigan resurslar bo‘lganligi uchun ulardan oqilona foydalanishni yo‘lga qo‘yish va atrof-muhit bilan bog‘liq barcha muammolarni barataraf etish shu sanoat faoliyatiga bog‘liq holda yashillik sari ulkan o‘zgarish hisoblanadi;

Iqtisodiyotini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotdan foydalanish tabiiy resurslardan iste‘mol mahsulotlar ishlab chiqarishda qayta tiklanadigan resurlarga asoslaniladi. Bu resurslar inson omili yordamida rivojlanadi va batamom yakson bo‘lishi ham mumkin. Shuningdek, bularga qishloq, o‘rmon, suv va boshqa xo‘jaliklari, issiqlik energetika manbalarini ham tarmoq sifatida kiritish mumkin, chunki ushbu tarmoqlar respublikamizning barcha hududlari kesimida rivojlanishga asos bo‘ladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda mamlakatimiz viloyatlarining tashqi savdao aylanmasi ham eng muhim omillardan biri sanaladi. Chunki har bir hududning ijtimoiy kelib chiqishidan ham uning rivojlanish darajasini bilish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma‘lumotlariga tayangan holda O‘zbekiston respublikasining hududlar kesimida Respublika tashqi savdo aylanmasi tarkibida eng yuqori ulushni Toshkent shahri 37,9 % ulush bilan 19 313,4 mln. AQSH dollarini, eng quyi ulushni esa Surxondaryo viloyati 0,5 % ulush bilan 265,5 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. Tabiiy gaz va elektr energiyasi yetkazib berish, shuningdek, maxsus eksport bo‘yicha rasmiy statistik ma‘lumotlar, O‘zbekiston Respublikasi viloyatlari, shaharlar va tumanlari bo‘yicha taqsimlanmagan.

Tashqi savdo aylanmasi (2023- yil yanvar-oktabr, mln. aqsh doll.) ni ushbu o'zgarib boruvchi holatida ko'rib chiqamiz.<sup>5</sup> Taqsimlanish jarayonida tabiiy va ekologik resurs xususiyatlaridan foydalanilgan holda xo'jaliklarni joylashtirish va rivojlantirish ham tashqi savdo aylanmasiga ta'sir qilishi mumkin.

Bunda tabiiy va ekologik resurs xususiyatlaridan qishloq va shaharlar kesimida ishlab chiqarish korxonalarini joylashtirishda to'liq holda bozor iqtisodiyotini rivojlantirish orqali yashil iqtisodiyotdan foydalanish ham hududlarning ilmiy-tajriba sifatida rivojlanishiga olib keladi.

Bozor iqtisodiyotini rivojlantirish orqali yashil iqtisodiyotdan foydalanishda tabiiy resurslardan foydalanuvchilarning barchasi ham uning noz-ne'matlaridan bir xilda, bir miqyosda iste'mol qilmaydi: ba'zilar ko'proq, ayrimlari kamroq darajada moddiy boyliklarni iste'mol muomalasiga kiritadi. Jumladan, xomashyoni qayta ishlovchi barcha korxonalar tabiatda chiqindi resurslarni yig'adi, hamda tabiiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mana shundek holatlarni oldini olsak mamlakatimiz iqtisodiyoti yuqori darajada o'sadi.

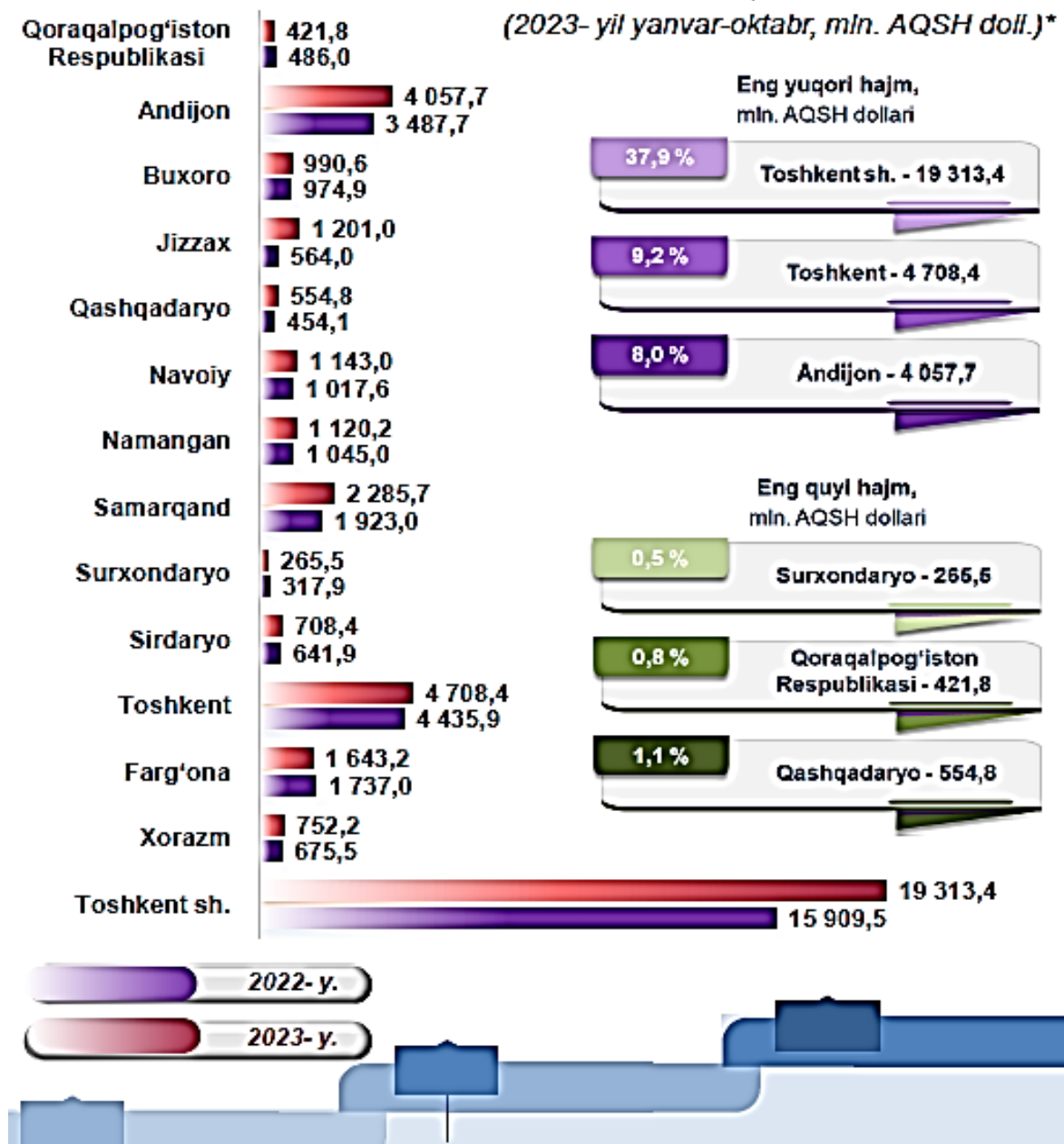
---

<sup>5</sup> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi , [t.me/statistika\\_rasmiy](https://t.me/statistika_rasmiy)



## O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING HUDUDLAR KESIMIDA TASHQI SAVDO AYLANMASI

(2023- yil yanvar-oktabr, mln. AQSH doll.)\*



3.1 rasm

[t.me/statistika\\_rasmiy](https://t.me/statistika_rasmiy)

## 2. Barqaror rivojlantirishni ta'minlash orqali bozor iqtisodiyotida «Yashil iqtisodiyot» ning o'rni

Jamiyatda asta-sekinlik bilan tabiiy resurslarga bo'lgan ehtiyojlar kundan kunga oshib bormoqda. Kelajak avlod uchun esa uni asrab avaylash bugungu kunning bosh masalasi hisoblanadi. «Yashil

iqtisodiyot»ni barqaror rivojlantirishni ta'minlash orqali bozor iqtisodiyotida kelajak avlod oldida ilmiy tushunchalar shakllantirilishiga olib keladi.

Ushbu g'oyalarning amaliyotga tadbiiq etilishi barqaror rivojlanishni ta'minlash orqali hal qilinishi zarur bo'lgan iqtisodiy qarorlar qabul qilish ham muhim ahamiyatga ega. Barqaror rivojlanish deyilganda, aholi ehtiyojlarini to'la qondirish maqsadida kelajak avlodlar uchun ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari natijasida esa havf ostiga qo'yimaslikka asoslangan rivojlanish tushuniladi.<sup>6</sup> Bu tabiiy resurslarni qayta ishlash natijasida ichlab chiqarilgan mahsulotlarni iste'mol qilish tushuniladi. Bu jarayonda qazib olingan xomashyolar, yoqilg'i, energiya sanoat tarmoqlarida iste'mol uchun tayyorlangan mahsulotlar bo'lib, ular barcha tarmoqlarda foydalaniladi. Barqaror rivojlanishni "yashillik" - "iqtisodiy"- "ekologik" uchlikning o'zaro bog'liqdikda rivojlanishiga mos ravishda ta'sirini ta'minlash mumkin.

Barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi iqtisodiy nazorat, resurslaridan oqilona foydalanish va nazariy bilimlarni mustahkamlab borishni nazarda tutadi. Ijtimoiy dunyo global miqyosida ijtimoiy barqarorlik va madaniy hilma-hillikni ta'minlashga erishildi. Ekologik yaratish esa har turdagi ekologik tizimlarning normal faoliyat yuritishini taminlashga hizmat qilishi zarur bo'ladi.

Barqaror rivojlanish maqsadlari dasturi 17 ta global maqsadlarni vazifalarni o'z tarkibiga oladi:<sup>7</sup> Ularga quyidagilar kiradi:

- 1) qashshoklikni yo'qotish;
- 2) Tugatishni chaqirish;
- 3) sog'lik va farovonlik;
- 4) sifatli ta'lim;
- 5) jins tengligi;
- 6) toza suv va sanitariya;
- 7) arzon va toza energiya;
- 8) munosib ish o'rinlari kerak va iqtisodiy o'sish;

---

<sup>6</sup> A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xo'jayorov "Yashil iqtisodiyot" Darslik. Toshkent .Unversitet

<sup>7</sup> A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xo'jayorov "Yashil iqtisodiyot" Darslik. Toshkent .Unversitet

- 9) sanoatlashtirish, innovatsiyalar, infratuzilma;
- 10) tengsizlikni kamaytirish;
- 11) barqaror shaharlar va qulay yashash joylarini egallash;
- 12) masuliyatli istemol va ishlab chiqarish ;
- 13) iqlim o‘rgarishiga qarshi kurashish
- 14) dengiz ekotizimlarini asrash;
- 15) turistik ekotizimlarni asrash;
- 16) tinchlik, adolat va samarali boshqaruv;
- 17) barqaror rivojlanish yo‘lida hamkorlik.

Barqaror rivojlanish maqsadlari dasturining 17 maqsadini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlariga tayangan holda tahlil qilamiz.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlariga tayangan holda tahlil qilamiz.<sup>8</sup>





---

<sup>8</sup>O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. [t.me/statistika\\_rasmiy](http://t.me/statistika_rasmiy)



## O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING YIRIK HAMKOR DAVLATLAR BILAN TASHQI SAVDO AYLANMASI DINAMIKASI











(yanvar-oktabr, mln. AQSH dollari)

Davlatlar	2021- y.	2022- y.	2023- y.
<b>XXR</b>	<b>6 103,1</b>	<b>7 635,5</b>	<b>10 804,3</b>
 <i>Ekspori</i>	2 090,5	2 347,9	2 054,8
<i>Import</i>	4 012,6	5 287,5	8 749,5
<b>Rossiya</b>	<b>5 852,9</b>	<b>7 521,7</b>	<b>7 930,0</b>
 <i>Ekspori</i>	1 675,6	2 542,2	2 668,2
<i>Import</i>	4 177,3	4 979,4	5 261,8
<b>Qozog'iston</b>	<b>3 161,1</b>	<b>3 714,7</b>	<b>3 592,4</b>
 <i>Ekspori</i>	952,6	1 141,4	1 165,1
<i>Import</i>	2 208,5	2 573,3	2 427,3
<b>Turkiya</b>	<b>2 710,9</b>	<b>2 806,2</b>	<b>2 614,2</b>
 <i>Ekspori</i>	1 362,0	1 401,2	1 111,7
<i>Import</i>	1 348,8	1 405,0	1 502,6
<b>Koreya Respublikasi</b>	<b>1 525,0</b>	<b>1 967,0</b>	<b>1 878,5</b>
 <i>Ekspori</i>	42,5	32,9	33,1
<i>Import</i>	1 482,6	1 934,1	1 845,5
<b>Turkmaniston</b>	<b>681,2</b>	<b>835,7</b>	<b>939,1</b>
 <i>Ekspori</i>	151,4	186,6	143,7
<i>Import</i>	529,8	649,1	795,5
<b>Germaniya</b>	<b>611,5</b>	<b>876,5</b>	<b>876,7</b>
 <i>Ekspori</i>	53,8	87,3	67,5
<i>Import</i>	557,7	789,3	809,1
<b>Qirg'iz Respublikasi</b>	<b>773,3</b>	<b>1 019,8</b>	<b>814,1</b>
 <i>Ekspori</i>	642,9	802,7	566,5
<i>Import</i>	130,4	217,1	247,6
<b>Fransiya</b>	<b>233,8</b>	<b>252,7</b>	<b>773,3</b>
 <i>Ekspori</i>	8,8	68,8	348,4
<i>Import</i>	225,0	183,8	424,9
<b>Afg'oniston</b>	<b>539,9</b>	<b>591,1</b>	<b>693,5</b>
 <i>Ekspori</i>	537,3	583,8	685,8
<i>Import</i>	2,6	7,3	7,7

### 2.1rasm

Ushbu ma'lumotlar statistika agentligining rasmiy sahifasidan olingan

Davomi

	Davlatlar	2021- y.	2022- y.	2023- y.
	<b>Hindiston</b>	395,3	558,6	609,4
	<i>Eksport</i>	23,9	29,3	101,5
	<i>Import</i>	371,4	529,3	507,9
	<b>Tojikiston</b>	476,7	538,1	605,6
	<i>Eksport</i>	395,6	403,9	475,9
	<i>Import</i>	81,1	134,2	129,8
	<b>Braziliya</b>	296,0	462,5	587,4
	<i>Eksport</i>	1,8	1,1	2,6
	<i>Import</i>	294,2	461,5	584,8
	<b>Litva</b>	394,9	410,2	516,6
	<i>Eksport</i>	52,7	75,8	114,1
	<i>Import</i>	342,2	334,3	402,5
	<b>BAA</b>	180,9	401,3	515,1
	<i>Eksport</i>	35,6	85,8	205,8
	<i>Import</i>	145,3	315,4	309,3
	<b>Belarus</b>	303,2	420,1	508,0
	<i>Eksport</i>	44,1	93,8	109,4
	<i>Import</i>	259,1	326,3	398,6
	<b>AQSH</b>	364,7	362,2	501,4
	<i>Eksport</i>	47,0	54,7	119,8
	<i>Import</i>	317,6	307,5	381,6
	<b>Eron</b>	342,1	382,1	418,4
	<i>Eksport</i>	141,6	137,7	148,8
	<i>Import</i>	200,5	244,4	269,6
	<b>Italiya</b>	340,5	324,8	417,7
	<i>Eksport</i>	32,2	49,2	60,2
	<i>Import</i>	308,3	275,6	357,5
	<b>Polsha</b>	189,1	279,5	338,3
	<i>Eksport</i>	68,6	114,8	80,1
	<i>Import</i>	120,5	164,7	258,2

## 2.2rasm

Ushbu ma'lumotlar statistika agentligining rasmiy sahifasidan olingan

Barqaror rivojlantirishni ta'minlash orqali bozor iqtisodiyotida «Yashil iqtisodiyot» ning o'rnini aniqlashda mamlakat eksport salohiyati ha muhim o'rin tutadi Xalqaro iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi eksportning barqaror o'sishiga ko'maklashadi va bu o'z navbatida ma'lum natijalarga erishish uchun zamin yaratadi.



O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra XSST ma’lumotlarini quyidagi holatda ko‘rib chiqamiz.<sup>9</sup>

Mamlakatning eksport salohiyatini oshirish, eksportyorlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, eksportbop mahsulotlar nomenklaturasini kengaytirish maqsadida amalga oshirilgan islohotlar natijasida, eksportyorlar soni 6 692 taga yetdi va ular tomonidan 13 599,9 mln. AQSH dollari (nomonetar oltindan tashqari) qiymatidagi (2022- yilning mos davriga nisbatan 5,6 % ga kopaydi) tovar va xizmatlar eksport qilinishi ta’minlandi.



2.3 rasm

Ma’lumotlar statistika agentligining rasmiy sahifasidan olingan

O‘zbekiston Respublikasida tovarlar tashqi savdosi statistik ko‘rsatkichlarini shakllantirishda, Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi (keyingi o‘rinlarda)

<sup>9</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi . t.me/statistika \_rasmiy

TIF TN) bilan birgalikda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro standartlashgan savdo tasniflagichi (keyingi o‘rinlarda - XSST) ishlatiladi. Bu o‘z navbatida tahliliy maqsadlarda eksport va import qilinadigan tovarlarni 10 ta katta qismga guruhlash uchun imkon beradi. Tovarlarni XSST bo‘yicha kodlashtirish, TIF TN va XSST o‘rtasida otish kalitlari yordamida amalga oshiriladi. Keyingi ko‘rinishda esa O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining ma’lumotlari<sup>10</sup> asosida barqaror rivojlantirishni ta’minlash orqali bozor iqtisodiyotida «Yashil iqtisodiyot» ning o‘rnini iqtisodiy tahlil qilib chiqamiz.



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XSST BO‘YICHA EKSPORTI TARKIBI** (yanvar-oktabr, yillar kesimida)

XSST tarkibi	Min. AQSH dollari		O‘zgarish sur‘ati, % da		Umumiy hajmga nisbatan, % da	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
<b>Jami eksport</b>	<b>15 852,0</b>	<b>20 470,2</b>	<b>126,8</b>	<b>129,1</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
<i>shu jumladan:</i>						
Oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar	1 276,4	1 456,9	118,5	114,1	8,1	7,1
Ichimliklar va tamaki	84,6	99,8	3,2 m.	118,0	0,5	0,5
Nooziq-ovqat xomashyo, yoqilg‘idan tashqari	323,0	253,2	75,5	78,4	2,0	1,2
Mineral yoqilg‘i, yog‘lash moylari va shunga o‘xshash materiallar	1 099,1	768,3	139,8	69,9	6,9	3,8
Hayvon va o‘simliklar moylari (yog‘lari), yog‘lar va mumlar	20,5	9,8	17,0 m.	47,8	0,1	0,05
Kimyoviy vositalar va shunga o‘xshash mahsulotlar	1 107,9	1 080,6	130,5	97,5	7,0	5,3
Sanoat tovarlari	3 652,3	3 379,9	104,8	92,5	23,0	16,5
Mashinalar va transport asbob-uskunalar	763,7	1 096,1	137,1	143,5	4,8	5,4

<sup>10</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi . t.me/statistika\_rasmiy



**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XSST BO'YICHA  
EKSPORTI TARKIBI (yanvar-oktabr, yillar kesimida)**

XSST tarkibi	Mln. AQSH dollari		O'zgarish sur'ati, % da		Umumiy hajmga nisbatan, % da	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Turli xil tayyor buyumlar	869,1	1 000,5	136,4	115,1	5,5	4,9
Boshqa tovarlar	2 986,1	6 905,1	116,8	2,3 m.	18,8	33,7
<i>shu jumladan: nomonetar oltin</i>	<i>2 970,9</i>	<i>6 870,3</i>	<i>125,8</i>	<i>2,3 m.</i>	<i>18,7</i>	<i>33,6</i>
Xizmatlar	3 669,3	4 420,0	174,5	120,5	23,1	21,6

**2.4 rasm**

**Ushbu ma'lumotlar statistika agentligining rasmiy sahifasidan olingan**

Eksport tarkibida tovarlar ulushi 78,4 % ni tashkil etib, ular tovarlari (16,5 %), oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar (7,1 mashinalar va transport asbob-uskunalari (5,4 %) hissasiga kelmoqda. Tovarlarning ulushining yillar kesimida o'sib borish tenditsiyalari jadvalimiz orqali ko'rib chiqdik. Barqaror rivojlanshning asosiy sababi yashil iqtisodimizga statistik ma'lumotlarimizdagi barcha turdagi tovarlarni jamlagan holda asrab avaylashimiz ham kerak ekan.

**Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotdan foydalanish deganda nimani tushunasiz?
2. Barqaror rivojlantirishni ta'minlash orqali bozor iqtisodiyotida «Yashil iqtisodiyot» ning o'rnini tushuntiring
3. Bozor iqtisodiyotiga o'tish yashil iqtisodiyotdan foydalanish xususiyatlarini aytib bering.
4. Barqaror rivojlantirishni ta'minlash deganda nimani tushunasiz?
5. Statistika ma'lumotlari asosida yuqoridagi jadvallarni izohlang
6. Barqaror rivojlanish maqsadlari dasturining 17 ta global maqsadlarni aytib bering.

## **1.4 Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmi**

### **Reja**

**4.1. Tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida atrof- muhitni muhofaza qilishning o'ziga xos xususiyatlari**

**4.2. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmining mazmuni**

### **4.1. Tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida atrof- muhitni muhofaza qilishning o'ziga xos xususiyatlari**

Yashil iqtisodiyot rivojlantirishda tabiiy resurslardan samarali foydalanish jarayonida atrof- muhitni muhofaza qilishning o'ziga xos xususiyatlari hozirgi zamon talablariga muvofiq tarkib topgan. U ko'plab turli elementlardan iborat bo'lib, respublikamizning raqamli iqtisodiyoti sharoitida ushbu mexanizm borgan sari takomillashib bormoqda.

Ushbu elementlarga quyidagilar kiradi.

- Yashil moliya,
- Xavfsiz energiya ta'minoti,
- Aqilli qishloq xo'jaligi,
- Barqaror aqlli transport,
- Yashil innovatsiya,
- Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash.

Bizga ma'lumki, ushbu bir biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan iqtisodiy elementlar atrof- muhitni muhofaza qilishning eng ustuvor yo'nalishlari sarasiga kiradi. Chunki tizimli yo'lga qo'yilgan sohada rivojlanish barqaror bo'ladi.

Yashil moliya - bizga ma'lumki moliya o'zining vazifasida taqsimlash va qayta taqsimlash funksiyasini bajarsa, yashil iqtisodiyotda ham resurslarga bo'lgan ehtiyoj va moliyaviy mablag'larni taqsimlash vazifasini oshkoralik asosida bajaradi.

Xavfsiz energiya ta'minoti – bu jarayonda ham tabiiy resurslarni rivojlantirishda xavfsiz energiya masalasi birinchi o‘rinda turadi. Chunki tiklanadigan energiya manbaalari xavfsiz holda ortib borishi kerak bo‘ladi.

Aqilli qishloq xo‘jaligi – Qishloq xo‘jaligi sohasida haligacha sobiq tuzum asoratlari saqlanib qolganligi barchamizga sir emas. Mana shunday jarayonlarda qishloq xo‘jaligini yangitdan barpo etish, eng so‘ngi texnologiyalar yordamida isloh qilish kerak bo‘ladi. Mamlakatimizda esa so‘ngi yillarda bu borada bir qancha davlat dasturlari ishlab chiqilmoqda.

Barqaror aqlli transport – yashil iqtisodiyotga eng katta xavf solayotgan sohalardan biri bu albatta avtomobil transportdir. Elektromobillar ishlab chiqarish bunday sohani yanada rivojlantiradi.

Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, avtomobil ishlab chiqarish sanoatida 2023-yilning yanvar-iyul oylarida ishlab chiqarilgan yengil avtomobillar soni:

- “Cobalt” – 55 968 dona
- “Lacetti-Gentra” – 44 179 dona
- “Damas” – 43 497 dona
- "Tracker" – 19 736 dona
- “Onix” – 13 525 dona
- “Nexia T-250” – 2 133 dona
- Maxsus yengil avtomobillar – 12748 dona

Endi o‘ylab ko‘raylikchi 6oyda shuncha avtomobil ishlab chiqarilsa qachadadan qancha atrof muhitga zarar yetkazamiz. Lekin davlatimiz tomonidan ekologiyaga zarar yetkazishni oldini olish maqsadida elektromobillar importi yo‘lga qo‘yilmoqda. Elektromobillar importi qariyb 5 barobarga oshgan.

Statistika agentligining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston 6 oyda eng ko‘p Xitoydan elektromobil import qilgan. O‘zbekiston 2023-yilning yanvar-iyun oylarida 10 ta xorijiy davlatdan qiymati 167 mln AQSH dollariga 5 403 ta elektromobil import qilgan. Elektromobillar

importi o'tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda 4289 taga yoki qariyb 5 barobarga oshgan.<sup>11</sup>

6 oyda eng ko'p elektromobil import qilingan davlatlar:

- Xitoy – 4 956 ta
- Gonkong – 348 ta
- Germaniya – 57 ta
- BAA – 16 ta
- Koreya – 12 ta
- AQSH – 7 ta mana shu raqamlar yildan oshsa tabiiy

resurslardan foydalanish jarayonida atrof- muhitni muhofaza qilish ham shunchalik osonlashadi.

Yashil innovatsiya – atrof-muhitga ta'sirini kamaytiradigan yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, Biz tadqiqotga e'tibor qaratishini ko'rsatdik "yashil innovatsiyalar" sohasida o'tmishda sanoat yoki milliy darajada bo'lgan ko'plab muammolar bilan bog'liq bo'lgan juda murakkab sohadir iqtisodiy foyda, muqobillarni solishtirish va boshqalar). Kelgusi tadqiqotlar uchun biz ta'riflash uchun birinchi navbatda firma darajasiga e'tibor berishni taklif qilamiz tegishli muammolarni kichikroq miqyosda chuqur tahlil qilish.

Ikkinchi bosqichda turli firma va sektorlarning yaxshi tavsiflangan ekologik innovatsiyalarini solishtirish mezo yoki makro darajada nazariyani yaratishga hissa qo'shish. Bundan tashqari, yashil innovatsiyalar sohasidagi eng ko'p mavjud ta'riflar mavjud iqtisodiy va ekologik innovatsiyalar. Biz qo'shimcha tadqiqotlarni davom ettirishni taklif qilamiz ikki niyatning birgalikda yashashi/o'zaro ta'siri haqida ilg'or tushunchani yaratish Boshqaruv amaliyotida ko'pgina so'nggi yangiliklar endi faqat siyosatga asoslangan emas. Yana bir muammo yashil innovatsiyalarni tasniflashda mavjud, bu erda keyingi tadqiqotlar olib boriladi

Yashil iqtisodiyotga o'tish va rivojlanish uchun muqobil qarashlarni ilgari suradi. Mana shu qarashlar hisobidan esa atrof-muhit va ijtimoiy

---

<sup>11</sup> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi . t.me/statistika \_rasmiy

farovonlikni oshirishga mos keladigan tarzda iqtisodiy rivojlanish va odamlar hayotini yaxshilashga yordam beradigan yashil iqtisodiyotni yanada rivojlantirishni talab etadi. Yashil iqtisodiyot strategiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida atrof- muhitni muhofaza qilish va ishlab chiqish jarayonini joriy etishni rag'batlantirishdir.

Ushbu jarayonning umumiy maqsadi barqaror texnologik o'zgarishlarni amalga oshirishda duch keladigan va jamiyatdagi turli darajadagi ekologik xavflar va mutaxassislar tomonidan to'g'ri tushunilishi kerak bo'lgan bir qator muammolarni muhokama qilishdir. Shuningdek, biz kelajakdagi tadqiqotlar uchun ba'zi yo'llarni aniqlaymiz.

Muhokamalar 4ta muammoga qaratiladi:

- global ekologik xavflarni bartaraf etish;
- barqaror tabiiy o'zgarishlarni tubdan emas, balki bosqichma-bosqich amalga oshirish;
- yashil iqtisodiyot va odatiy ekologik senariylar ishlab chiqish;
- davlatning roli va tegishli siyosat aralashmalarini ishlab chiqish;

Atrof muhitni muhofaza qilish orqali barqaror texnologik o'zgarishlar mos ravishda xususiy sanoat va davlat rollarini qayta baholashni talab qilishi va kelajakdagi tadqiqotlar turli institutsional kontekstlarda yangi siyosat vositalari kombinatsiyasini aniqlash va amalga oshirish muammolarini tobora ko'proq hal qilishi kerakligi ta'kidlanadi.

## **2. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmi mazmuni**

Jamiyat rivojlanishida va aholining ishsizlik muammosini bartaraf etishda korxonalar faoliyati, qurilish obyektlari, ishlab chiqarish texnologiyalari, avtomobillar ishlab chiqarilishi yaxshi natija berishi mumkin, ammo natijaning ikkinchi tomonida esa tabiat va unga yetkazilgan zararlar miqdorini hisobga olish vaqti keldi deb

hisoblaymiz. Ularning tabiatni muhofaza qilish yoʻnalishida olib borayotgan amaliy ishlarining ahamiyatini eʼtiborga olish maqsadga muvofiq deb oʻylaymiz.

Yuridik shaxslar korxonalar, transport va qurilish obyektlarida tabiiy muhit ifloslanishining oldini oluvchi tadbirlarni muntazam qoʻllab kelayotgan boʻlsa, yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda mana shu ishlab chiqarish jarayonida shunfek texnologiyalar ishlab chiqarishimiz kerakki ertangi yashil iqtisodiyotimizga zara yetkazmasligi darkor. Shuningdek, ishlab chiqarilayotgan mahsulot ekologik jihatdan tozaligi bilan ajralib tursa, bunday vaziyatda ham jamiyat va tabiat manfaatlarini oʻylash maqsadga muvofiq, bunday yondashuv ularni iqtisodiy jihatdan ragʻbatlantiradi, demak, ishlab chiqaruvchilarni atrof-muhitning tabiiy holatini yanada barqarorlashtirish va ekologik toza mahsulot ishlab chiqarishga undaydi.

Shuningdek, korxonalar hududida toʻplanib borayotgan ikkilamchi resurslardan ularni qayta ishlash jarayonida yangi mahsulotlar ishlab chiqarish toʻgʻrisida qaygʻurmayotgan, sexlarda gaz, gʻubor, changlarni tutib qoluvchi turli moslamalarni oʻrnatishni yoʻlga qoʻymagan yoki mavjudlarining samaradorligini oshirishni, oqova suvlarni daryo, suv ombori, kanallarga muttasil tashlab kelayotgan sanoat va qurilish korxonalariga amalyotda qoʻllanadigan va ilm fanga yangilik boʻla oladigan yangi texnologiya yaratish dunyo olimlarini ham oʻylantirib qoʻymoqda va buni ishlab chiqish esa yaxshi samara berishi barchamizga sir emas.

Rivojlanayotgan muhokamalar va yashil iqtisodiyotni xalqaro va milliy siyosatni ishlab chiqishga bosqichma-bosqich tatbiq etish yashil iqtisodiyot taraqqiyotini oʻlchash zarurligini taʼkidladi. Iqtisodiyotni yashillashtirishga qaratilgan transformatsiyani oʻlchash uchun birinchi koʻrsatkichlar toʻplami 2011 yilda OECD (Yashil oʻsish koʻrsatkichlari) va 2012 yilda UNEP (Yashil iqtisodiyot koʻrsatkichlari) tomonidan nashr etilgan.

Tez-tez yangilanib turadigan va toʻldiriladigan ushbu koʻrsatkichlar yashil iqtisodiyot tadqiqotlarida eng muhim bilim manbalarini oʻrnatadi



va fanning turli sohalari tadqiqotchilari tomonidan qo'llaniladi. Vaqt o'tishi bilan yagona universal o'lchov - yashil iqtisodiyotda erishilgan yutuqlarni oddiy xalqaro taqqoslash uchun sintetik ko'rsatkichni yaratishga urinishlar qilindi. Eng muammoli masala ko'rsatkichlarni tanlashdir. Ko'rsatkichlarni tanlash mezonlari turli kontseptual yondashuvlarda umumiy bo'lsa-da, ko'rsatkichlarning tasnifi, ularning qiymatlari yoki ahamiyati har doim munozaralarni keltirib chiqaradi va ba'zi shubhalarni keltirib chiqaradi.

**Mavjud muammolarni hal etish uchun iqtisodiy rivojlanish jarayonlariga iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kam uglerod sarflagan holda rivojlanish va resurslarni tejash, samarali va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, barqaror qishloq xo'jaligiga yo'naltirilgan "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini integratsiya qilish orqali tabiiy va energiya resurslaridan foydalanish usullarini tubdan o'zgartirish talab etiladi.<sup>12</sup>**

Ushbu jarayonlarda yashil iqtisodiyot va ekotizimlar o'rtasidagi munosabatlarga e'tibor qaratadi, va shu munosabatlar yig'indisi tabiiy resurslardan oqilona foydalanish iqtisodiy mexanizmini operativlashtirish uchun asos yaratadi. Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasining o'zi birinchi marta 1989 yilda "Yashil iqtisodiyot uchun loyiha" hisobotida paydo bo'lgan va u Yevropa mamlakatlari iqtisodiy ahvolini yaxshilash bo'yicha ekspertlarning fikr-mulohazalarida etakchi o'rinni egallagan.

Keyinchalik tabiiy muhitga g'amxo'rlik qilish va jamiyatlarning hayot sifatini yaxshilash ustuvor vazifaga aylangan tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmi rivojlanishiga asos yaratdi. Tabiiy resurslar bilan birgalikda yashil iqtisodiyot kontseptsiyasini aniqlashga urinayotganda eng birinchi navbatda ekotizimga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish tushuniladi.

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmiga quyidagilar kiradi:

---

<sup>12</sup> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi

1) tabiiy resurslardan oqilona foydalanishda atrof-muhit holatini yaxshilash va aholining ekologik xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan dasturlarni, ilmiy-texnik loyihalarni moliyalashtirish, hamda kreditlash;

2) tabiatni muhofaza qilish tadbirlari va dasturlari uchun moliyaviy resurslardan foydalanish va ularni nazorat qilish;

3) korxonalarda ekologik talablarga mos innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishda amaliy yordam ko'rsatish va xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish;

4) tabiat muhofazasini oqilona tashkil qilgan, yangi texnologiyalar asosida ishlab chiqariladigan va iqtisodiy jihatdan ekologiyaga kam darajada zarar yetkazadigan korxonalarni iqtisodiy rag'batlantirish;

5) o'sib kelayotgan yosh avlolarga hamda yangi tashkil etilayotgan korxonalarga ekologik tarbiya va ta'limni taraqqiy ettirish uchun ko'maklashish.

Mana shu beshta ustuvor tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmiga iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida amal qilinsa, yashil iqtisodiyotga kam darajada zarar yetkazishni oldini olgan bo'lardik.

O'zbekistonda tabiiy resurslarga zarar yetkazish, o'rmonlarni kesish, ov qilish man etilgan joylarda ovchilik bilan shug'ullanish, havzalarda baliqlarni ko'plab maxsus vositalar bilan tutish (to'r, portlatish, elektr toki va boshq.), dorivor va texnik xomashyo beruvchi giyohlarni yig'ish, «Qizil kitoblar»da nomlari keltirilgan o'simliklarni yig'ish, hayvonlarni ovlash va boshqa zarar keltiruvchi faoliyatlar uchun juda ham kam jarima solinadi, bundan foydalangan brakonyerlar qo'rqmasdan o'z ishlarini bemalol davom ettiraveradilar. Agar jarima to'lovlarining miqdori oshirilsa, qonunbuzarlarning ancha zarar ko'rishi natijasida ularning soni kamayadi. Bu boradagi amalga oshiriladigan chora-tadbirlar takomillashtirilishi zarur.

Mamlakat hududining yashil iqtisodiyotga zarar yetkazadigan tabiiy muhitidagi keskin salbiy vaziyatlar tarkib topgan va halokatli hodisalar rivojlanishi mumkin bo'lgan joylardagi muammolarni iqtisodiy jihatdan bartaraf etishga qulay sharoitlarni qaror toptirish uchun majmualik ekologik dasturlar ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi.

Ular amalga oshirilish miqyosiga ko'ra, xalqaro, mamlakat va hududiy darajada bo'ladi. Ekologik dasturlar yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda hududning ekologik jihatdan tarkib topgan vaziyat darajasiga ko'ra majmualari va maqsadga muvofiq yo'naltirilganligi bilan tavsiflanadi. Jarayonlarning uzviy davomi sifatida tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmi quyidagi savollarga javob topishi kerak bo'ladi. Milliy iqtisodiyot va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun davlat tomonidan moliyaviy yordamning afzalliklari nimalardan iborat?

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida tabiatdan foydalanishning iqtisodiy mexanizmi tizimidagi tabiiy muhitni ifloslantirgani uchun to'lovlar qanday afzalliklarga ega va o'zini oqlaydimi?

O'zbekistondagi yashil iqtisodiyotni rivojlantirishdagi tabiiy resurslarni muhofaza qilishda ekologik dasturlar qanday muammolarni hal etishga yo'naltirilgan?

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishda ekologik sug'urta kompaniyalarining vujudga kelishi qanday iqtisodiy masalalarni yechadi? Tabiiy muhit ifloslanishining oldini olish va tabiiy resurslarni asrab avaylashda uni ekologik muvozanatining barqarorligini ta'minlash maqsadida qanday soliq turlarini bilasiz? Yechimini topgan iqtisodiy muammolar esa barqaror yashil iqtisodiyotning rivojlanishiga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga olib keladi. Shunda mamlakat ham xalq ham farovonlikda yashaydi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Tabiiy resurslarni iqtisodiy baholash va baholar negizi qanday ko'rsatkichlardan iborat?

2. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida yashil iqtisodiyotda foydalanishni takomillashtirib borishda iqtisodiy mexanizmning xususiyatlarini aytib bering.

3. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmi aytib bering?

4. Iqtisodiy rag'batlantirish yashil iqtisodiyot bilan qanday tamoyilga asoslanadi?

5. Korxonalarni soliq hajmini belgilash bo' yicha qanday guruhlarga ajratiladi?

## **2.1 Yer resurslarini iqtisodiy baholash orqali yashil iqtisodiyotni rivojlantirish**

### **Reja**

**1. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida yer resurslarini iqtisodiy baholash**

**2. Yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo'jaligining ahamiyati**

### **1. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida yer resurslarini iqtisodiy baholash**

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida yer resurslarini iqtisodiy baholashda eng birinchi navbatda O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksiga murojaat qilgan holda quyidagi (8-modda) ga asoslanib mamlakatimizda yer fondidagi yerlardan foydalanishning belgilangan asosiy maqsadiga binoan quyidagi toifalarga ajratiladi:<sup>13</sup>

- qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar.
- aholi punktlarining (shahar, qishloq aholi punktlariga qarashli) yerlari.
- sanoat, transport, aloqa, mudofaa uchun mo'ljallangan yerlar (sanoat korxonalarini, shu jumladan, kon sanoati, enyergetika korxonalariga ishlab chiqarish va yordamchi binolar, hamda inshootlar qurish uchun doimiy foydalanishga berilgan yerlar)
- tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish, rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar (qo'riqxonalar, milliy bog'lar, botanika bog'lari, maxsus maqsadlar uchun berilgan yerlar).
- tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar.
- o'rmon fondi yerlari.

---

<sup>13</sup> O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

- suv fondi yerlari (suv havzalari, gidrotexnika va boshqa suv xo‘jaligi inshootlari egallab turgan yerlar, suv xo‘jaligi ehtiyojlari uchun berilgan yerlar).

- zaxira yerlari (o‘zbekistn yer fondi tarkibiga kiruvchi, doimiy egallash va foydalanishga berilmagan yer maydonlari).

Sanab ko‘rsatilgan yer toifalari yagona davlat yer fondini tashkil etib, ular bir toifadan ikkinchisiga o‘tib turishi mumkin, ya’ni ular belgilangan toifada qotib qolmaydilar. Masalan, qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlarning ba’zi qismlari aholi punktlari yerlari toifasiga kiritilishi, yoki zaxira yerlari fondidan sanoat, transport, aloqa yerlarni toifasi hosil qilish mumkin.

Yerlarni bir toifadan boshqasi o‘tkazish (O‘zbekiston Respublikasining Yer Kodeksidagi 9-moddaga asosan)<sup>14</sup> yerlardan asosiy foydalanish maqsadi o‘zgargan taqdirda amalga oshiriladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida yer resurslarini iqtisodiy baholashda tabiatni muhofaza qilish maqsadlariga mo‘ljallangan yerlar haqida bilimlarga ega bo‘lishimiz uchun yer kodeksining 72- moddasiga murojaat qilamiz;

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida yer resurslarini iqtisodiy baholashda tabiatni muhofaza qilish maqsadlariga mo‘ljallangan yerlar haqida bilimlarga ega bo‘lishimiz uchun yer kodeksining 72- moddasiga murojaat qilamiz;

Tabiatni muhofaza qilish maqsadlariga mo‘ljallangan yerlar jumlasiga davlat qo‘riqxonalarining, majmua (landshaft) buyurtma qo‘riqxonalarining, tabiat bog‘larining, davlat tabiat yodgorliklarining, ayrim tabiiy obyektlar hamda majmualarni saqlab qolish, takror ko‘paytirish va tiklash uchun mo‘ljallangan hududlar ning, muhofaza etiladigan landshaftlarning, ayrim tabiiy resurslarni boshqarish uchun mo‘ljallangan hududlarning, davlat biosfera rezervatlarining, milliy bog‘larning qonunchilikda belgilangan tartibda yuridik va jismoniy

---

<sup>14</sup> O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

shaxslarga tabiatni muhofaza qilish maqsadlari uchun berilgan yerlari kiradi.

Mazkur yerlarda ularning belgilangan maqsadiga zid bo'lgan har qanday faoliyat taqiqlanadi. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarga salbiy ta'sirning oldini olish maqsadida davlat qo'riqxonalari, buyurtma qo'riqxonalar va davlat tabiat yodgorliklari atrofida ularning rejimiga rioya etilishini ta'minlashga zararli ta'sir etadigan xo'jalik faoliyati va boshqa faoliyat cheklangan yoki taqiqlangan holda muhofaza zonalari tashkil etiladi. Milliy bog'larning yerlari jamoat ehtiyojlari uchun olib qo'yilishiga yo'l qo'yilmaydi.<sup>15</sup>

Tabiatni muhofaza qilish maqsadlariga mo'ljallangan yerlardan foydalanish va ularni muhofaza qilish tartibi qonunchilikda belgilanadi. Bundan ko'rinib turibdiki qonun bilan tartibda amaliy ishlar olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Yana shunek iqtisodiy tizimlarimizga Yer kodeksining 73-moddasi bilan tanishib chiqamiz Sog'lomlashtirish maqsadlariga mo'ljallangan yerlar; Sog'lomlashtirish maqsadlariga mo'ljallangan yerlar jumlasiga kasalliklarning oldini olishni va ularni davolashni tashkil etish uchun qulay tabiiy omillarga, shifobaxsh hamda sog'lomlashtirish xossalari ega bo'lgan, qonunchilikda belgilangan tartibda yuridik va jismoniy shaxslarga berilgan yerlar kiradi. Mazkur yerlarda ularning belgilangan maqsadiga zid bo'lgan har qanday faoliyat taqiqlanadi.

Aholining davolanishi va dam olishi uchun zarur sharoitlarni, shuningdek tabiiy shifobaxsh hamda sog'lomlashtirish xossalari muhofaza qilinishini ta'minlash maqsadida sog'lomlashtirish maqsadlariga mo'ljallangan yerlarda kurort tabiiy hududlarning rejimi belgilanadi.<sup>16</sup> Sog'lomlashtirish maqsadlariga mo'ljallangan yerlardan foydalanish va ularni muhofaza qilish tartibi qonunchilikda belgilanadi.

74-modda. Rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar

Rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar jumlasiga turizmni va aholining ommaviy dam olishini tashkil etish uchun yaroqli geografik

---

<sup>15</sup> O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

<sup>16</sup> O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

va iqlim sharoitlariga ega berilgan yerlar kiradi. Mazkur yerlarda ularning belgilangan maqsadiga zid bo'lgan har qanday faoliyat taqiqlanadi. Rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlardan foydalanish va ularni muhofaza qilish tartibi qonunchilikda belgilanadi.<sup>17</sup>

75-modda. Tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar

Tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar jumlasiga moddiy madaniy meros obyektlarining yerlari kiradi. Mazkur yerlarda ularning belgilangan maqsadiga zid bo'lgan har qanday faoliyat taqiqlanadi. Moddiy madaniy meros obyektining o'zgartirilishi mumkin bo'lmagan o'ziga xos xususiyatlarini va uning tarixiy muhitini saqlab qolish maqsadida unga tutash hududda muhofaza zonalari, imoratlar qurishni va xo'jalik faoliyatini tartibga solish zonalari, muhofaza etiladigan tabiiy landshaft zonalari belgilanadi.

Tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlarni ajratish va ulardan foydalanish, ularga tutash hududlarda muhofaza zonalarini, imoratlar qurishni va xo'jalik faoliyatini tartibga solish zonalarini, muhofaza etiladigan tabiiy landshaft zonalarni belgilash va ularni muhofaza qilish tartibi qonunchilikda belgilanadi.<sup>18</sup>

Yashil iqtisodiyot rivojlantirishda yerni iqtisodiy baholash uchun eng birinchi navbatda yer kodeksi asosida amaliy ishlar olib borsak, yer resurslarimiz asrlar davomida kelajak avlodlarga xizmat qiladi.

Yerni iqtisodiy baholashda quyidagi savollarga javob topishimiz yashil iqtisodiyotimizning bosh masalasi hisoblanadi

- yerning tabiiy hosildorligi,
- sun'iy hosildorligi va iqtisodiy hosildorligi qanday hosil bo'ladi va ularning iqtisodiy ahamiyati nimadan iborat?
- yerni iqtisodiy bahosiga qanday hodisalar o'z ta'sirini ko'rsatadi
- yerni iqtisodiy baholashda qanday ishlar amalga oshiriladi?

---

<sup>17</sup> O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

<sup>18</sup> O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

- yerni iqtisodiy jihatdan baholashda qaysi mezonlar eng ishonchli hisoblanadi va nima uchun?
- yer kadastrini nima va uning tarkibiy qismlari nimalardan iborat? kabi savollarga javob topamiz.

## **2. Yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo‘jaligining ahamiyati**

Tabiat ne‘matlari ichida yer resurslari alohida o‘rinni egallaydi. U mamlakatlar nafaqat mamlakatlar balki butun dunyo xalqlarining ham milliy boyligining eng muhim qismi, ishlab chiqarishni yuritishning asosiy negizi hisoblanadi. Demak, yer xalqning eng asosiy va bebaho boyligi, aholini oziq - ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlovchi manbadir. Shu sababdan, yer resurslaridan oqilona foydalanish natijasida jamiyat ham ijtimoiy, ham iqtisodiy samaraga erishishi muqarardir.

Yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo‘jalik faoliyatining rejalashtirish va tashkil qilish, hamda yer balansini tuzish, barcha yerlarni hududiy birliklari bo‘yicha toifalarga bo‘lish maqsadga muvofiqdir. Yer resurslarni iqtisodiy baholashda eng muhim vazifalardan biri bu qishloq xo‘jaligini rivojlantirishdir. Mamlakatimizda so‘ngi yillarda bu borada bir qancha davlat dasturlari ishlab chiqilgan bo‘lib, dehqon fermerlarimiz tomonidan jadallik bilan amaliy ishlar olib borilmoqda.

Qishloq xo‘jaligida barcha yerlarni toifalarga ajratish, hamda o‘zaro bog‘liq holda solishtirish yo‘li bilan yerning nisbiy bahosini aniqlash mumkin. SSSR davrida mamlakatimizda qishloq xo‘jaligi yerlaridan noto‘g‘ri foydalanish ham bundan mustasno emas edi. Qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanish tizimidagi asosiy muammo bu yer munosabatlarini samarali mexanizmlarsiz bozor sharoitiga o‘tkazishdagi islohotdir.


Qishloq xo‘jaligi sohasidagi davlat siyosati yerlarni asossiz xususiyashtirishni tezlashtirdi va asosiy qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini yo‘q qilishga olib keladigan mulkchilikka va yakkahokimlikka olib kelishi esa yer resurslarini samarasiz foydalanishga imkon yaratdi. Mustaqillik yillaridan boshlab esa eng birinchi navbatda qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish jarayoni davlatning ustuvor vazifalaridan biriga aylandi.



















Mana shu amaliy ishlarning isboti bilan hukumat tomonidan qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilikni rivojlantirishga katta e‘tibor qaratilayotgani bois eksport qilinayotgan mahsulotlar sifati va hajmi yildan-yilga ortib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligining dastlabki ma‘lumotlariga tayangan holda ushbu jadvalimizni tahlil qilib chiqamiz<sup>19</sup>

Mamlakatimizdagi yer resurslarining samaradorlik ko‘rsatkichlari hisobiga qishloq xo‘jalik mahsulotlarining o‘shish sur‘atlarini statistika agentligining ma‘lumotlari orqali ko‘rib turibmiz.

 **MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARINING EKSPORT GEOGRAFIYASI (2023- yil yanvar-oktabr)**

Davlatlar	Ming tonna	Mln. AQSH dollari	Ulushi, % da *
 Rossiya	547,3	379,7	39,9
 Pokiston	35,1	155,0	16,3
 Qozog‘iston	442,5	107,0	11,3
 XXR	116,7	92,5	9,7
 Qirg‘iz Respublikasi	174,1	69,9	7,3
 Turkiya	16,2	25,3	2,7
 Afg‘oniston	24,0	18,3	1,9
 Belarus	17,7	13,9	1,5
 Eron	8,4	11,1	1,2
 Ozarbayjon	5,5	9,1	1,0
 Iroq	5,4	7,5	0,8
 BAA	4,2	6,6	0,7
 Gruziya	9,1	6,1	0,6
 Latviya	11,8	6,1	0,6
 Ukraina	9,3	5,9	0,6
 Boshqa davlatlar	40,2	37,2	3,9

\* qiymat ifodasidan

<sup>19</sup>O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. t.me/statistika\_rasmiy

Yer resurslarini iqtisodiy baholashda ham qishloq xo‘jaligining ahamiyatini mamlakatimiz eksport salohiyatida ham namoyon bo‘ladi 2023- yil yanvar-oktabr oylarida meva va sabzavotlar eksportining qiymat jihatidan eng katta hajmi Rossiyaga to‘g‘ri keldi (meva va sabzavotlar eksporti umumiy hajmining 39,9 % i), bu ko‘rsatkich Pokistonga eksport hajmidan 2,4 barobar ko‘p.<sup>20</sup>

Qishloq xo‘jaligi yerlarining bugungi kundagi holati jiddiy muammolarga jumladan, qishloq xo‘jaligi yerlaridan noto‘g‘ri foydalanish hisobiga to‘g‘ri kelmoqda. Qishloq xo‘jaligi yer resurslarining samaradorligi yo‘qligi esa odamlar qishloq xo‘jaligi yerlarining ko‘p funktsiyali qiymat tushunchasini tushunishi bilan bog‘liq iqtisodiy va ekologik qiymatlarni o‘z ichiga oladi.

Qishloq xo‘jaligi yerlari faqat moddiy va tovar ishlab chiqaruvchisi sifatida qaraladi degan tushunchalar bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida o‘zini oqlamay bormoqda. Ushbu jarayonlarda iqtisodiy va ekologik baholashga qaratilgan qiymati, shuningdek, hududlardagi qishloq xo‘jaligi yerlarining ko‘p funksiyaliligi asosiy usul tavsifiy miqdor hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi yerlari maydoni va bog‘dorchilik ishlab chiqarishning eskirga usulida voz kechish vaqti kelmadimikan.

Umumiy iqtisodiy qiymatni bozor bahosi va almashtirish xarajatlari yondashuvlari orqali tahlil qilish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish xizmatlari evaziga qishloq xo‘jaligi yerlarining eng yuqori iqtisodiy qiymati oshirishda ishlab chiqarish qiymatidan olinadi. Iqtisodiyotni rivojlantirishda qishloq xo‘jaligi yerlari asosiy resurslardan biri hisoblanadi bunda dehqonchilik muhim rol o‘ynaydi. Bu tabiiy mavjudligi, mineral o‘g‘itlar bilan qo‘llab-quvvatlanadigan yer, suv va agroiqlim shaklidagi yer resurslari, shuningdek, dehqon shaklidagi inson omili yordamida har qanday qishloq xo‘jaligi yuqori samaradorlikka erishadi. Qishloq xo‘jaligining hissasiga qarab aholi sonining ko‘payishi va o‘sishi iqtisodiy faoliyat yerlarni kamayishiga olib keladi.

---

<sup>20</sup>O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. [t.me/statistika\\_rasmiy](http://t.me/statistika_rasmiy)

Qishloq xo‘jaligi erlarini konvertatsiya qilish sabablaridan biri boshqa yerdan foydalanishga ko‘p tomonlarning xabardorligi yo‘qligi qishloq xo‘jaligi erlarining ko‘p funktsionalligi haqida bilimlarga ega emasligi esa yer resurslarining tanazzuliga yuz tutadi.

Yer kodeksining 11-moddasida Qishloq xo‘jaligining tabiiy moslashuvi jihatidan yerlarni rayonlashtirish holatini birgalikda tahlil qilib chiqamiz:

Qishloq xo‘jaligining tabiiy moslashuvi jihatidan yerlarni rayonlashtirish — hududlarning tabiiy sharoitlarni va qishloq xo‘jaligi o‘simliklari agrobiologik talablarini hisobga olgan holda bo‘linishidir. Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlardan foydalanish va ularni muhofaza qilish qishloq xo‘jaligining tabiiy moslashuvi jihatidan yerlarni rayonlashtirishga muvofiq amalga oshiriladi.

Qishloq xo‘jaligining tabiiy moslashuvi jihatidan yerlarni rayonlashtirish to‘g‘risidagi normativ hujjatlarning talablari yer uchastkalarini qonuniy saqlash vazifalariga taalluqli bo‘lib, yuridik va jismoniy shaxslarga ana shu uchastkalarni berish shartlari jumlasiga kiritiladi.<sup>21</sup> Ushbu kodeksning mazmun mohiyatidan kelib chiqadigan bo‘slak yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo‘jaligining ahamiyatini bilib olishimiz mumkin bo‘ladi.

Yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo‘jaligining ahamiyatini Yer kodeksining 43-moddasida. Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlarning tarkibi Qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun berib qo‘yilgan yoki ana shu maqsadlar uchun belgilangan yerlar qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar hisoblanadi.

Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar qishloq xo‘jaligini yuritish uchun zarur bo‘lgan qishloq xo‘jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo‘jalik yo‘llari, kommunikatsiyalar, o‘rmonlar, yopiq suv havzalari, binolar, imoratlar va inshootlar egallagan yerlarga ajraladi. Haydaladigan yerlar, pichanzorlar, yaylovlar, tashlandiq yerlar, ko‘p yillik dov-daraxtlar

---

<sup>21</sup> O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

(bog'lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt ko'chatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar qishloq xo'jaligi yerlari jumlasiga kiradi.

Qishloq xo'jaligi yerlari maxsus muhofaza qilinishi lozim. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni qishloq xo'jaligidan o'zga ehtiyojlar uchun boshqa toifadagi yerlarga o'tkazishga alohida hollarda ushbu kodeks va boshqa qonunchilik hujjatlariga muvofiq yo'l qo'yiladi.

Qishloq xo'jaligi yerlarini irrigatsiya suvdan foydalanish va suv iste'moli tizimiga asoslangan sun'iy sug'orish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tashkil etishning asosi va yerlardan samarali foydalanish hamda ularning unumdorligini oshirish shartidir.<sup>22</sup>

44-modda. Sug'oriladigan yerlar: Qishloq xo'jaligida foydalanish va sug'orish uchun yaroqli bo'lgan, suv resurslari shu yerlarni sug'orishni ta'minlay oladigan sug'orish manbai bilan bog'langan doimiy yoki muvaqqat sug'orish tarmog'iga ega bo'lgan yerlar sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi.

Suv xo'jaligi organlari sug'oriladigan eri bo'lgan yer egalari va yerdan foydalanuvchilarni sug'orish ishlari uchun manbalarning sersuvligini hisobga olgan holda joriy etilgan limitlar bo'yicha suv to'g'risidagi qonunchilik bilan belgilanadigan tartibda suv bilan ta'minlashlari shart. Sug'oriladigan yerlardan faqat qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirish, shuningdek bog'dorchilik, uzumchilik va ko'p yillik dov-daraxtlar yetishtirish uchun foydalanilishi mumkin. Sug'oriladigan yerlar maxsus muhofaza qilinishi lozim.

Bunday yerlarni sug'orilmaydigan yerlar sirasiga o'tkazish alohida hollarda, tuproq-meliorativ va iqtisodiy sharoitlar, yerlarning suv bilan ta'minlanganligi, ulardagi mavjud suv resurslari hamda bu suvlarga belgilangan limitlar inobatga olingan holda, O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligining, O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligining xulosasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan amalga oshiriladi. Sug'oriladigan yerlarni qishloq xo'jaligidan boshqa maqsadlar uchun, shu jumladan sanoat va fuqarolik obyektlari (binolar va inshootlar) qurilishi uchun, shuningdek

---

<sup>22</sup> O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

unumdor tuproq talab etilmaydigan ilg'or texnologiyalarning (gidroponika va boshqalar) yangi usullari qo'llaniladigan issiqxonalar qurilishi uchun ajratishga yo'l qo'yilmaydi.

Sug'oriladigan yerlarda qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda ularga tuproq unumdorligi pasayishiga olib keladigan tarzda usullar bilan ishlov berish yoki ularning shikastlanishiga olib keluvchi boshqa usullarni qo'llash taqiqlanadi. 46-modda.

Bo'sh turgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalarining ajratiladigan o'lchamlari dehqon xo'jaligini yuritish uchun 06 gektardan 1 gektargacha

1) dehqon xo'jaligini yuritish uchun chorva oзуqasi ekinlarini yetishtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari bilan belgilangan ayrim hududlarda — 0,06 gektardan 5 gektargacha;

2) fermer xo'jaliklariga va boshqa yuridik shaxslarga: sabzavotchilikka ixtisoslashganlarga — kamida 3 gektar; bog'dorchilikka, uzumchilikka ixtisoslashganlarga — kamida 3 gektar;

- chorvachilik mahsulotini ishlab chiqarishga ixtisoslashganlarga oзуqa ekinlarni yetishtirish uchun (shartli bir bosh qoramol uchun) — sug'oriladigan yerlardan — kamida 0,3 gektar, lalmikor yerlardan — kamida 1 gektar, yaylovlar va pichanzorlardan — kamida 2 gektar;

- paxtachilik va g'allachilikka ixtisoslashganlarga — kamida 30 gektar; g'allachilik va sabzavotchilikka ixtisoslashganlarga — kamida 10 gektar;

3) agrosanoat klasterlari, shu jumladan kooperatsiya shaklidagi klasterlar uchun: paxtachilik-to'qimachilikka ixtisoslashganlarga — kamida 2000 gektar;

- g'allachilikka ixtisoslashganlarga — kamida 1000 gektar; sabzavotchilik va polizchilikka ixtisoslashganlarga — kamida 200 gektar; bog'dorchilik, uzumchilikka ixtisoslashganlarga — kamida 100 gektar;

- chorvachilik mahsulotini ishlab chiqarishga ixtisoslashganlarga oзуqa ekinlarini yetishtirish uchun (shartli bir bosh qoramol uchun) sug'oriladigan yerlardan — kamida 0,3 gektar, lalmikor

yerlardan — kamida 1 gektar, yaylovlar va pichanzorlardan — kamida 2 gektar.<sup>23</sup>

• 48-modda. Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlardan foydalanish sohasida yer egalari, yerdan foydalanuvchilar va ijarachilarning majburiyatlari.

Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlardan foydalanuvchi yer egalari, yerdan foydalanuvchilar va ijarachilar:

1) biznes-rejalarda tuproq unumdorligini oshirish va yerlardan oqilona foydalanish yuzasidan aniq tadbirlarni nazarda tutishlari;

2) zona sharoiti va xo‘jalikning ixtisoslashuviga muvofiq ilmiy asoslangan almashlab ekishni, dehqonchilikning eng samarali va iqtisodiy jihatdan oqilona tizimlarini joriy etishlari;

3) haydaladigan yerlar asralishi va kengaytirilishini ta‘minlashlari;

4) meliorativ jihatdan nobop sug‘oriladigan yerlarni kompleks rekonstruksiya qilishlari, pichanzor va yaylovlarga suv chiqarishlari hamda ularning holatini yaxshilashlari;

5) xo‘jalikning butun ichki sug‘orish va kollektor-drenaj tarmog‘ini hamda undagi inshootlarni texnikaviy jihatdan soz holatda saqlashlari;

6) qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini sug‘oriladigan yerlarning sho‘r bosishi va zaxlanishiga, yerlarning va suv manbalarining ifloslanishi va zararlanishiga yo‘l qo‘ymaydigan usullar bilan amalga oshirishlari;

7) qishloq xo‘jalik ekinlari va dov-daraxtlarni parvarish qilishning suv tejaladigan texnologiyalarini, sug‘orishning ilg‘or usullarini joriy etishlari;

8) yerlarni muhofaza qilish yuzasidan, shu jumladan sug‘oriladigan yerlarni o‘zboshimchalik bilan egallab olishga yo‘l qo‘ymaslik yuzasidan ushbu Kodeksga va boshqa qonunchilik hujjatlariga muvofiq choralar ko‘rishlari shart.<sup>24</sup>

Tovar va xizmatlarni noto‘g‘ri hisoblash ekotizim tomonidan ishlab chiqarilgan foydalanishni rag‘batlantirish zarur resurslarning kamayishi

---

<sup>23</sup> O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

<sup>24</sup> O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi

hisobiga ayniqsa qishloq xo‘jaligi korxonalar barqaror tarzda yashay olmaydi.

Resursning iqtisodiy foydasini baholash resursni belgilovchi omillardan biri bu barqarorlik. Resurslarning past darajada ekanligi samarasizlikka olib keladi. Qishloq xo‘jaligi funktsiyasi odatda cheklangan sotiladigan mahsulotlarni ishlab chiqarish funktsiyasi, ayni paytda davlat xizmatlarini ishlab chiqarish funktsiyasi hali ham keng tarqalmaganligi ma’lum. Bundan tashqari, qishloq xo‘jaligi ko‘pincha faqat moddiy va sotiladigan mahsulotlarni ishlab chiqarish bilan cheklanib qolmoqda.

Qishloq xo‘jaligi yerlari nafaqat oziq-ovqat va tola ishlab chiqaruvchisi (moddiy va sotiladigan) lekin foyda keltiradi ko‘p jihatdan jamoa kabi boshqa xizmatlar (nomoddiy) yoki atrof-muhitni ishlab chiqarish xizmatlarni ham o‘z ichiga oladi. Qishloq xo‘jaligidan ekologiya xizmatlari bandlikni ta’minlash, qishloq madaniyatini saqlash, er osti suvlari bilan ta’minlash, eroziyaning oldini olish va biologik xilma-xillikni saqlash ham yashil iqtisodiyoti sharoitida yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo‘jaligining ahamiyatida qishloq xo‘jaligi yerlari ham muhim rol o‘ynaydi.

Mana shundek sharoitda toshqin oqibatlarini yumshatishda, suv resurslarini tejashda, eroziyada nazorat qilish, uglerodni ajratish, parchalanadigan havo isitish, biologik xilma xillikni saqlash va organik chiqindilarni qayta ishlash kabi choralarni ham qo‘llash atrof-muhitni boshqarish, ayniqsa barqaror qishloq xo‘jaligini boshqarish rivojlanishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.10.2019 yildagi PQ - 4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qaroriga muvofiq, Qishloq xo‘jaligi sohasini rivojlantirishning ustuvor vazifalari keltirib o‘tilgan.

- tanazzulga uchragan yaylovlarni tiklash va yaylovlarni barqaror boshqarish mexanizmlarini joriy etish;
- organik qishloq xo‘jaligi uslublarini joriy etish;
- haydaladigan yer maydonlari yuzasining doimiy qoplanib turishini ta’minlash maqsadida ekinlarni takror ekish;

- ekinlarni diversifikatsiya qilish (ko‘p yillik daraxtlar va ko‘p yillik o‘tlar ekilishini kengaytirish);
- ishlab chiqarish va qayta ishlashga investitsiyalarni jalb etish, shuningdek, qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish;
- chorvachilikning organik chiqindilarini to‘g‘ri saqlash/qayta ishlash;
- suv manbalarining qishloq xo‘jaligi chiqindilari bilan ifloslanishining oldini olish;<sup>25</sup>

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda yerni iqtisodiy baholashda qishloq xo‘jaligining ahamiyati chuqorroq o‘rganish uchun bizga yer kodeksining yuqoridagi moddalari dasturulamal hisoblanadi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. O‘zbekiston Respublikasining Yer Kodeksiga asosan mamlakatimizda yerlardan foydalanishning belgilangan asosiy maqsadiga asosan qanday toifalarga ajratiladi?
2. Yer toifalari bir toifadan ikkinchisiga o‘tib turishiga qanday sabablar mavjud?
3. Sho‘rlanish natijasida yerning foydali fondiga qanday ta’sir ko‘rsatishini ma’lumotlar asosida izohlang?
4. Yer fondi va tuproq hosildorligini saqlash, aholini oziq-ovqat mahsulot bilan ta’minlash uchun qanday chora-tadbirlar amalga oshiriladi?
5. Yerni iqtisodiy baholash jarayonida yerning qanday xususiyatlaridan foydalaniladi?

---

<sup>25</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida



## **II. BOB Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirish muammolari**

### **2.1 Yashil iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida suv resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy samaradorligi**

#### **Reja**

**1. Yashil iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida suv resurslaridan samarali foydalanishning mazmun mohiyati.**

**2. Suv resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy samaradorligi.**

#### **1. Yashil iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida suv resurslaridan samarali**

Mamlakatimizda suv resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlash, barcha tarmoq va sohalarda suvni tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etishni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Darhaqiqat tabiat boyliklari orasida suv alohida o'rin tutadi.

Chunki barcha tirik jonzoqlar hayotining asosiy manbai suvdir. Sayyoramizda suv paydo bo'lganidan keyingina hayot paydo bo'lganligi tarixdan barchamizga ma'lum. Zero, insoniyat hayoti davom etishi uchun odamlar suvni, yerdagi suv manbalarini, avvalo chuchuk suvni ehtiyot qilishlari lozim. Jumladan, Respublikamiz Prezidenti o'zining har bir ma'ruzasida iqtisodiy islohotlarning natijasi ko'p jihatdan respublikamizda mavjud imkoniyatlardan - yer va suv resurslaridan, inson omilidan oqilona va samarali foydalanishga bog'liqligini doimo ta'kidlab kelmoqda.

Bu omillar orasidagi suv resurslaridan ham samarali foydalanish va u bilan bog'liq suv xo'jaligi majmuasi samaradorligini oshirish masalalari o'ta dolzarb hisoblanadi. Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar

davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi qaroriga muvofiq quyidagi asosiy vazifalarni tushinib olishimiz lozim bo‘ladi.

**Suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, yerlar sho‘rlanishi va sifat jihatidan yomonlashuvi davom etishining oldini olish; gidrotexnik inshootlar, nasos stansiyalari va suv omborlari qurish va mavjudlarini rekonstruksiya qilish; suv xo‘jaligida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsiyalardan keng foydalanish; suv xo‘jaligi inshootlarini yangilash, modernizatsiyalash va avtomatlashtirish; qishloq xo‘jaligi ekinlarini sug‘orishning energiya samarador va suvni tejaydigan texnologiyalarini keng qo‘llash, suvni tejashni rag‘batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish; suv resurslarini barqaror boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqish.**<sup>26</sup>

Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari tabiatning barcha boyliklari qatori, suv resurslariga ehtiyojlari benihoyat kundan kunga oshib katta. Shuningdek, hozirgi yashil iqtisodiyot sharoitida va ekologik tanglikning mavjudligida suv resurslaridan ham oqilona foydalanish, suvni kelajak avlodlar uchun ham asrab avaylashimiz, ularni ifloslanishidan saqlash kabi tadbirlarni amalga oshirish o‘z iqtisodiy, hamda ijtimoiy samarasini beradi.

Suvni tejashning iqtisodiy mexanizmi yaratilishi kerakligini taqozo etadi:

- ❖ foydalanilayotgan suvni hisobga olish barcha jabhalarda jumladan, qishloq xo‘jaligi, sanoat va kommunal xo‘jaligida ham;
- ❖ suv resurslaridan me‘yorida foydalanilganda va kam ifloslantirganda
- ❖ rag‘batlantirish va amaliyotga keng joriy qilish ;

---

<sup>26</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida

- ❖ suvdan foydalanganlik uchun innovatsion haq to‘lashning samarali usullarini tashkil etish (masalan, suv o‘lchagichlarni o‘rnatish, foydalanish me‘yorlarini

- ❖ suv zaxiralaridan me‘yorida foydalanishni nazorat qilish va oqilona rejalashtirish;

- ❖ suv zaxiralaridan foydalanishdagi ilg‘or tajribalarni va innovatsion texnologiyalarni o‘rganish, hamda maqbulini amalda qo‘llash.

- ❖ suv resurslarini abadiy emasligini yosh avlod ongiga singdirib borish.

Kabi ustuvor vazifalrni o‘rganib, amalda qo‘llash bugungi kunning bosh masalasi hisoblanadi. Bundan tashqari, mutaxassislar tomonidan respublikamizdagi hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida suv resurslaridan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish, samaradorligini oshirish, foydalanishni iqtisodiy mexanizmini yaratish kabi dolzarb muammolar ustidan ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan O‘rta Osiyoning eng katta suv havzasi - Orol dengizi 1960 yillardan boshlab katta tezlik bilan quriy boshlagan. Undagi suv hajmi 1994-yilga kelib 784 kilometrqa qisqardi.

Shu vaqtgacha Orol dengizi uchun qancha pul sarflangan? Orol uchun ajratilgan so‘mmalar:

- 2003-2010 yillarda xalqaro tashkilotlar tomonidan \$2 mlrd;

- 2014 yilda Urganchdagi xalqaro konfrensiyalarning birida Orol dengizidagi ekologik vaziyatni yaxshilash uchun \$3 mlrd;

- 2020-yilda Finlyandiya BMTning Orolbo‘yi mintaqasi bo‘yicha jamg‘armasiga €1 mln ajratgan.

- 2021-yilda Jahon banki tomonidan Iqlim o‘zgaruvchanligiga moslashuvchanlik loyohasiga \$19 mln va Global yashil o‘sish instituti (GGGI) \$5,6 mln.

- 2022-yil noyabr USAID \$1,6 mln;

- 2022 yil iyunda Osiyo taraqqiyot banki 25 yil muddatga, \$150 mln qarz ajratdi. Shuningdek, 2022-yil may oyida “yashil rivojlantirish” uchun €150 mln investitsiya ajratilishi orolboyini-yashil-rivojlantirish-

uchun-150-million-yevro- investitsiya-kiritiladi nazarda tutilganligi xaqida axborot berildi.<sup>27</sup>

Shuni unutmaslik kerakki, yuqoridagi summalar bu xammasi ham davlat uchun

qarz emas. Jumladan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbuslari bilan “Mo‘ynoqqa madad” umummilliy davlat dasturi ishlab chiqilgan bo‘lib, hozirgi kunga qadar bu dastur o‘z ahamiyatini yo‘qotmay kelmoqda.

Ichimlik suvi tannarxini pasayadi, yohud viloyatlarda bu narx qanchani tashkil etadi ? Prezident Shavkat Mirziyoyev 2023-yilning 23-oktabr kuni hududlarda ichimlik suvi ta‘minoti va oqova suv tizimini yaxshilash, oziq-ovqat ekinlarini ekish masalalari bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazdi, deya xabar bermoqda davlat rahbari matbuot xizmati. Tahlillarga ko‘ra, bugungi kunda 1 kub metr ichimlik suvi tannarxi Toshkent shahrida 448 so‘m, Namanganda qariyb 3000 so‘mni, Samarqand va Navoiyda 2600 so‘mni tashkil qiladi.

Suv ishlab chiqarish tannarxida elektr energiyasi ulushi respublika bo‘yicha o‘rtacha 27 foiz. Lekin Farg‘ona, Namangan va Toshkent viloyatida bu ko‘rsatkich yuqori. Davlat rahbari viloyat hokimlariga ichimlik suvi tannarxini arzonlashtirish vazifasini qo‘ydi. Bunda eng katta manba suv korxonalarini ishlatadigan elektrning bir qismini “yashil energiya”ga o‘tkazish ekanini ta’kidladi.<sup>28</sup>

O‘zbekistonda «Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida»gi Qonun qabul qilingan bo‘lib, ushbu qonunda suvga doir munosabatlarni tartibga solish, aholi va xalq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun suvdan oqilona foydalanishdan, suvni bug‘lanish, ifloslanish va kamayib ketishdan saqlash, suvning zararli ta‘sirining oldini olish va uni bartaraf qilish, suv obyektlarini holatini yaxshilash, shuningdek, suvga doir iqtisodiy va ekologik munosabatlar sohasida korxonalar, muassasalar va korxonalar, dehqon xo‘jaliklari va fuqarolarning huquq va burchlari belgilangan. Ushbu qonunning 3-moddasiga binoan «Suv - O‘zbekiston

---

<sup>27</sup> <https://kun.uz/uz/news/2022/05/09/>

<sup>28</sup> <https://president.uz/uz/lists/view/>

Respublikasining davlat mulki - umummilliy boylik hisoblanadi. Suvdan oqilona foydalanish lozim bo‘lib, u davlat tomonidan qo‘riqlanadi». Suvning holatiga ta’sir o‘tkazadigan yangi va ta’mirlangan korxonalar, inshootlar va boshqa obyektlarni joylashtirish, loyihalash, qurish, hamda ishga tushirish, shuningdek yangi texnologiya jarayonlarini joriy etish chog‘ida aholining sihat- salomatligini saqlash va ichimlik suviga bo‘lgan talablarini, hamda maishiy ehtiyojlarini birinchi navbatda qondirish sharti bilan suvdan oqilona foydalanishni ta’minlash lozim.

Suv resurslaridan tejimli foydalanish siyosati natijasida suvdan foydalanishning umumiy miqdori o‘tgan asrning 90-yillariga nisbatan yiliga 64 mlrd m<sup>3</sup> dan hozirda o‘rtacha 51 mlrd m<sup>3</sup> gacha kamaytirildi. Shuningdek, mos ravishda 1 gektar sug‘oriladigan maydonga o‘rtacha 16 ming m<sup>3</sup> suv ishlatilgan bo‘lsa, bugungi kunda bu ko‘rsatkich 10 ming m<sup>3</sup> gacha tushirildi. Biroq sohada hal qilinishi lozim bo‘lgan qator muammolar saqlanib qolmoqda.

Mamlakatimizda olinadigan chuchuk suvning qariyb 90 foizi qishloq xo‘jaligida foydalanilib, har gektarga suv sarfi texnologik ilg‘or davlatlarga nisbatan 2 — 2,5 barobar ko‘p. Irrigatsiya tizimlaridagi nosozliklar tufayli ekin maydonlariga suv yetkazib berishda sezilarli yo‘qotishlar bor. Qishloq xo‘jaligida sug‘orishda juda katta miqdordagi suv filtrlash, bug‘lanish hamda ortiqcha suv sarfi orqali yo‘qotilmoqda.<sup>29</sup>

Dunyo mamlakatlarida suvning narxi qancha?

Dunyo bo‘ylab 771 mlndan oshiq inson toza ichimlik suvidan foydalana olmaydi. Yana shunday mamlakatlar borki insonlar o‘z daromadining 50%dan oshig‘ini toza ichimlik suvi uchun sarflashadi.

1 m<sup>3</sup> suvning narxi eng qimmat:

- Daniya \$9,70;
- Belgiya \$7,54;
- Norvegiya \$7,09;
- Alyaskada oyiga \$95;
- Germaniya \$ 6,6;

---

<sup>29</sup> O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2023-yil 1-avgustdagi KQ-547-IV-sonli qarori

Arzon:Mamlakatlar.

— Misr (Qohira) \$0,05;

— Kuba (Gavana) \$0, 04;

— O‘zbekiston \$0,4;

— Pokiston (Karachi) \$0,04;

— Indoneziya (Jakarta) \$0,03;

— Saudiya Arabistoni (Riyod) \$0,03.

Qo‘shnimiz Turkmanistonda 2017-yil 01-noyabr kuniga qadar bepul bo‘lgan. 2019-yilgacha belgilangan limit bepul bo‘ldi. Undan so‘ng axoli uchun \$0,14 bo‘ldi.

Qozog‘istonda hududga qarab narxlar o‘zgaradi va axoli uchun o‘rtacha narx \$0,18 ni tashkil etadi. Suvga resurs sifatida haq to‘lash ham ijobiy ahamiyatga egadir. Sanoat korxonalarini sarflangan suv miqdoriga O‘zbekiston Respublikasining Vazirligi, suv xo‘jaliklari tomonidan belgilangan ta‘riflarda haq to‘laydilar.

Odatda, suvdan foydalanuvchilar xo‘jalik subyektlari sug‘orish suvi, kollektor-zovur tarmoqlarini xo‘jalik ichidagi zovurdan tashqari, gidromeliorativ inshootlar, elektr energiya tarmoqlarini va nasos stansiyalarini ta‘mirlash uchun haq to‘lamaydilar. Ularning haqi davlat byudjeti hisobidan qoplanadi. Aslida bu faoliyatlar uchun ham xo‘jaliklarhisobidan haq olishga asta-sekin o‘tish maqsadga muvofiq. Sug‘orish suvi undan tabiiy resurs sifatida ho‘jaliklar tomonidan foydalanilganda ma‘lum narxda haq to‘lash vaqti keldi.

Chunki, suv qat‘iy narxda sotilgan taqdirda barcha xo‘jaliklarning faoliyatida suvdan oqilona foydalanishlariga undaydi, avvalo xo‘jalikda suv kerakli miqdorda ishlatiladi, suvning ortiqcha sarfiga yo‘l qo‘yilmaydi, hamda gidromeliorativ inshootlarni ta‘mirlash ishlari ham sifatli olib boriladi, bu faoliyat bilan shug‘ullanuvchi tashkilotni xo‘jalik hisobiga o‘tishini tezlashtiradi yoki u xo‘jalik hisobida bo‘lgan taqdirda xo‘jaliklar bilan aniq hisob-kitoblar asosida faoliyat yuritishini mustahkamlaydi.

Qishloq xo‘jaliklarining suvga haq to‘lashda uni sotib olish narxini oshirish hisobiga emas, balki xo‘jaliklarning olayotgan daromadlari

asosida to'lanishi ham maqsadga muvofiqdir. Xo'jalikda foydalangan suvning har m<sup>3</sup> uchun o'z hisobidan haq to'lasa, unda u sug'orishning zamonaviy usullarini qo'llashga majbur bo'ladi. Buning natijasida qishloq xo'jaliklari suv resurslaridan oqilona foydalanish izga tushadi, binobarin, barqaror meliorativ ahvol tarkib topa boshlaydi.

Suv xavfsizligi ta'minlashning xususiyatlari quyidagilar.

○ ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlar uchun yetarli suvni ta'minlash rivojlanish

○ ekotizimlarni saqlash uchun etarli suvni ta'minlash

○ kelajak avlodlar uchun barqaror suv ta'minoti asrash

○ suvning o'ziga xos qiymati va undan foydalanish uchun

muvozanatlash

○ suvning samarali quvvatidan foydalanish

○ suvning halokatli kuchini minimallashtirish

○ suv sifatini saqlang va ifloslanishdan saqlanishini iqtisodiy

baholash kabilarni o'z ichiga oladi.

Suv resurslarini avaylash orqali yashil o'sishning xususiyatlariga quyidagilar kiradi;

○ iqtisodiyotda tabiiy resurslardan yanada samarali foydalanish

○ ekotizimlarni qadrlash

○ avlodlararo iqtisodiy siyosatni amalga oshirish

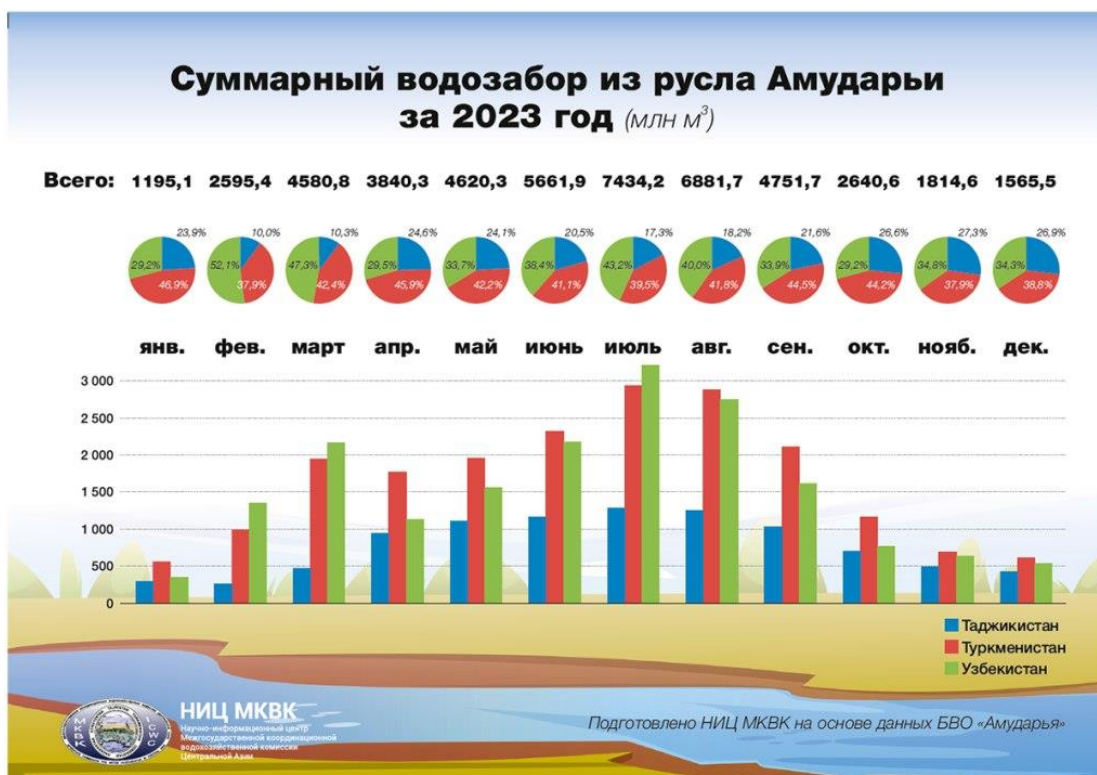
○ qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishning

ko'payishi

○ iqlim bilan bog'liq hayotiy aktivlarni himoya qilish

○ resurs va moliya isrofgarchiligini kamaytirish kabi holatlarda

namoyon bo'ladi.



Iqtisodiy manbaalardan samarali foydalanishda yashil iqtisodiyotning o‘rnini aniqlashimizda tabiiy nmanbaalar orasida suv eng aosiy qayta tiklanmaydaigan manbaa hisoblanadi. Respublikamiz va qo‘shni davlatlar bo‘ylab suv resurslaridan samarali foydalanish va uni asrab avaylash ham bugungi kunning bosh masalasi hisoblanadi. Statistik ma’lumotlarga tayangan holda 2023-yilda Amudaryo suvidan qaysi davlat qancha miqdorda foydalangani ilmiy asoslar yordamida tahlil qilib chiqamiz.

Meteojurnal xabariga ko‘ra, o‘tgan yili Afg‘onistonni hisobga olmaganida Amudaryo suvidan uch mamlakat (O‘zbekiston, Turkmaniston va Tojikiston) taxminan 47,58 km kub foydalangan. Daryo suvidan eng ko‘p foydalangan mamlakat Turkmaniston bo‘lgan. U sarflangan suvning jami 42 foizini (qariyb 20 km kub) ishlatgan. O‘zbekiston o‘tgan yili Amudaryoning umumiy sarflangan suvining 38,4 foizi (taxminan 18,3 km kub), Tojikiston esa 19,8 foizidan (taxminan 9,4 km kub) foydalangan.



Oylar kesimida ham Turkmaniston daryodan eng ko‘p foydalanuvchi bo‘lgan. Faqat fevral, mart va iyul oylarida O‘zbekiston Turkmanistonga nisbatan ko‘proq suv olgan.<sup>30</sup>

Ushbu tahliliy jarayonni yuqoridagi diagramma orqali ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi.

Respublikamizdagi mavjud suv zaxiralaridan oqilona foydalanishni yo‘lga qo‘yishda ilg‘or sug‘orish texnologiyalaridan va tajribalaridan foydalanish zarur.

Sanoatda ham suvdan foydalanishning samarali usullaridan kam foydalaniladi. Foydalanilgan suvni tozalash, berk havzalar tashkil qilish, sanoat korxonalarida suvdan belgilangan me‘yorlarda foydalanishini nazorat qilish suv resurslaridan samarali foydalanishga va iqtisodiy foyda kelishiga xizmat qiladi.

## **2. Suv resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy samaradorligi**

Mustaqillik yillarida respublikamizda suv zaxiralaridan foydalanishni takomillashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi tadbirlar amalga oshirilmoqda va rejalashtirilmoqda: Suv resurslarini muhofaza qilish, undan oqilona va samarali foydalanish, suvni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, sohaning qonunchilik bazasini mustahkamlash bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2023-yil 1-avgustdagi KQ-547-IV-sonli qaroriga muvofiq ushbu chora tadbirlar rejasi bilan tanishib chiqamiz;

---

<sup>30</sup> (<https://meteojournal.ru/v-2023-godu-na-turkmenistan-vnov-prishlos-bolshaya-chast-vodozabora-iz-amudari/>)

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
<b>I. AMALDAGI NORMATIV-HUQUQIY VA BOSHQA HUJJATLARNI QAYTA KO'RIB CHIQISH VA TAKOMILLASHTIRISH</b>					
1.	Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni inventarizatsiyada n o'tkazish va tegishli qonunchilik hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish yuzasidan takliflar tayyorlash.	1. Ishchi guruhni tuzish (alohida ro'yxat bo'yicha). 2. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni to'liq xatlovdan o'tkazish. 3. Qonunchilik hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish yuzasidan takliflar ishlab chiqish. 4. Ishlab chiqilgan takliflarni manfaatdor vazirlik va idoralar bilan kelishish.	2023-yil avgust 2023-yil noyabr-dekabr 2024-yil yanvar	Suv xo'jaligi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi, Adliya vazirligi, "O'zsuvta'minot" AJ	
2.	Suv resurslarini fermer dalasigacha yetkazib berish xarajatlarini maqbullashtirish orqali to'lov shaffofligini oshirish bo'yicha qaror loyihasini ishlab chiqish.	1. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining suv yetkazib berish bo'yicha to'lovlarini maqbullashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash. 2. Qishloq xo'jaligida suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkasini qayta ko'rib chiqish.	2023-yil sentyabr 2023-yil oktyabr	Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, O'zbekiston fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		3. Suv xo'jaligida maxsus xizmatlarning moliyalashtirish tizimini qayta ko'rib chiqish.	2023-yil noyabr		
		4. To'plangan materiallar va hisob-kitoblar asosida qaror loyihasini tayyorlash va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi ga kiritish.	2023-yil dekabr		
3.	Ifloslantiruvchi moddalarning ochiq suv havzalariga va joy relyefiga yo'l qo'yiladigan chegaraviy tashlamalarining yangi me'yorlarini va rasmiylashtirish bo'yicha Yo'riqnomani ishlab chiqish.	1. Ifloslantiruvchi moddalarning ochiq suv havzalari va joy relyefiga yo'l qo'yiladigan chegaraviy tashlamalari me'yorlashtirish bo'yicha amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarni xatlovdan o'tkazish.	2023-yil avgust	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
		2. Shu sohadagi xalqaro tajribani o'rganish asosida yo'l qo'yiladigan oqovalar me'yorlarini ishlab chiqish va rasmiylashtirish	2023-yil dekabr		

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
		bo'yicha Yo'riqnomani ishlab chiqish.			
4.	Tabiiy va oqova suvlar tarkibida ifloslantiruvchi moddalar massaviy konsentratsiyasining o'lchashlar o'tkazish uslubiyotlari barqarorligini baholash borasida uch funksiyali ilg'or o'lchashlarni bajarish uslubiyotlarini ishlab chiqish va O'zbekiston Respublikasi o'lchashlarni bajarish uslubiyotlari davlat reyestri ro'yxatiga kiritish.	1. O'z DSt 8.016:2002 "GSI Uz. Metodiki vipolneniya izmereniy. Osnovnie polojeniya" davlat standartiga asosan o'lchashlarni bajarish uslubiyotlarini ishlab chiqish.	2023-yil noyabr	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, O'zbekiston texnik jihatdan tartibga solish agentligi	
		2. Uslubiyotlarni O'zbekiston texnik jihatdan tartibga solish agentligida metrologik ekspertizadan o'tkazish.	2023-yil dekabr		
5.	Atrof muhit ifloslantirilganligi uchun yetkazilgan zararni aniqlash bo'yicha uslubiy qo'llanma ishlab chiqish.	1. Uslubiy qo'llanmani ishlab chiqish bo'yicha ekspertlar guruhini shakllantirish.	2023-yil avgust	Oliy Majlis Senati Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish masalalari va ekologiya qo'mitasi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
		2. Uslubiy qo'llanmani ishlab chiqish.	2023-yil noyabr		
		3. Uslubiy qo'llanmani			

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
		hududlarda aprobatsiya (sinov) qilish.			
6.	Yer resurslari ifloslantirilganligi uchun yetkazilgan zararni aniqlash bo'yicha uslubiy qo'llanma ishlab chiqish.	1. Uslubiy qo'llanma ishlab chiqish bo'yicha ekspertlar guruhini tuzish. 2. Uslubiy qo'llanmani ishlab chiqish. 3. Uslubiy qo'llanmani hududlarda aprobatsiya (sinov) qilish.	2023-yil avgust	Oliy Majlis Senati Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish masalalari va ekologiya qo'mitasi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
	Yer osti suvlariga noqonuniy quduq burg'ilash va ulardan ruxsatsiz foydalanish holatlarining oldini olish va suvdan foydalanuvchilarning javobgarligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksiga o'zgartirish kiritishni nazarda tutuvchi Qonun loyihasini ishlab chiqish.	1. Qonun loyihasini tayyorlash. 2. Qonun loyihasini o'rnatilgan tartibda vazirlik va idoralar bilan kelishib, Vazirlar Mahkamasiga kiritish.	2023-yil avgust		
7.			2023-yil sentyabr		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
8.	Suvdan foydalanganlik uchun suv solig'i tariflarini qayta ko'rib chiqish va muqobillashtirish uchun Qonun loyihasini ishlab chiqish.	1. Rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish va O'zbekiston sharoitiga muvofiqlashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.	2023-yil avgust	Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Soliq qo'mitasi	
		2. Takliflar asosida Qonun loyihasini tayyorlash, tegishli vazirlik va idoralar bilan kelishish hamda Vazirlar Mahkamasiga kiritish.	2023-yil dekabr		
9.	Suv resurslarini tejash maqsadida ko'kalamzorlashtirish hududlarini tomchilatib sug'orish tizimiga o'tkazishni nazarda tutuvchi hujjat loyihasini ishlab chiqish.	1. Ishchi guruh tuzish va amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni to'liq xatlovdan o'tkazish.	2023-yil oktyabr	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari	
		2. Qonunchilik hujjatlariga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish yuzasidan takliflar ishlab chiqish hamda manfaatdor vazirlik va idoralar bilan kelishish.	2023-yil oktyabr		

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
		3. Vazirlik va idoralar, davlat ulushi ellik foizdan ortiq boʻlgan tashkilotlar hududi va atrofidagi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlarning markaziy shaharlari va Toshkent shahrida ko'kalamzorlashtirish tizimini tomchilab sug'orish tizimiga o'tkazish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.	2023-yil noyabr		
		4. Suv resurslarini tejash maqsadida ko'kalamzorlashtirish hududlarini tomchilatib sug'orish tizimiga o'tkazishni nazarda tutuvchi hujjat loyihasini ishlab chiqish va Hukumatga kiritish.	2023-yil dekabr		
10	O'zbekiston Respublikasining "Suv kodeksi" loyihasini takomillashtirish	O'zbekiston Respublikasining "Suv kodeksi" loyihasiga takliflar taqdim etish.	2023-yil oktyabr	Suv xo'jaligi vazirligi, Qurilish va uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi,	

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
	bo'yicha takliflar tayyorlash.			Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Adliya vazirligi, "O'zsuvta'minot" AJ	
<b>II. ILMIIY-TADQIQOT FAOLIYATI</b>					
11	Orol dengizi havzasi daryolari gidrologik rejimining shakllanish qonuniyatlarini o'rganish.	1. O'zbekiston daryo havzalari uchun gidrologik va meteorologik tavsiflarning yagona ma'lumotlar bazasini yaratish.	2023-yil noyabr	Suv xo'jaligi vazirligi, Xalqaro Orolni qutqarish davlatlararo jamg'armasi agentligi, Irrigatsiya va suv muammolari ilmiy-tadqiqot instituti, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi,	
		2. Gidrologik yilning turli fazalarida daryolar gidrologik rejimiga mintaqaviy iqlim o'zgarishi ta'sirining mexanizmi va qonuniyatlarini aniqlash.	2023-yil dekabr		
		3. Turli xil iqlimiy ssenariylarda O'zbekistondagi suv obyektlari gidrologik rejimi xususiyatlarining ehtimoliy	2024-yil yanvar		



CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		o'zgarishini prognoz qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.			
		4. Kelajakda O'zbekistonning turli tabiiy zonalarida suv obyektlari gidrologik rejimi va ularning suv to'plash xususiyatlari ehtimoliy o'zgarishlari prognozlarini ishlab chiqish.	2024-yil mart		
12	Global iqlim o'zgarishi muammolari va O'zbekiston tog'larida muzliklar hamda qor qoplaminin suv resurslari o'zgarishi tendensiyalarini tadqiq etish.	1. Tog' muzliklari yillik massa balansining o'zgarishi doimiy monitoringini olib borish. 2. Iqlim o'zgarishi sharoitida muzliklarning to'yinishi va ablatsiyasining miqdoriy ko'rsatkichlari hamda ularning yuzalarida qor chizig'i balandligining mavsumiy o'zgarishlarini tadqiq etish.	2023-2024-yillar	Fanlar akademiyasi, "O'zbekkosmos" Agentligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Gidrometeorologiya xizmati agentligi	

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
		<p>3. Muzliklar harakatining mexanik, geodezik va fotogrammetrik usullar yordamida aniqlangan siljishi tezliklarini o'rganish.</p> <p>4. Muzliklarning monitoring natijalari asosida ularning shakl va o'lcham ko'rsatkichlarini aniqlash.</p> <p>5. Muzliklar katalogini yangilashga imkon beradigan glatsio-gidrologik ma'lumotlar bazasini yaratish va uni Umumjahon muzliklar monitoringi xizmati ma'lumotlar bazasi bilan integrallashtirish.</p> <p>6. Tog' muzliklarining holatini ifodalovchi mavzuli karta-sxemalar yaratish.</p> <p>7. Tog' muzliklari holatini o'zgarishining</p>			

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		daryolar suv resurslari shakllanishiga ta'sirini modellashtirish.			
13	O'zbekistonda iqlim o'zgarishi intensivligini aniqlash nazariyasini (formula) ishlab chiqish.	1. Iqlim o'zgarishi intensivligini aniqlash bo'yicha uslubiy qo'llanma ishlab chiqish.	2023-yil avgust	Oliy Majlis Senati Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish masalalari va ekologiya qo'mitasi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
		2. Uslubiy qo'llanma bo'yicha respublikaning turli mintaqalari kesimida taklif etilgan formulaning aprobatsiyasini o'tkazish.	2023-yil dekabr		
		3. Formulaning aprobatsiyasi natijalari yuzasidan tahliliy material tayyorlash.	2024-yil mart		
14	Vodorod texnologiyasi tizimlari bilan birgalikda quyosh va shamol energiyasidan quvvat oladigan elektr energiyasining gibrid manbalariga asoslangan	1. Avtonom texnik majmuani yaratish bo'yicha ijodiy guruh tashkil etish.	2023-yil avgust	Oliy Majlis Senati Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish masalalari va ekologiya qo'mitasi, "Geoinnovatsion markaz" DUK, Toshkent viloyati hokimligi	
		2. Avtonom texnik majmuani yaratish bo'yicha moddiy, texnik va tashkiliy masalalarni hal etish.	2023-yil dekabr — 2024-yil mart		

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
	avtonom texnik majmuasini yaratish.	3. Avtonom texnik majmuani montaj qilish va o'rnatish. 4. Avtonom texnik majmuani ishga tushirish orqali qayta tiklanuvchi energiya manbalari yordamida 80 metr chuqurlikdan suv tortish va dronlar orqali ekin maydonlarini hamda sug'orish tarmoqlarini kuzatish.	2024-yil ma?		
15	Qishloq xo'jaligida innovatsion, suv tejoychi, sho'rlanishning oldini oluvchi, ekologik toza yangi agrobiotexnologiyalarni joriy etish.	1. Yangi agrobiotexnologiyalarni yaratish bo'yicha ijodiy guruhni tashkil etish. 2. Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishning yangi agrobiotexnologiyalarni joriy etish bo'yicha hududlar kesimida xarita ishlab chiqish.	2023-2024-yillar	Oliy Majlis Senati Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish masalalari va ekologiya qo'mitasi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi	
<b>III. TASHKILIY — TEXNIK CHORA-TADBIRLAR</b>					
16	Respublikadagi suv resurslaridan oqilona	1. Baliqchilik xo'jaliklariga mahalliy	2024-yil noyabr	Qishloq xo'jaligi vazirligi,	

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
	foydalanish va baliq yetishtirish samaradorligini oshirish maqsadida sun'iy suv havzalarini bosqichma-bosqich intensivlashtirish ishlarini tashkil etish.	hokimliklar tomonidan zarur infratuzilmani yaratib berish. 2. Sun'iy (ekstensiv) havzalarini tozalash, chuqurlashtirish (melioratsiya) ishlarini amalga oshirish. 3. Suvni kislorod bilan boyitib beruvchi va baliq ozuqasini optimal ravishda ta'minlab beruvchi gektariga 2 donadan kam bo'lmagan moslamalarni (aerator va avtokormushka) o'rnatish.		Suv xo'jaligi vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari, "O'zbekbaliqsanoat" uyushmasi	
17	Suv resurslarini tejash maqsadida, suv taqchil bo'lgan hududlarda suv tejovchi texnologiyalarni barpo etish orqali baliq yetishtirish hajmini oshirish.	1. Suv tejovchi texnologiyalarni (yopiq suv aylanma tizimi (UZV) joriy etgan xo'jaliklarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmini joriy etish bo'yicha Vazirlar Mahkamasiga taklif kiritish.	2024-2025-yillar	Qishloq xo'jaligi vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari, "O'zbekbaliqsanoat" uyushmasi	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		<p>2. Chekka hududlarida joylashgan baliqchilik xo'jaliklari tomonidan suv tejoychi texnologiyalarni barpo etish uchun zaruriy qulayliklar yaratish.</p> <p>3. Barpo etilgan suv tejoychi texnologiyalar asosida (yopiq suv aylanma tizimi (UZV) va sadok) noyob va qimmatbaho baliq turlarini yetishtirishni yo'lga qo'yish.</p>			
18	Tabiiy ko'l va sun'iy suv havzalari atrofidagi "baliq ovi" turizm maskanlarini tashkil qilish.	<p>1. Daryo, tabiiy ko'l va sun'iy suv havzalari atrofidagi qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalarida "baliq ovi" turizm maskanlarini tashkil etish uchun "E-auksion" elektron savdo platformasi elektron onlayn-auksion orqali ijaraga berish:</p>	2023-yil yakuni ga qadar	<p>Madaniyat va turizm vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi, Davlat Aktivlarini boshqarish agentligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi</p>	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		2. "Baliq ovi" turizm maskanlarini tashkil qilgan tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida soliq imtiyozlarini berish.		va viloyatlar hokimliklari, "O'zbekbaliqsanoat" uyushmasi	
19	Tabiiy suv havzalarida sanoat maqsadida baliq ovlash uchun elektron onlayn — aukcion orqali yuridik shaxslarga ijara asosida berish mexanizmini ishlab chiqish.	1. Tabiiy suv havza uchastkalarini tadbirkorlik subyektlariga "E-auksion" elektron savdo platformasi orqali ijaraga berish tartibi to'g'risidagi Nizomni ishlab chiqib, tasdiqlash. 2. Bunda tabiiy suv havza uchastkalari, shu jumladan "O'zbekbaliqsanoat" uyushmasiga belgilangan tartibda doimiy ravishda tanho foydalanish uchun berilgan tabiiy suv havza uchastkalari tadbirkorlik subyektlariga Davlat aktivlarini boshqarish	2023-yil yakuni ga qadar	Qishloq xo'jaligi vazirligi, Davlat Aktivlarini boshqarish agentligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari, "O'zbekbaliqsanoat" uyushmasi,	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		agentligi huzuridagi Davlat mulki obyektlaridan samarali foydalanish markazi tomonidan "E-auksion" elektron savdo platformasida elektron onlayn-auksion savdolari orqali ijaraga berish.			
20	Suv resurslarini boshqarishda raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish, suv tejoychi texnologiyalardan foydalanish, zarur irrigatsiya va melioratsiya tadbirlarini o'z vaqtida amalga oshirish.	1. Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda suv tejoychi texnologiyalarni keng joriy qilish orqali suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish. 2. 2023-yil yakuniga qadar 324,9 km kanal, 78,5 km lotok, 18,4 km quvur va 380,3 km kollektor-drenaj tarmoqlarini qurish va rekonstruksiya qilish. 3. Irrigatsiya-melioratsiya	2023-yil yakuni ga qadar	Suv xo'jaligi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Raqamli texnologiyalar vazirligi	



CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		<p>obyektlarini qurish va rekonstruksiya qilish hisobiga jami 181,6 ming gektar sug'oriladigan maydonning suv ta'minotini va 94,3 ming gektarning meliorativ holatini yaxshilash.</p> <p>4. AKT va raqamli texnologiyalarni joriy etish.</p> <p>5. Ekinlarni joylashtirishda suv kam talab qiladigan ekinlar ulushini ko'paytirish va sholini intensiv usulda ekish hamda ekin maydonlarida qo'shimcha agrotexnik tadbirlar amalga oshirish.</p>			
21	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha tushumlarning bir qismini tumanlarda sug'orish	1. Har bir viloyat bo'yicha ishchi guruhlar tuzish hamda tumanlardagi irrigatsiya tizimi kanallari, xo'jaliklararo	2023-yil yakuni ga qadar	Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
	xizmatlarini rivojlantirish, ariq va kanallarni betonlashga yo'naltirish choralarini ko'rish.	(fermerlararo) va ichki sug'orish tarmoqlari hamda ulardagi suv olish joylari va mavjud suv xo'jaligi inshootlarini xatlovdan o'tkazib, dalolatnomalar rasmiylashtirish. 2. Tumanlardagi irrigatsiya tizimi kanallari, xo'jaliklararo (fermerlararo) va ichki sug'orish tarmoqlarini beton qoplamali qilish, lotok tarmoqlarini qurish, ulardagi suv xo'jaligi inshootlarini ta'mirlash, tiklash, yangilarini qurish, bosh suv olish joylarini suvni boshqarish va hisobga olish vositalari bilan jihozlash, suv xizmatini rivojlantirish, shuningdek, kollektor-drenaj tarmoqlarini tozalash ishlarini bosqichma-		Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari;	

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
		<p>bosqich amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va moliyaviy hisob-kitob qilish.</p> <p>3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bazasi va me'yorlarini, shuningdek, uni hisoblash va undirish tizimini hamda xorijiy tajribalarni tahlil qilish.</p> <p>4. Tumanlardagi irrigatsiya tizimi kanallari, xo'jaliklararo (fermerlararo) va ichki sug'orish tarmoqlarini betonlash hamda ulardagi suv xo'jaligi inshootlarini ta'mirlash-tiklash, yangilarini qurish, bosh suv olish joylarini suvni boshqarish va hisobga olish vositalari bilan jihozlash, suv xizmatini rivojlantirish, shuningdek,</p>			

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		kollektor-drenaj tarmoqlarini tozalash ishlarini suv xizmatini rivojlantirish ishlarini amalga oshirish uchun suv solig'i tizimini takomillashtirish yuzasidan taklif tayyorlash va Hukumatga kiritish.			
22	Suv resurslarini boshqarishda shaffoflikni ta'minlash va manfaatdor tomonlar vakillarini jalb qilgan holda tegishli qarorlar qabul qilish maqsadida respublika, havzalar (hududlar) va tumanlar bo'yicha kollegial-maslahat organi sifatida suv kengashlari tashkil etish.	1. Ishchi guruh tuzish. 2. Suv kengashlari tashkil etish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribani o'rganish. 3. Suv kengashlari tashkil qilish yuzasidan tegishli takliflar ishlab chiqish. 4. Ishlab chiqilgan takliflarni Vazirlar Mahkamasiga kiritish.	2023-2024-yillar davomida	Suv xo'jaligi vazirligi, Adliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari, manfaatdor vazirlik va idoralar	
23	Orolbo'yi hududini ekologik jihatdan tiklash uchun hududda suv	1. Janubiy Orol dengizi zonasining barqaror suv ta'minotini	2023-2024-yillar	Suv xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim	

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
	barqarorligini ta'minlash choralarini ko'rish.	<p>yaxshilash bo'yicha tegishli takliflar ishlab chiqish.</p> <p>2. Suv hisob-kitobini takomillashtirish hamda suvni o'lchash stansiyalarini modernizatsiya qilish va tiklash.</p> <p>3. Delta boshqaruvi samaradorligini oshirish uchun mutaxassislarni jalb qilish va barqaror moliyalashtirish uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlash.</p> <p>4. Suv qushlarini nazoratsiz ovlashni cheklash, butalarni kesish va quruq qamishlarni yo'q qilishni tashkil etish, yaylov akvakulturasini rivojlantirish uchun foydalanilmayotgan imkoniyatlarni ishga solish.</p> <p>5. Ustyurt platosi va Sudoche</p>		<p>o'zgarishi vazirligi, Markaziy Osiyo Davlatlararo muvofiqlashtiruvchi suv komissiyasining ilmiy-axborot markazi, Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti, Madaniyat va turizm vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi</p>	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		qirg'oq bo'yida ushbu mintaqa tabiatini va tarixini saqlagan holda turizm faoliyatini rivojlantirish.			
24	“O‘zbekiston Respublikasida suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirishning 2024 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Strategiyasi” loyihasini ishlab chiqish va kelgusi 3 yillik uchun takliflar tayyorlash.	1. Strategiyani uning ustuvor yo‘nalishlari va tegishli davrga mo‘ljallangan maqsadli parametrlari va ko‘rsatkichlaridan kelib chiqib, kelgusi 3 yillik uchun takliflar tayyorlash. 2. “O‘zbekiston Respublikasida suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirishning 2024 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Strategiyasi”da belgilangan vazifalar ijrosini tahlil qilish.	2023-yil dekabr	Suv xo‘jaligi vazirligi, Qishloq xo‘jaligi vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	
25	Mavjud buloqlardan foydalanish samaradorligini oshirish.	1. Hududlar kesimida mavjud buloqlarni xatlovdan o‘tkazish va ularning	2023-yil oktyabr	Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi, Suv xo‘jaligi vazirligi,	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		reyestrlarini shakllantirish.		“O‘zsuvta’minot” AJ, manfaatdor vazirlik va idoralar, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	
		2. Xatlov natijasiga muvofiq har bir buloqdan maqsadli va samarali foydalanish bo‘yicha asoslantirilgan takliflarni ishlab chiqish.	2023-yil noyabr		
		3. Takliflarni ko‘rib chiqish va ijrosini ta’minlash yuzasidan ko‘rsatma berish uchun reglamentga muvofiq Vazirlar Mahkamasiga kiritish.	2023-yil dekabr		
26	Klaster va fermer xo‘jaliklari tomonidan suvdan samarali foydalanish hamda suv tejavchi texnologiyalar joriy qilingan maydonlarning iqtisodiy samaradorligi va yuzaga kelayotgan muammoli masalalarni o‘rganish va	1. Vazirlik va idoralar mas’ul mutaxassislardan iborat ishchi guruh tuzish.	2023-yil avgust	Suv xo‘jaligi vazirligi, Qishloq xo‘jaligi vazirligi, Fermer, dehqon xo‘jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	
		2. Tuzilgan ishchi guruh tomonidan hududlarga chiqqan holda o‘rganish ishlarini tashkil qilish.	2023-yil avgust		
		3. O‘rganilgan masalalar bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar va takliflar tayyorlash.	2023-yil sentyabr		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
	takliflar tayyorlash.	4. Yakuniy xulosalar tayyorlab, Ishchi guruhiga axborot kiritish.	2023-yil oktyabr		
27	Daryolar suvi balansidagi yo'qotishlarining tuzilmasi, sabablarini hamda sug'oriladigan maydonlarning suv balansini o'rganish.	1. Hududlarning tabiiy geografik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning qadimdan sug'oriladigan va yangidan o'zlashtirilgan yerlari suv balansi tenglamalarini tuzish. 2. Sug'oriladigan yerlar suv balansi tenglamalarining kirim va sarflanish qismlari tashkil etuvchilarini miqdoriy baholash. 3. Sug'oriladigan ekin maydonlarida daryo suvlari va namlikning samarasiz sarflanishining tarkibiy qismlarini aniqlash hamda bu jarayonning analitik modelini tuzish.	2023-yil yakuni ga qadar	Suv xo'jaligi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Irrigatsiya va suv muammolari ilmiy-tadqiqot instituti, Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Kadastr agentligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	



CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		4. Hududlarning qadimdan sug'orib kelingan va yangidan o'zlashtirilgan yerlari suv balansi tenglamalari tashkil etuvchilarining miqdoriy qiymatlarining yaqin kelajak uchun prognozlarini ishlab chiqish.			
28	Respublika suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularning samaradorligini oshirish maqsadida gidrologik kuzatuv postlari sonini ko'paytirish choralarini ko'rish.	1. Respublikaning transchegaraviy daryolariga avtomatlashgan gidrologik kuzatuv postlarini o'rnatish. 2. Avtomatlashgan uskunalardan foydalanish bo'yicha xodimlarni malaka ko'nikmalarini oshirish. 3. Avtomatik o'lchov uskunalar yordamida kuzatuvlarni tashkil etish. O'rnatilgan kuzatuv postlarini	2024-2025-yillar	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		O'zgidrometning data.mete.uz portaliga integratsiya qilish.			
29	Respublikaning asosiy suv oqimlarida yer usti suvlarining ifloslanishining oldini olish choralari ko'rish.	1. Asosiy suv oqimlarida yer usti suvlarining ifloslanishini kimyoviy va gidrobiologik ko'rsatkichlari bo'yicha monitoring qilish. 2. Er usti suvlarining sifati to'g'risida ma'lumotni umumlashtirish. 3. Monitoring natijalari bo'yicha Hukumatga ma'lumot va taklif kiritish.	2023-2024-yillar	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
30.	Daryo va soylar o'zanlarini tozalash va ruxsatnoma asosida qum shag'al qazib olinishini tartibga solish.	1. Daryo va soylarda o'zan tozalash va ruxsatnoma asosida qum-shag'al qazib olish ishlari olib borilayotgan subyektlar faoliyatini tanqidiy o'rganish.	2024-yil avgust	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	
		2. Daryo o'zanlaridan qum-shag'alni noqonuniy qazib	2024-yil yanvar		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		olish bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini bosqichma-bosqich tugatish va suvni muhofaza qilish zonasidan tashqarida joylashgan konlarga yo'naltirish.			
31.	Respublika bo'yicha 14 ta yer usti tabiiy suv obyektlarining (daryolar, kichik daryolar va tabiiy ko'llar) suvni muhofaza qilish zonalari, shu jumladan sohilbo'yi mintaqalarini belgilash choralarini ko'rish.	1. Suvni muhofaza qilish zonalari va sohilbo'yi mintaqalari belgilanadigan yer usti suv obyektlari ro'yxatini shakllantirish.	2023-yil dekabr	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari	
		2. "O'zdaverloyiha" davlat ilmiy-loyihalash instituti bilan shartnoma asosida tabiiy suv havzalari uchun suvni muhofaza qilish zonalari, shu jumladan sohilbo'yi mintaqalarini belgilash loyihalarini ishlab chiqish.	2024-yil yanvar		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		3. Tegishli mahalliy hokimiyat organlari qarorlari bilan suvni muhofaza qilish zonalarini belgilash bo'yicha qarorlar chiqarish.			
32.	Sanoat korxonalarida 80 ta mahalliy oqova tozalash inshootlarini qurish va mavjudlarini rekonstruksiya qilish.	1. Quriladigan va rekonstruksiya qilinadigan mahalliy oqova tozalash inshootlari xaritasini shakllantirish.	2023-yil avgust	Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimligi, Qurilish va uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, "O'zsuvtaminot" AJ	
		2. Mahalliy oqova tozalash inshootlarini qurish, mavjudlarini rekonstruksiya qilish chora tadbirlarini ishlab chiqish va korxonalar bilan kelishish.	2023-yil noyabr		
		3. Dastur ijrosini ta'minlash yuzasidan ekologik nazorat tadbirlarini amalga oshirish. 4. Iqtisodiy inqirozi mavjud oqova suv hosil qiluvchi sanoat korxonalariga	2023-yil dekabr		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		chet el mablag'lari hisobidan kredit asosida mablag'lar ajratilishini taklif qilish.			
		5. Mahalliy tozalash inshootlarining samaradorligini aniqlash.	2024-yil fevral		
33.	Mavjud avtomobil yuvish shoxobchalarida bosqichma-bosqich suv ta'minotining aylanma tizimini joriy etish hamda ularni zamonaviy suv tindirgichlar va suv tejoychi uskunalar bilan jihozlash choralarini ko'rish.	1. Mavjud avtomobil yuvish shoxobchalarini ularda oqova suvlarni tozalashning mahalliy inshootlari mavjudligini o'rganish.	2023-yil dekabr	Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
		2. Bosqichma-bosqich suv ta'minotining aylanma tizimini joriy etish hamda ularni zamonaviy suv tindirgichlar va suv tejoychi uskunalar bilan jihozlash, shuningdek, avtomobil yuvish shoxobchalarinin g o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadigan turlarini kengaytirish.	2024-yil yakuni ga qadar (alohid a reja-jadval asosida )		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
34.	Tajriba tariqasida Nukus shahrida ichimlik suvidan foydalanish bo'yicha ko'p qavatli uylar o'rtasida "Tejamkor uy" va "Tejamkor xonadon" reyting tizimini ishga tushirish.	1. Eng kam suv ishlatgan 20 ta xonadon hamda xonadonlarining 50 foizidan ortig'i belgilangan me'yorlardan kam suv ishlatgan 20 ta ko'p qavatli uylarni rag'batlantirish bo'yicha reyting tizimini ishga tushirish.	2024-yil dekabr	Qo'zqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Keng'ishi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, "O'zsuvtva'minot" AJ Qurilish va uy joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi	
		2. G'olib xonadon va uylarga vazirlikning budjetdan tashqari jamg'armasi mablag'lari hisobidan quyosh panellari yoki uy atrofini yoritish moslamalarini bepul o'rnatib berish.	2025-yil mart		
35.	Tajriba tariqasida Nukus va Taxiato shaharlaridagi oqova suv tozalash inshootlarida xlorella (suv o'tlari) qo'llagan holda biologik tozalash texnologiyasini joriy etish.	1. Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi huzurida biologik tozalash texnologiyasi bo'yicha texnik guruhini tashkil etish.	2023-yil avgust	Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, Qurilish va uy joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi, "O'zsuvtva'minot" AJ	
		2. Texnik guruh tomonidan biologik tozalash	2023-yil dekabr		

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		texnologiyasini joriy etish loyihasini ishlab chiqish.			
		3. Tajriba tariqasida Nukus va Taxiatosh shaharlaridagi oqova tozalash uchastkalarida yangi texnologiyani joriy etish. 4. Tajriba natijalari yuzasidan Hukumatga axborot va taklif kiritish.	2024-yil aprel		
36.	Yer osti suvlariga quduqlarni burg'ulashga moratoriy joriy etilgan hududlarda nazorat tadbirlari olib borish.	1. Er osti suvlariga quduqlarni burg'ulashga moratoriy joriy etilgan hududlarda nazorat tadbirlarini o'tkazish.	2023-yil sentyabr	Tog'-kon sanoat va geologiya vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi	
		2. Respublika bo'yicha yer osti chuchuk suvlari hosil bo'ladigan maydonlarda tashkil etilgan 11 ta va mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan 10 ta muhofaza etiladigan tabiiy	2024-yil mart		

<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
		hududlar yerlaridan foydalanuvchilarni va potensial ifloslantirish manbalarini qayta xatlovdan o'tkazish, xaritalash, geoaxborot bazasini yaratish hamda Milliy geografik axborot tizimiga integratsiya qilish.			
<b>IV. TUSHUNTIRISH VA TARG'IBOT TADBIRLARI</b>					
37.	Suvni asrash, undan samarali va oqilona foydalanish, suvni isrof qilmaslik yuzasidan aholi o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish.	1. Targ'ibot guruhlarini tuzish va reja-grafik ishlab chiqish. 2. Targ'ibot guruhlaridan reja-jadval asosida joylarda tushuntirish ishlarini amalga oshirish.	2023-yil (alohida reja-jadval asosida)	Suv xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi, Ma'naviyat va ma'rifat markazi, MTRK, O'ZA	
38.	Suvni asrash, undan samarali va oqilona foydalanish, suvni isrof	1. Suvni asrash, undan samarali va oqilona foydalanish, suvni isrof	2023-yil (alohida reja-jadval	Ishchi guruh a'zolari Suv xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza	



CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
	qilmaslik masalalarini ommaviy axborot vositalari hamda rasmiy veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlar orqali yoritish.	qilmaslik yuzasidan televideniye va radioda tok-shou va boshqa ko'rsatuvlar tashkil etish bo'yicha reja-grafik ishlab chiqish. 2. Reja-grafik acosida ko'rsatuvlar tayyorlash va efirga uzatish.	asosida )	qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi, Ma'naviyat va ma'rifat markazi, MTRK, O'ZA, Irrigatsiya va suv muammolari ilmiy-tadqiqot instituti	
39.	Barcha tarmoqlarda suv resurslarini tejoychi yangi texnologiyalar bo'yicha seminar-treninglar o'tkazish va aholi o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish.	1. Mutaxassislar tomonidan joylarda suv tejoychi texnologiyalar bo'yicha tushuntirish ishlarini amalga oshirish. 2. Hududlarda o'tkaziladigan seminar treninglarni televideniye va saytlarda namoyish etish. 3. Suvni tejaysh va uning qadri bo'yicha video roliklar tayyorlash.	2023-yil (alohid a reja-jadval asosida )	Qishloq xo'jaligi vazirligi, Suv xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, "O'zbekbaliqsanoat" uyushmasi	

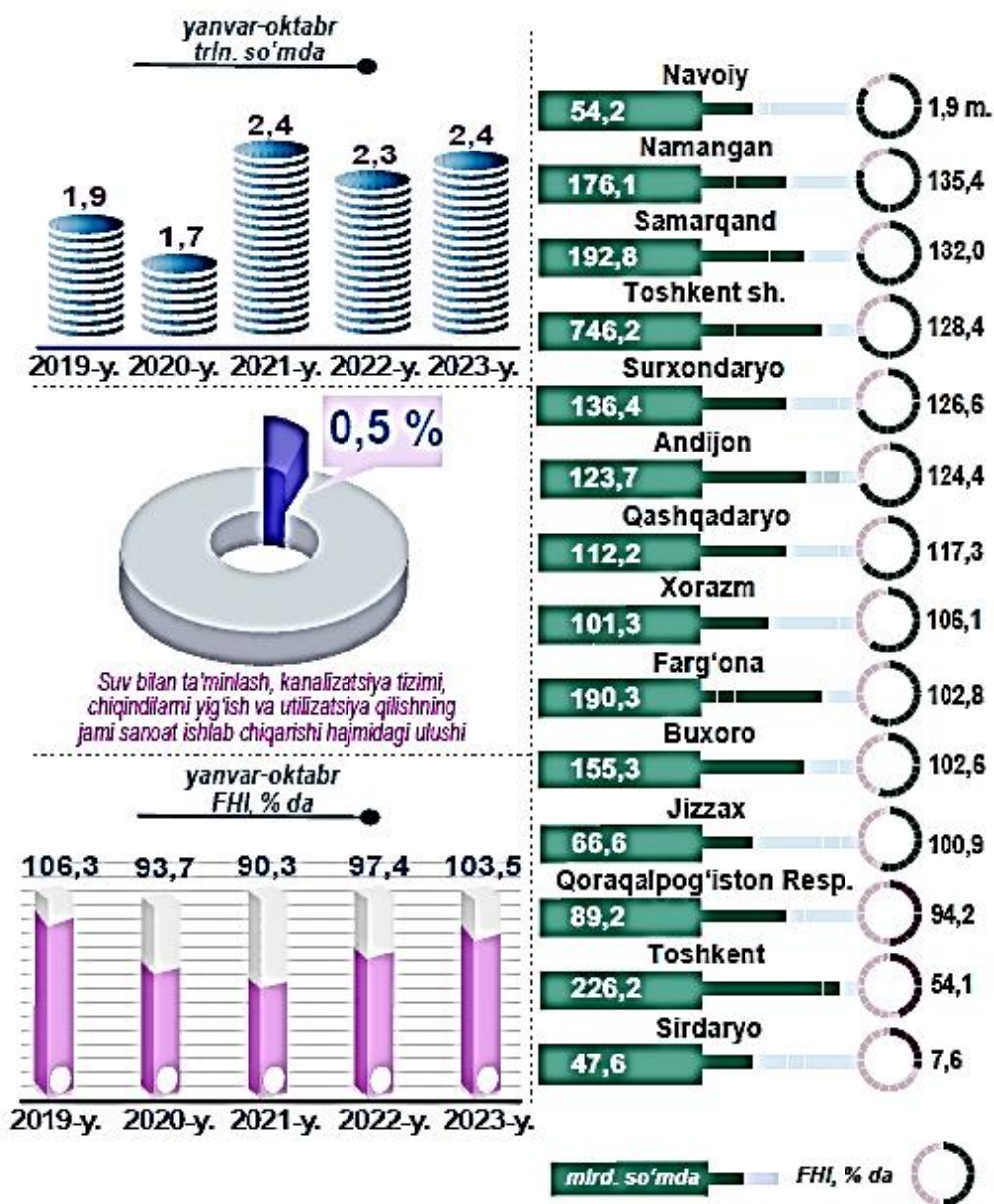
<b>CHORA</b>		<b>TADBIRLAR REJASI</b>			
<b>T/r</b>	<b>Chora-tadbirlar</b>	<b>Amalga oshirish mexanizmi</b>	<b>Ijro muddati</b>	<b>Mas'ul vazirlik va idoralar</b>	<b>Izoh</b>
40.	Suvdan unumli foydalanish va ularning hisobini yuritish bo'yicha ijtimoiy roliklar tayyorlash va ularni ommaviy axborot vositalari orqali keng yoritilishini ta'minlash.	1. Suvdan oqilona foydalanishni aks ettiruvchi roliklar tayyorlash. 2. Ommabop teleradiokanallar orqali suvni asrab-avaylash, ulardan oqilona foydalanish bo'yicha taniqli shaxslar (kino aktyorlar, xonandalar) yordamida roliklarni tayyorlash va har kuni telekanallar orqali yoritilishini yo'lga qo'yish.	2023-yil (alohid a reja-jadval asosida)	Tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi Gidromeniurologiya xizmati agentligi	
41.	Milliy darajadagi suv resurslari, siyosat, rejalashtirish va boshqarishda jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish.	1. Suv resurslaridan oqilona foydalanishda jamoatchilik fikrini inobatga olish maqsadida Suv xo'jaligi maxsus xizmat faoliyatini takomillashtirish. 2. Suv resurslarini boshqarish, suvlarning hisobi, hisoboti va balansini shakllantirishda jamoatchilikning maslahati va bevosita	2023-yil yakuni ga qadar	Suv xo'jaligi vazirligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi Gidrometrologiya xizmati agentligi Favqulodda vaziyatlar vazirligi, manfaatdor vazirlik va idoralar, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari	

CHORA		TADBIRLAR REJASI			
T/r	Chora-tadbirlar	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul vazirlik va idoralar	Izoh
		<p>ishtirokini ta'minlash.</p> <p>3. Respublika aholisi iqtisodiyot tarmoqlari va atrof muhitning suvga bo'lgan muttasil oshib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoitlar yaratish, suv resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlash.</p> <p>4. Iqlim o'zgarishi sharoitida moslashish, resurs tejaydigan zamonaviy texnologiyalarni keng joriy qilish, suvdan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida jamoatchilikning bilimlarini oshirishga qaratilgan amaliy seminarlar tashkil etish.</p>			

Davlat rahbari viloyat hokimlariga ichimlik suvi tannarxini arzonlashtirish vazifasini qo'ydi. Bunda eng katta manba suv korxonalarini

ishlatadigan elektrning bir qismini “yashil energiya”ga o‘tkazish ekanini ta’kidladi. Yuqoridagi jadvalda ko‘rishimiz mumkin.<sup>31</sup>

Suv obyektlaridan sanoat maqsadlarida va issiqlik energetikasi ehtiyojlari uchun foydalanuvchilar belgilangan limitlarga, suvdan foydalanish texnologiya me’yorlari va qoidalariga rioya etishlari, shuningdek, ishlab chiqarish texnologiyasini takomillashtirish yo‘li bilan suv sarfini kamaytirish va oqindi suvlarning oqizib yuborilishini to‘xtatish choralari ko‘rish suvdan foydalanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorliklarini oshiradi.



<sup>31</sup> O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2023-yil 1-avgustdagi KQ-547-IV-sonli qarori

Shuningdek suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig'ish va utilizatsiya qilish – qattiq va suyuq, sanoat va maishiy shuningdek zararlangan chiqindilarning barcha turlariga ishlov berish (yig'ish, qayta ishlash va yo'qotish)ni o'z

ichiga oladi. Suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig'ish va utilizatsiya qilish korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi 2,4 trln.so'mga (jami ishlab chiqarilgan mahsulotning 0,5% iga )to'g'ri keldi.<sup>32</sup>

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Respublikadagi suv resurslari haqida ma'lumot bering.
2. O'zbekistonda «Suv va suvdan foydalanish to'g'risida»gi Qonun qachon qabul qilingan va unda nimalar belgilangan?
3. Suvdan oqilona foydalanishni ta'minlashda qanday iqtisodiy-ekologik tadbirlarni tashkil etish va amalga oshirish maqsadga muvofiqdir?
4. Suv resurslarini iqtisodiy baholash qanday amalga oshiriladi?
5. Suv rentasi qanday ko'rsatkichga bog'liq va nima uchun?
6. Suv zaxiralaridan oqilona foydalanishda qanday tadbirlar amalga oshiriladi?
7. Sanoatda suvdan foydalanishning qanday usullari mavjud?

## **2.2 Mineral xomashyo zaxiralaridan samarali foydalanish, ularni iqtisodiy baholash va uning asosiy ko'rsatkichlari**

### **Reja**

- 1. Mineral xomashyo zaxiralaridan samarali foydalanish.**
- 2. Mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholash va uning asosiy ko'rsatkichlari.**

---

<sup>32</sup> O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. [t.me/statistika\\_rasmiy](https://t.me/statistika_rasmiy)

## **1. Mineral xomashyo zaxiralaridan samarali foydalanish**

O‘zbekiston hududlari turli foydali qazilma xomashyolariga boy mamlakat. Diyorimizda Mendeliyev davriy jadvalidagi elementlarning qariyb 90% uchraydi. Ular 100 ga yaqin mineral xomashyo turlarini o‘z ichiga oladi. Bu iqtisodiyotimizning jon tomiri bo‘lgan mineral xomashyolarga oltin, mis, qo‘rg‘oshin, rux, radioaktiv elementlar, tabiiy gaz, neft va boshqa foydali qazilmalar miqdorining ko‘pligi bo‘yicha ko‘pgina davlatlar orasida yetakchi o‘rinda turadi. Olib borilgan izlanishlar natijasida Respublikamizda tuzlar, alyuminiy xomashyosi, qoplama bezak va qimmatbaho toshlar, ba’zi kamyob elementlarning katta zaxiralari aniqlangan. Iqtisodiy rivojlanishimiz uchun mineral resurslar zahirasini asrab avaylash bugungi yashil iqtisodiyotimizning bosh masalasi hisoblanadi.

Bunday resurslarimiz geologik jihatdan yaxshi tushunilgan va oqilona aniqlik bilan qazib olish yoki ishlab chiqarish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq deb hisoblangan resurslardir. Iqtisodiy ko‘rsatilgan resurslar uzoq muddatda qazib olish uchun mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan narsalarni oqilona va ob‘ektiv baholashni ta’minlaydi.

2023-yil 14-fevral holatiga ko‘ra; O‘zbekiston hududlarida neft va gaz kondensati tabiiy gazning 295 ta, istiqbolli konlarida qimmatbaho metallar bo‘yicha 40 dan ortiq nodir va radioaktiv metallar bo‘yicha 40, kimyo xomashyosi bo‘yicha 15 ta konlari qidirib topilgan. O‘zbekiston oltin, uran, mis, tabiiy gaz, volfram, kaliy tuzlari, fosforitlar, kaolin zaxiralari bo‘yicha dunyoda yetakchi o‘rinni egallaydi. Masalan, oltin zaxiralari bo‘yicha respublikamiz dunyoda 4-o‘rinda, uni qazib olish bo‘yicha 7-o‘rinda, uni sotish bo‘yicha 11- o‘rinda, mis zaxiralari bo‘yicha 4-o‘rinda jumladan 40mln tonna zaxiraga ega, 2023-yilning 15-oktabr holatida uran zaxirasi bo‘yicha 5-o‘rinda turadi.

Shuningdek yurtimizdagi Muruntov dunyodagi ikkinchi eng yirik oltin koni deb topildi. Kanadada oltin oldi-sotdisi bilan shug‘ullanadigan eng yirik kompaniyalardan biri Kitco 2022 - yilda oltin qazib olish bo‘yicha dunyodagi eng yirik 10 ta konlar reytingini tuzdi. Navoiy

viloyatidagi Muruntov dunyoning eng yirik oltin konlari ichida ikkinchi o‘rinni egalladi.

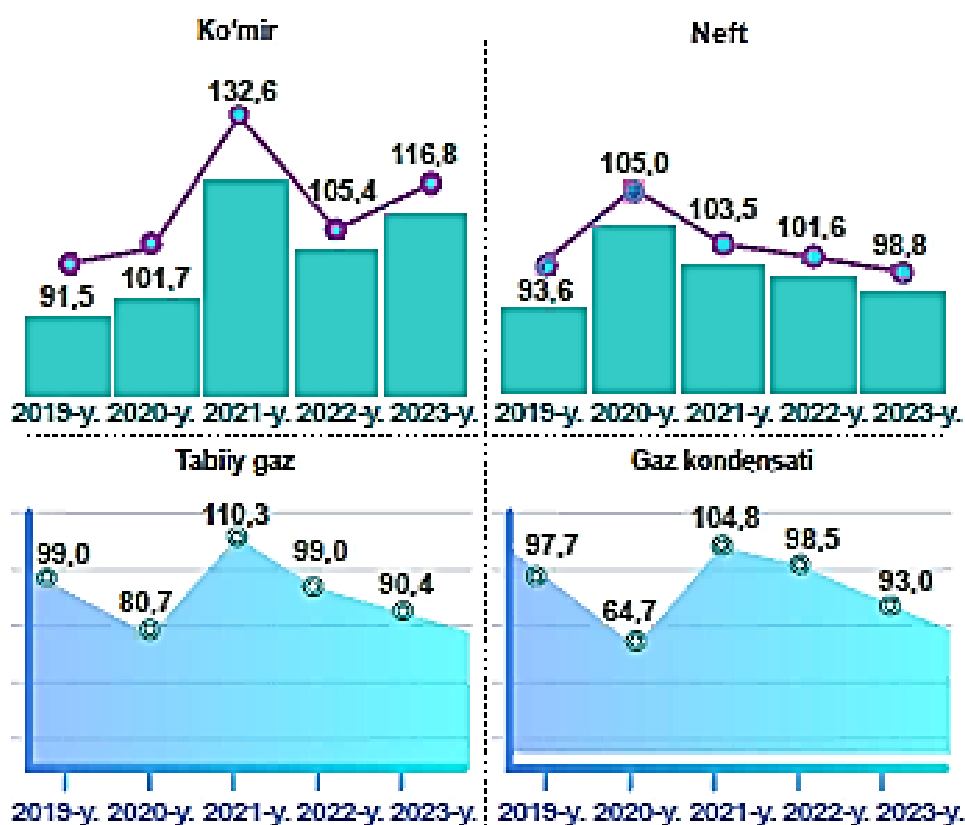
Reytingga ko‘ra, Muruntov konida 2022 yilda 1,7 million unsiya oltin qazib olingan. Kondagi oltin zaxiralari 150 million unsiyadan oshadi. Muruntov koni 2020 va 2021 yillarda dunyodagi eng yirik oltin koni bo‘yicha peshqadam bo‘lgan. 2022 yilda birinchilikni Indoneziyaning Grasberg koni qo‘lga kiritdi.

Shuningdek, reytingda keyingi o‘rinlarni quyidagi oltin konlari egallagan:

3. AQSh’dagi “Karlin”
4. Rossiyadagi “Olimpiada”
5. Avstraliyadagi “Buddington”
6. Kongo Demokratik Respublikasidagi “Dibali”
7. Kanadadagi “Detour Leyk”
8. AQShdagi “Kortez”
9. Dominika Respublikasi “Pueblo viejo”
10. Malidagi “Loulo Goukoto”

Raqamli iqtisodiyot sharoitida mineral xomashyo zaxiralarining ekologik iqtisodiy xususiyatlari shundan iboratki, ushbu zaxiralar jonsiz tabiat zaxiralari bo‘lib, yashil iqtisodiyot hamohangligida ulardan iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi barcha faoliyatlarida foydalaniladigan mahsulotlar ishlab chiqiladi.

yanvar-oktabr oylarida yirik korxonalar bo'yicha  
(o'tgan yilning tegishli davriga nisbatan % da\*)

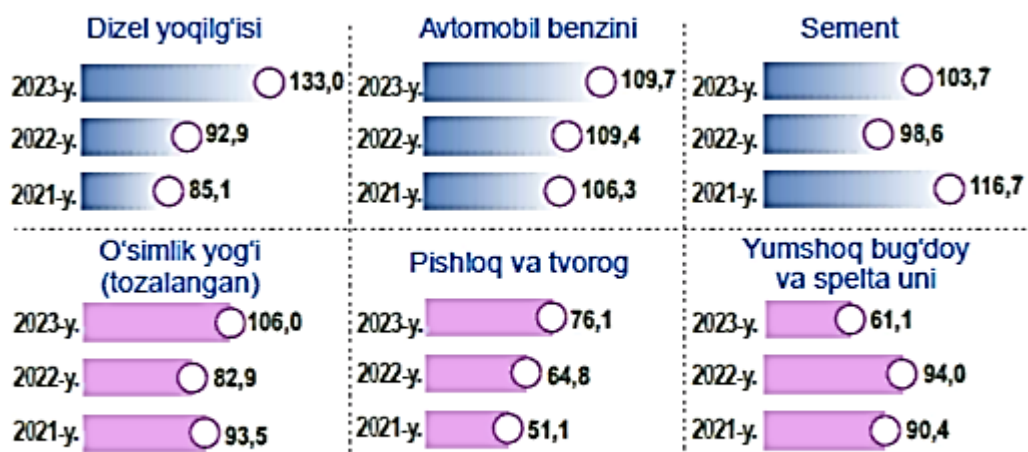


Yirik sanoat korxonalari tomonidan ayrim turdagi sanoat  
mahsulotlarini ishlab chiqarish

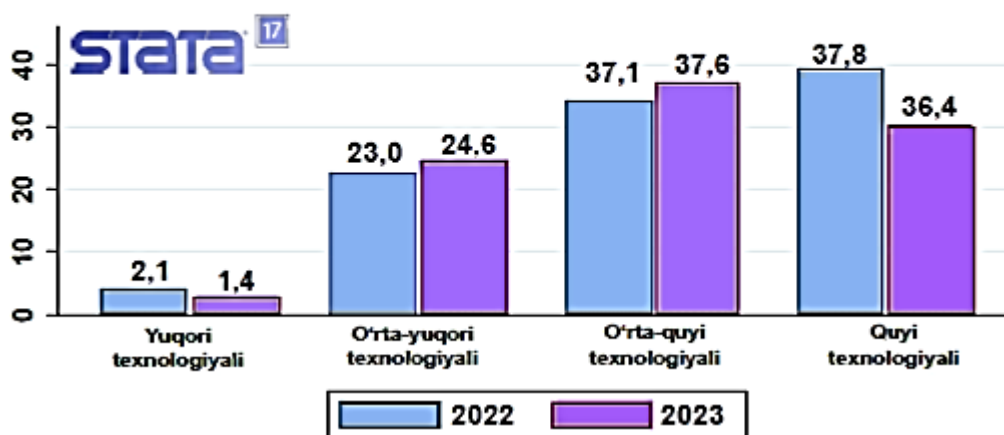
Sanoat mahsulodari	2022- yil yanvar-oktabr	2023- yil yanvar-oktabr	Farqi +/-
Ko'mir, ming t.	4 380,8	5 117,1	736,5
Neft, ming t.	658,2	648,4	-7,8
Tabiiy gaz, mln. kub.m	43 084,0	38 958,7	-4 125,3
Gaz kondensati, ming t.	1 088,2	993,9	-74,3

\* tegishli davr uchun sanoat ishlab chiqarishi hajmini hisoblash metodikasiga ko'ra





O'tgan yilning mos davri bilan solishtirganda ishlab chiqaradigan sanoat tarkibida yuqori texnologiyali tarmoqning ulushi 1,4 % ni (2022- yilning yanvar-oktabr oylarida – 2,1 %), o'rta-yuqori texnologiyali – 24,6 % (23,0 %), o'rta-quyi texnologiyali – 37,6 % (37,1 %), quyi texnologiyali 36,4 % (37,8 %)ni tashkil etgan.



O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining ma'lumotlari asosida ushbu jadvalimiz orqali 2023-yilning yanvar-oktabr oylari bo'yicha ma'lumotlarimizni % hisobidagi tahlil qilamiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida qaroriga muvofiq quyidagi mineral xomashyo zaxiralaridan samarali foydalanishga ham alohida to'xtalib o'tilgan.

Neft va gaz sanoati sohasida:

- uglevodorod resurslari yo'qotilishi nazoratining samarali texnologiyalari (SCADA)ni joriy qilgan holda kompressor stansiyalar, past va o'rta bosimli gaz taqsimlovchi tarmoqlar, shuningdek, gaz-

transport tizimini modernizatsiyalash hisobiga tabiiy gaz qazib olish, uni qayta ishlash, tashish va taqsimlashdagi yo‘qotishlarni kamaytirish;

- gaz bilan ta‘minlashni hisobga olish va uni taqsimlashning zamonaviy texnologiyalarini joriy etish;

- neft va neft mahsulotlarini qayta ishlash va saqlashda issiqxona gazlarining ajratmalarini qisqartirish;

- neftga qo‘shilib chiqadigan gazlarni utilizatsiya qilish va chuqur qayta ishlash jarayonlarini joriy etish natijasida ularni yondirishdan hosil bo‘ladigan issiqxona gazlari ajratmalarini qisqartirish;

- neft va gaz qazib chiqarish obyektlarida muqobil energiya manbalarini joriy etish;

- elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun chiquvchi gazlar issiqligini utilizatsiya qilish.

Kimyo sanoati sohasida:

- ammiak, azot kislotasi va mineral o‘g‘itlar ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiyalash va energiya samaradorligi yuqori yangi quvvatlarni yaratish;

elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun energiya sarfi hajmi katta bo‘lgan kimyoviy jarayonlarning issiqligini utilizatsiya qilish texnologiyalaridan foydalanish;<sup>33</sup>

Mineral xomashyo zaxiralarining holatini yashil iqtisodiyot sharoitida baholashda quyidagi asosiy vazifalardan foydalaniladi:

- qazib olinishi ko‘zda tutilgan konlardagi zaxiralarning salmog‘ini aniqlash va innovatsion texnologiyalar orqali ularning bazasini yaratish;

- hisobga olingan zaxiralardan foydalanish muddatlarini ishlab chiqish va ana shu muddatlar bo‘yicha statistik tahlillar o‘tkazish;

- mineral xomashyo zaxiralarini o‘rganish darajasi va o‘zlashtirishga tayyorlanishi

---

<sup>33</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi

- ularni o‘zlashtirishning samarali tizimini amalyotga joriy qilish;
- zaxiralar birligiga to‘g‘ri keladigan elementlar hajmini iqtisodiy baholash; bo‘yicha tizimli dastur ishlab chiqish;
- yuqoridagi jarayonlarda monitoring qilish va nazorat olib boorish;

Hisobga olingan zaxiralar birligiga to‘g‘ri keladigan yer qa’ridan to zaxiragacha bo‘lgan, hamda qazib olinadigan jinslarning hajmini aniqlash va nazorat qilish jarayonlarini tabiiy majmualar ayrim zaxiralar bo‘yicha aniqlangan ma’lumotlarga asosli baholanadi va bunda zaxiralarning ayrim turlarini ham kompleks o‘zlashtirishda erishiladigan iqtisodiy samaradorligi ham hisobga olinadi. Amaliy ishlar natijasida yerning chuqur qatlamlarida mineral xomashyo zaxiralarini qazib olish jarayoni natijasida mineral xomashyo yer yuziga chiqadi va kutilgan natijalarga erishilgach, undan foydali elementlar ajratib olinadi, so‘ngra qayta ishlash va undan iste‘mol mahsulotlari tayyorlash uchun sanoat korxonalariga yuboriladi. Korxonada faoliyatida esa xomashyodan umuman va qayta ishlash bosqichlari bo‘yicha foydalanish, qayta ishlash bosqichlarida va qazib olishda isrof qilmaslik barobarida barcha xomashyodan material olish ishlari mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi.

## **2. Mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholash va uning asosiy ko‘rsatkichlari**

O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotini rivojlantirishda mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholash va uning asosiy ko‘rsatkichlari to‘liq hisobga olish ulardan unumli foydalanish yo‘nalishidagi jarayonlarni tartibga solishga imkon yaratadi. Raqamli iqtisodiyot mineral xomashyo zaxiralarini maksimal renta bo‘yicha iqtisodiy baholashni amalga oshirish samarali yo‘nalish hisoblanadi. Bir maqsadda foydalaniladigan ularni turli zaxiralarni baholashda asosiy mahsulotlarni ishlab chiqarishda zaxiralardan foydalanish samaradorligi bo‘yicha amalga oshiriladi.

Masalan, yoqilg'ining turli xillari energiya va issiqlik ishlab chiqarish samaradorligi bo'yicha baholanadi. Asosiy va yordamchi material sifatida zaxiralardan foydalanilganda ularning asosiy mahsulotlarni ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri bo'yicha baholanadi. Hozirgi kunda Respublikada mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholash va uning asosiy ko'rsatkichlari har xil chiqindilarni hosil bo'lishini va ularni atrof-muhitga ko'rsatgan zararini oldini olishni ekologik-iqtisodiy tadbirlari ishlab chiqilgan va ayrimlari amalga oshirilmoqda, hamda mineral xomashyodan unumli va majmuali foydalanish ham yo'lga qo'yilmoqda.

Mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholash va uning asosiy ko'rsatkichlari majmuali foydalanish zaxiralarni tejashga, ishlab chiqarishni chiqitsiz va kam chiqitli texnologiyalarni keng joriy etish, iqtisodiy rag'batlantirish tizimini ishlab chiqish va uni keng qo'llash mineral xomashyo zaxiralaridan samarali foydalanishning istiqbolli yo'nalishlari hisoblanadi.

2020-yil 19-maydagi 297-son O'zbekiston Respublikasi mineral-xomashyo bazasini rivojlantirish va qayta tiklash davlat dasturlarini shakllantirish tartibini takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholash va uning asosiy ko'rsatkichlariga asosan yillik dasturga kiritiladigan yer osti boyliklarini geologik o'rganish, geologik-tasvirlash, ilmiy-tadqiqot, tajriba-uslubiy va boshqa ishlarning barcha shakllari quyidagilarni ta'minlashi lozim:

mineral-xomashyoning prognoz va istiqbolli resurslari soni va sifatini xolisona va asosli baholash, foydali qazilmalar konlarini topishga istiqbolli maydon va uchastkalarni ajratish, eng avvalo amalda bo'lgan va tashkil etiladigan qazib oluvchi va ishlovchi korxonalar kesimida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi mineral-xomashyo bazasini mustahkamlash uchun boshqa hududlarda bo'lishini;

- foydali qazilmalarning istiqbolli uchastkalari va konlarini aniqlash bo'yicha rejalashtirilgan geologiya-qidiruv ishlari samaradorligini oshirish;

- turli geologik maydon va uchastkalarda izlash, baholash va qidiruv ishlarini o‘tkazishda resurslardan samarali foydalanishni;
- foydali qazilmalarning istiqbolli uchastkalari va konlarini aniqlash bo‘yicha xorijiy davlatlar tajribasini o‘rganish;
- innoatsion texnologiyalar yordamida konlarni aniqlash;
- mineral xomashyo zaxiralaridan foydalanishni istiqbolli yo‘nalishlarini aniqlash;
- asosiy va bir yo‘nalishdagi foydali komponentlar, shuningdek, sanoat yer osti suvlaridan foydali komponentlarni ajratib olishni oshirishga yo‘naltirilgan foydali qazilmalarni boyitishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va amalda bo‘lganlarini takomillashtirishi<sup>34</sup> ham ushbu qarorga alohida belgilab o‘tilgan.

Shuningdek mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholashda O‘zbekiston Respublikasi mineral-xomashyo bazasini rivojlantirish va qayta tiklash davlat dasturlarini shakllantirish tartibini<sup>35</sup> quyidagi jadvalimiz orqali asosiy tushunchalarga ega bo‘lamiz;

---

<sup>34</sup> Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 19-maydagi 297-son [qaroriga](#)

<sup>35</sup> Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 19-maydagi 297-son [qaroriga](#)

Davlat geologiya qo'mitasi	Yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar va geologik qidiruvning barcha ishtirokchilari bo'yicha foydali qazilmalarning asosiy turlari zaxiralari o'sishini hisobga olgan holda keyingi yilga davlat buyurtmasi sifatida dasturning asosiy prognoz ko'rsatkichlarini belgilaydi.
Davlat geologiya qo'mitasi	Kelgusi yil dasturni moliyalashtirish uchun budget so'rovini Moliya vazirligiga taqdim etadi.
Yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar va boshqalar	Dastur loyihasining asosiy parametrlari prognoz ko'rsatkichlari asosida o'z faoliyatining yo'nalishlari bo'yicha yillik dastur loyihasini shakllantiradilar. Ishlangan yillik dastur loyihasi Davlat geologiya qo'mitasiga taqdim etiladi.
Davlat geologiya qo'mitasi	Tashkilotlar, ilmiy-tekshirish institutlari va boshqalar tomonidan taqdim etilgan materiallarni umumlashtiradi va tizimlashtiradi, ular asosida yillik davlat Dasturi loyihasini shakllantiradi.
Davlat geologiya qo'mitasi	Davlat geologiya qo'mitasining ITK yig'ilishida yillik dastur loyihasini ko'rib chiqadi.
Davlat geologiya qo'mitasi	Davlat geologiya qo'mitasining ITK qabul qilgan qarorlarini hisobga olib kelgusi yil uchun dastur loyihasini shakllantiradi.
Davlat geologiya qo'mitasi	Yillik dastur loyihasini ko'rib chiqish va kelishish uchun O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Moliya vazirligi va Energetika vazirligiga kiritadi.
Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Moliya vazirligi, Energetika vazirligi Davlat geologiya qo'mitasi bilan birgalikda	Davlat geologiya qo'mitasining mutaxassislarini jalb qilib taqdim etilgan yillik dastur loyihasini ko'rib chiqadi.
Davlat geologiya qo'mitasi	Budget ajratmalari asosida yillik dastur loyihasiga zarur tuzatishlar kiritadi. Uni kelishish uchun O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Moliya vazirligi va Energetika vazirligiga taqdim etadi.
Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Moliya vazirligi, Energetika vazirligi	Yillik dastur loyihasini kelishadilar.
Davlat geologiya qo'mitasi	Kelishuvdan so'ng O'zbekiston Respublikasi bo'yicha dastur tasdiqlanadi.

### 2.2.3-rasm

#### Nazorat va muhokama uchun savollar

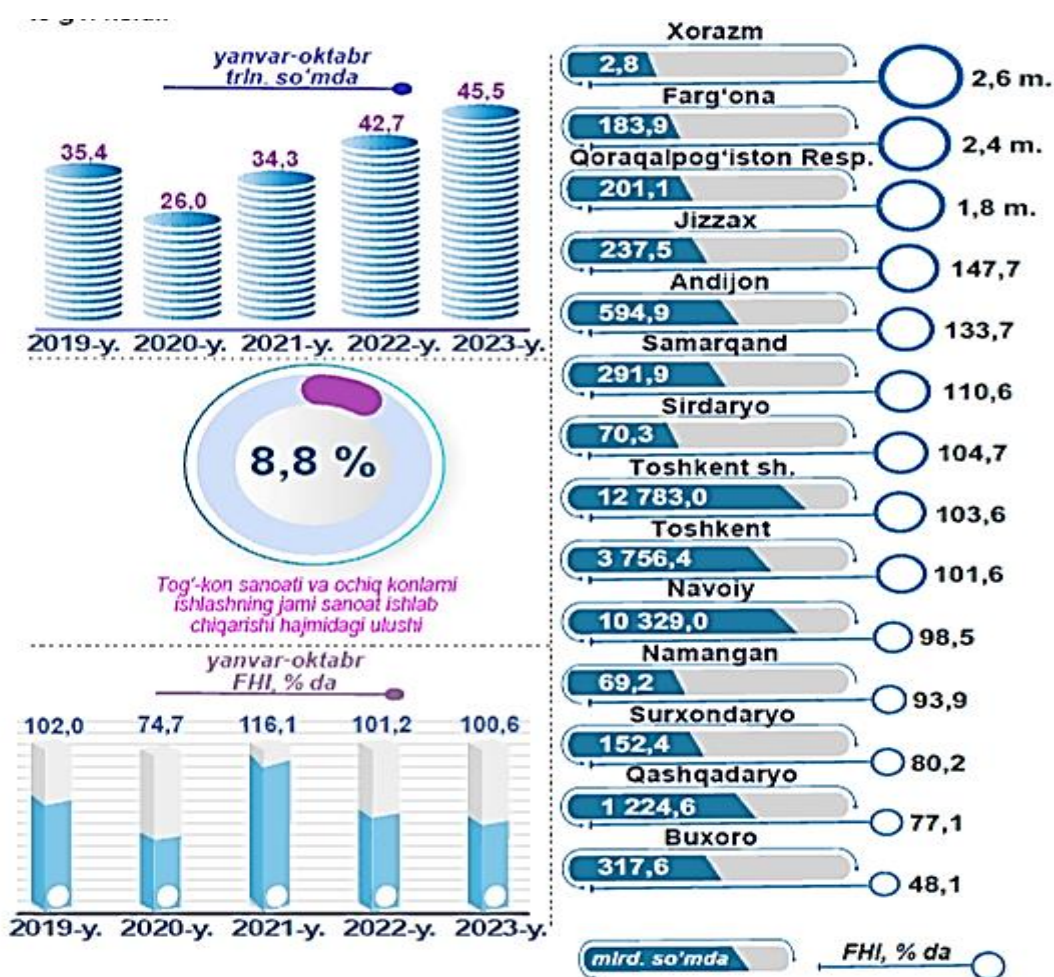
1. O'zbekistonning mineral xomashyo zaxiralari haqida ma'lumot bering.
2. Mineral xomashyo zaxiralarining ekologik jihatlari nimalardan iborat?
3. Mineral xomashyo zaxiralarining iqtisodiy xususiyatlari nimalardan iborat?
4. Mineral xomashyo zaxiralaridan oqilona foydalanish deganda nimani tushunasiz?
5. Mineral xomashyo zaxiralarini iqtisodiy baholashdagi qaysi ko'rsatkichlardan foydalaniladi?
6. Mineral xomashyo zaxiralaridan foydalanishni istiqbolli yo'nalishlari haqida ma'lumot bering.

## 2.3 Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholash va ulardan majmualiy foydalanishning iqtisodiy samaradorligi

### Reja

1. Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholash.
2. Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanishning iqtisodiy samaradorligi.

### 1. Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholash



Raqamli iqtisodiyot sharoitida, dunyo hamjamiyatining eng muhim dolzarb vazifalaridan biri bo'lgan yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri foydali qazilmalarni qazib chiqarishga imkoni boricha juda kam ijtimoiy mehnat sarflab, iqtisodiyot tarmoqlarini mavjud foydali qazilmalarga bo'lgan ehtiyojini qondirish ko'zda tutilib,

iqtisodiy jihatdan samarali konlarni tanlash, konlarga iqtisodiy baho berish yo‘li bilan amalga oshiriladi.

Yashil iqtisodiyot sharoitida foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholashning asosiy vazifalaridan biri-innovatsion texnologiyalar orqali foydali qazilma konlarini xomashyolaridan sanoat miqyosida maqsadga muvofiq foydalanish, iqtisodiy jihatdan o‘zlashtirish navbatini belgilash va nisbiy xo‘jalik samaradorligini aniqlash, yangi texnologiyalar orqali qazish usullari va kondagi barcha foydali komponentlarni kompleks qazib olishni va nazorat qilish jarayonini yo‘lga qo‘yishdir. Bunda ayniqsa tog‘ kon sanoatining o‘rni beqiyosdir.

O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligining 2023-yilning yanvar-oktabr oylaridagi statistik ma’lumotlari asosida tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash, hududlar kesimida tahlil jarayonlariga muvofiq, tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash - tabiatda qattiq jinslar shaklida uchraydigan (ko‘mir, ruda), suyuq holatda uchraydigan (neft) yoki gazsimon holatda uchraydigan (tabiiy gaz) foydali qazilmalarni qazib olishni o‘z ichiga oladi. Tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash sanoati korxonalarini tomonidan 2023- yilning yanvar-oktabr oylarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi 45,5 trln. so‘m yoki jami ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari hajmidagi ulushi 8,8 % ga to‘g‘ri keldi.<sup>36</sup>

Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholash quyidagicha ko‘rsatkichlardan foydalaniladi:

- ❖ Mineral xomashyoni qazib olish uchun ajratilgan kapital mablag‘lar yoki yo‘naltirilgan investitsiyalarni to‘g‘ri baholash.
- ❖ Konchilik tarmog‘idagi ishchilarning mehnat unumdorligini oshirishda mehnatni tashkil qilish va normalash.
- ❖ Qazib olinayotgan bir tonna xomashyoning tannarxini ochiq va oshkoraviylik asosida baholash.
- ❖ Boyitishga ajratiladigan solishtirma kapital mablag‘larini teng taqsimlash.

---

<sup>36</sup> [WWW.stat.uz](http://WWW.stat.uz)



❖ Sanoat korxonalarida xomashyolarga ishlov berishda asosiy fondlardan foydalanish darajasini iqtisodiy baholab borish.

❖ Qazish tarmog‘i korxonalarining qurish muddatlarini oldindan pragnoz qilish.

❖ Ajratilgan kapital mablag‘lar yoki investitsiyalarning o‘zini qoplash muddati.

❖ Korxonada faoliyatining rentabelligini iqtisodiy bashoratlash.

Hozir konlarga yuqorida sanab o‘tilgan foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholashning texnik- iqtisodiy ko‘rsatkichlarning yordamida baho beriladi, biroq bunday baholash ko‘pincha qarama-qarshi, turlicha yo‘nalgan va o‘zaro qiyoslab bo‘lmaydigan natijalarga olib keladi.

Shu sababli umumiyashtirilgan ko‘rsatkichlar bo‘yicha ham baholash mumkin. Bunda bu ko‘rsatkichlar o‘xshash konlarni o‘zlashtirish bo‘yicha taqqoslashda, samaralisini tanlashda mezon sifatida, boshqa ko‘rsatkichlar esa yordamchi ko‘rsatkichlar sifatida xizmat qiladi va bunday jarayonlar raqamli iqtisodiyot sharoitida yashil iqtisodiyotni ham rivojlanishiga ilib keladi.

Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholashda qazib olingan mahsulotning qiymati va vaqtni hisobga olgan holda zaxirani qayta ishlash uchun ketgan xarajatlar o‘rtasidagi farqqa teng bo‘lgan kattalikdan foydalanish tavsiya etiladi.

## **2. Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanishning iqtisodiy samaradorligi**

Iqtisodiy rivojlanish va resurslar tanqisligi sharoitida foydali qazilma konlari mineral resurslardan foydalanish muqarrar tanlovdur. Mineral resurslarni chuqur o‘zlashtirish bo‘yicha loyihalarning iqtisodiy maqsadga muvofiqligini baholash resurs sanoatini rivojlantirishning zaruriy shartidir. Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanishda tog‘-kon sanoatida uning iqtisodiy maqsadga muvofiqligiga ta‘sir ko‘rsatadigan ba‘zi muammolar mavjud, jumladan uzoq muddatli qazib olish muddati, yuqori infratuzilma investitsiyalari va moslashuvchanlikning yo‘qligi,

shuningdek, geologik beqarorlik va iqtisodiy zaxiralarning yomonlashuvi xavfi mavjud.

Boshqa tomondan, mineral resurslarning ko‘milgan chuqurligining oshishi bilan ba’zi muammolar yuqori stress, yuqori haroratli muhit va yangilanish narxining oshishi kabi chuqur resurslardan foydalanish loyihasining foydasi noaniqligini kuchaytirdi. Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanish va xavf xarajatlarini kamaytirish uchun tegishli choralarni tahlil qiladi. Bozor narxining zarbasi va jami risk qiymatining 80% ni tashkil etadigan ruda tarkibining kutilmagan pasayishi bilan bog‘liq bo‘lgan tadqiqot ishining asosiy xavf qiymati.

Mineral resurslarni chuqur o‘zlashtirish jarayonida xarajatlarni nazorat qilishning samarali choralari ma’lum darajada xavf xarajatlarini kamaytirishi mumkin, jumladan, mahsuldorlikni oshirish, ruda birligi tannarxini pasaytirish, kon barqarorligini oshirish va qidiruv ishlarining aniqligini oshirish. Yashil mineral konstruksiya resurslardan chuqur foydalanishning maqsadga muvofiq yo‘nalishi hisoblanadi.

Chuqur mineral resurslardan foydalanishning iqtisodiy maqsadga muvofiqligini baholashning aniqligini oshirish uchun xavfni baholashning turli modellarini tanlash va qurishni yanada takomillashtirish zarur.

Mineral resurslardan foydalanish darajasini baholashda quyidagi omillar hisobga olingan:

1) qiymat realizatsiyasi (kon korxonalarida davlat mulkining mavjudligi, soliqqa tortish holati va litsenziyalash va mintaqaviy ta’sirlar).

2) daromadlarni boshqarish (er osti boyliklarini qazib olishdan tushgan daromadlarni taqsimlash, shaffoflik daromadlar, atrof-muhitga ta’sirni yumshatish jamg‘armalarining mavjudligi va boshqalar).

3) qulay muhit (ma’lumotlarning ochiqligi, siyosiy barqarorlik, korrupsiyaga qarshi kurash,

Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanish iqtisodiy samaradorligini oshirishda resurs iste’moli va ortib borayotgan talab bilan butun dunyo bo‘ylab konlardan tijorat maqsadlarida foydalanish ortib bormoqda.

Jahon iqtisodiyotining jadal sanoat rivojlanishiga qaramay, o'sib borayotgan korporativ ijtimoiy mas'uliyat va tugaydigan tabiiy resurslar o'rnini bosuvchi moddalarni topish uchun ekologik tashabbuslar, bu asosiy rivojlanishi uchun ajralmas asos bo'lib qoladigan sayyoramizning mineral resurslari moddiy ishlab chiqarish sohasi kundan kunga ortib bormoqda.

Aynan mineral resurslar bozori zamonaviylikni ta'minlaydi sanoat energiya va barcha zarur xomashyo bilan, xususan, qurilish va muhandislik sohalarida namoyon bo'ladi. Biroq, foydali qazilmalarni qazib olish juda katta kapital talab qiladigan, energiya talab qiladigan, texnologik jihatdan murakkab va ekologik jihatdan charchatuvchi jarayon hisoblanadi. Bu jarayonning samaradorligi, albatta, mumkin bo'lgan innovatsion texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi. Jahon mineral-xom ashyo sanoatining rivojlanish tendentsiyalari: energetika, ekologik, iqtisodiy va raqamli o'lchamlar bilan o'lchandi.

Bugungi kunga kelib, dunyoda ikki mingdan ortiq foydali qazilmalar aniqlangan, ammo dunyo sanoat juda muhim xom ashyo bazasini tashkil etuvchi 80 ga yaqin ma'lum minerallarga bog'liq ko'p tarmoqlar mavjud. Dunyo bo'ylab foydali qazilmalarga talab ortib bormoqda va shuning uchun qazib olish yerning mineral resurslari jadallashib, atrof-muhitga ta'siri ortib bormoqda. Minerallar xalqaro savdoning muhim kategoriyasi bo'lib, jahon eksportining 19% ni tashkil etadi, ularning yarmi energiya minerallari hisoblanadi.

Mineral resurslarni boshqarish barqaror rivojlanish paradigmasiga asoslanishi va uzoq muddatli maqsadlar va istiqbollarga mos bo'lishi kerak, chunki mineral-xom ashyo bazasi o'z hissasini qo'shadi.

Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanishning iqtisodiy samaradorligiga quyidagilar kiradi.

a) Sanoatni rivojlantirish (foydali qazilmalar sohalarida sanoat quvvatlarini doimiy ravishda kengaytirish resurslarni qazib olish va qayta ishlash).

b) Sohada turli malakali aholi bandligining yuqori darajasini oshirish va yuqori texnologiyali mahsulotni yaratish.

c) Ayrim mineral resurslar asos bo'lganligi sababli turdosh tarmoqlarni, xususan, qishloq xo'jaligini rivojlantirish va o'g'it ishlab chiqarish va boshqalar.

d) Energetikaning rivojlanishi uchun zamin yaratish.

e) Mamlakatlar va alohida hududlarning xomashyo mustaqilligini rivojlantirish, mustahkamlash jahon makonidagi milliy mavqeyini mustahkamlash.

f) Ekologik muammolar: tuproqning buzilishi, floraning yo'q bo'lib ketishi; unumdor yerlarni asrash

g) Tog'li va sanoat hududlarini kengaytirish; mineral qazib olish havo, suv va tuproqning asosiy manbalarini ifloslanish; qazib olish qayta tiklanmaydigan energiya manbalarini, masalan, ko'mir, neft, tabiiy gaz va boshqalar.

h) Foydali qazilmalarning tez kamayishi, mineral resurslarga talabning ortishi bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish.

i) Aholiga ekologik va ijtimoiy ta'sirlar: tog'-kon changlari sog'liq muammolarini keltirib chiqaradi;

Ba'zi zaharli yoki radioaktiv minerallarni qazib olish hayot uchun xavflilik darajasini oldini olish;

j) Qazib olish jarayonida dinamit portlashlarini tabiatga zarar darajasini kamaytirish .

Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanishning iqtisodiy samaradorligiga resurslarning o'rnini bosuvchi vositalarning yo'qligi, bunday mamlakatlarning foydali qazilma konlariga nisbatan siyosati kelgusi yillar uchun ishlab chiqarish hajmlari va resurslar narxini belgilaydi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Foydali qazilma konlarini iqtisodiy baholashning qanday vazifalari mavjud?

2. Konga iqtisodiy baho berishda qanday ko'rsatkichlardan foydalaniladi?

3. Konlarga texnik-iqtisodiy ko‘rsatkichlarning yordamida baholash qanday natijalarga olib keladi?

4. Konlarni iqtisodiy baholash qanday ifoda orqali topiladi?

5. Foydali qazilma konini uzoq muddat uchun iqtisodiy baholashda qaysi ifoda bilan aniqlanadi va hosil bo‘lgan ko‘rsatkich qanday ataladi?

6. Foydali qazilma konlaridan majmualiy foydalanishning iqtisodiy samaradorligini izohlab bering

## **2.4 Atmosfera havosi va uning zaxiralaridan samarali foydalanishda yashil iqtisodiyotning o‘rni**

### **Reja**

**1. Atmosfera havosi va uning zaxiralaridan samarali foydalanish.**

**2. Yashil iqtisodiyot sharoitida davlat tomonidan atmosferani muhofaza qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.**

### **1. Atmosfera havosi va uning zaxiralaridan samarali foydalanish**

Atmosfera - bu yerni o‘rab turgan nozik, shaffof havo qatlami, bu uni barcha shakllarga mos kelmaydigan boshqa sayyoralardan ajratib turadi. Atmosfera yer sharining katta qalinligidagi havo qobig‘idir. Atmosfera nafaqat kislorod, azot va millionlab turlarning mavjudligi uchun muhim bo‘lgan asosiy vositadir. Insoniyat atmosferadan qulay muhit sifatida foydalangan katta miqdordagi gaz va zarrachali chiqindilarni yo‘q qilish, ayniqsa ikki asr oldin sanoat inqilobi boshlanganidan beri unga zarar yetkazmoqda.

Ushbu ifloslantiruvchi harakatlar atrof-muhitga katta zarar etkazdi, ammo yaqin vaqtgacha ta‘sir odatda shahar joylari atrofida lokalizatsiya qilingan va asosiy emitentlar yoki zaharli ifloslantiruvchi moddalar bo‘lgan sanoat yoki eritish zavodlarini misol keltirishimiz mumkin. Biroq, so‘nggi yillarda ilmiy dalillar buni kuchaytirmoqda ifloslanish emissiyalari va boshqa insoniy amaliyotlar, masalan, keng ko‘lamli o‘rmonlarni tozalash va yerlarni qayta ishlash nafaqat o‘rmonlarni ifloslantirmoqda balki atmosferaga misli ko‘rilmagan zarar yetkazmoqda.

Atmosfera havosi va uning zaxiralaridan samarali foydalanishda yashil iqtisodiyotning o'rnini aniqlashda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli qarorida keltirilgan muhim vazifalari bilan tanishamiz Qattiq maishiy chiqindilar (keyingi o'rinlarda — QMCh) bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish sohasida:

- aholining QMChlarni to'plash va olib chiqib ketish bo'yicha xizmatlar bilan to'liq qamrab olinishini ta'minlashga yo'naltirilgan sanitariya jihatidan tozalash infratuzilmasini rivojlantirish;
- QMChlarni qayta ishlashning samarali va zamonaviy tizimini yaratish;
- poligonlarga ko'mish uchun yo'naltiriladigan QMCh hajmini kamaytirish, sanitariya va ekologik me'yorlar talablariga muvofiq keladigan zamonaviy QMCh poligonlarini yaratish, shuningdek, mavjud poligonlarni yopish va rekultivatsiya qilish chora-tadbirlarini ko'rish;
- sanitariya jihatidan tozalash sohasida narxlar shakllanishini takomillashtirish va tariflarni optimallashtirish;
- qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish obyektlaridan muqobil energiya manbalari sifatida foydalanish.<sup>37</sup>

Atmosfera havosi uch qismga bo'linib, uning yerdan 20 kmgacha balandlikda joylashgan, 20 km dan 55 km gacha bo'lgan qismi stratosfera, undan yuqori qismi esa ionosfera deb ataladi. Troposferada 80 foizigacha, stratosferada 20 foizigacha havo mavjuddir. Atmosferaning tarkibidagi havoning 78,08 foizi azot, 20,95 foizi kislorod, 0.03 foizi is gazi, 0,93 foizi argon va neon, 0,02 foizini esa geliy, kripton, vodorod, ozon, metan, uglerod oksidi, azot oksidi kabi ko'plab gazlar tashkil etadi.

Atmosfera "global umumiy mulk" okeanlar, dengiz tubi, kosmos va elektromagnit spektr kabi resurs va shuning uchun haddan tashqari foydalanish va atmosferaga ta'sir qiladi, bu yerda asosiy e'tibor uchta asosiy narsaga qaratilgan Yaqinda olimlar va siyosatchilarni xavotirga solgan hodisalar:

---

<sup>37</sup> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qaroriga

- birinchidan, texnologik havo ifloslanishi bilan bog‘liq kislotali cho‘kma;
- ikkinchidan, atmosferaning quyi qatlamlari deb ataladigan narsa tufayli isishi;
- uchinchidan, azon qatlamining yemirilishini o‘z ichiga oladi.

Ushbu muammolarni hal qilishda yuzaga keladigan ba’zi muammolar atmosferaga insonning boshqa ta’siriga, shu jumladan yadroviy avariyalardan radioaktiv ifloslantiruvchi moddalarning keng tarqalishini masalan, Chernobil halokati va Xerosima va Nagasakidagi atom bombalarini misol keltirishimiz mumkin bo‘ladi. Atmosferani sun’iy tarzda rivojlantirish usullari mavjud.

Ularga, ob-havoni ataylab o‘zgartirish, masalan, yog‘ingarchilikni ko‘paytirish, oldini olish do‘l yog‘ishi yoki bo‘ronlar intensivligini kamaytirishi mumkin, bu esa uzoqqa ta’sir qilishi mumkin lekin maqsadli geografik hududdan tashqarida boraolmaydi. Atmosfera yorug‘likni, namlikni, issiqlikni, elektromagnit to‘lqinlarini qayta taqsimlaydigan asosiy omil hisoblanadi. U kosmosdan keladigan zararli nurlar, meteroidlarni zararsizlantirib o‘tkazadi. Atmosferaning bunday xususiyatlari mavjudligi yerda hayotning barqarorligini ta’minlaydi.

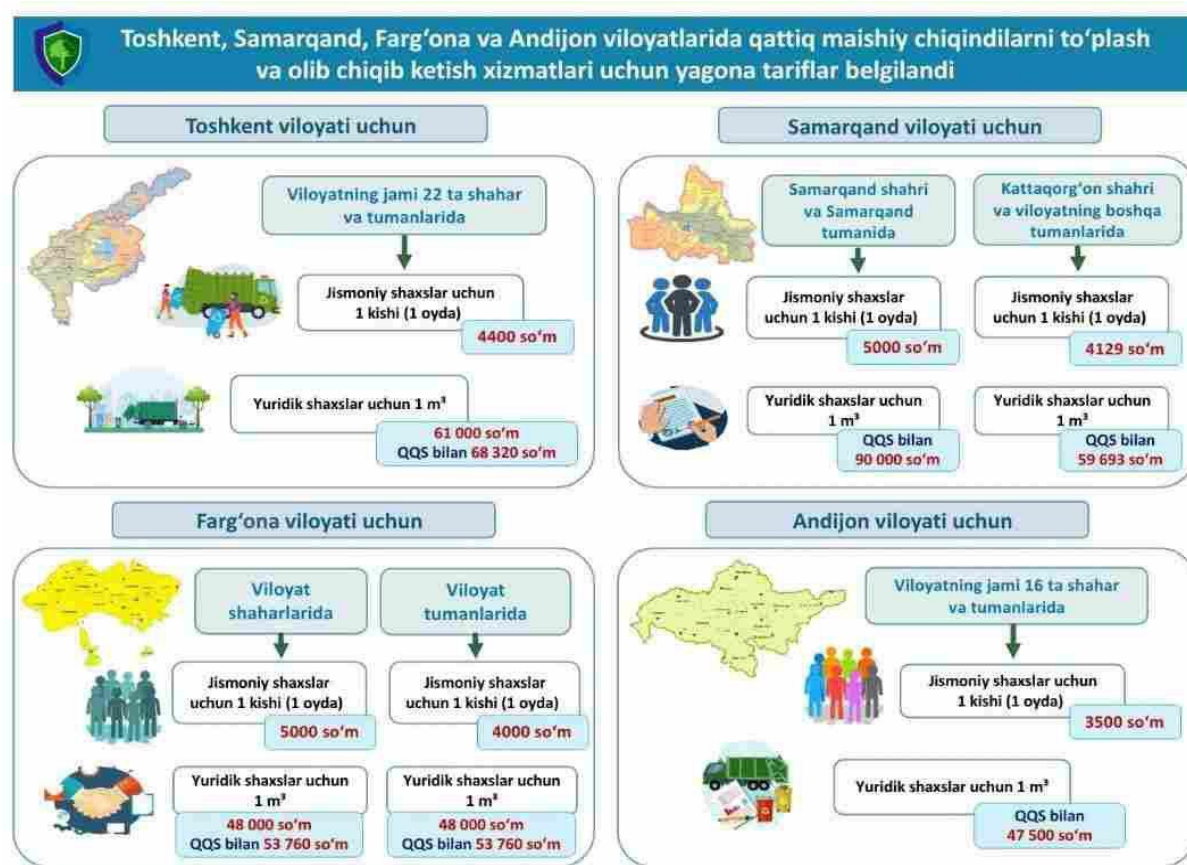
Sayyoramizning issiqlik balansi ham atmosferaga bog‘liq bo‘lib, atmosfera doimo biosfera, gidrosfera va litosfera bilan ham o‘zaro aloqadadir. Undagi mavjud kislorod, is gazi, azot biologik modda aylanishida faol ishtirok etishlari tufayli tirik organizmlar uchun kerak bo‘lgan ayniqsa yashil iqtisodiyot sharoitida kerak bo‘lgan manbadir. Atmosfera tufayli suv tabiatda aylanib yuradi. Bundan tashqari moddalarning geologik aylanishi, tog‘ jinslarining yemirilishi, harakati va boshqa jarayonlarda ham u faol ishtirok etadi. Bunday ta’sir yerning issiqlik balansiga, jonli tabiatga, namlik va biologik modda aylanishi kabi tabiiy jarayonlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mutaxassislar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bo‘yicha chiqindilar hajmining zarari havoning harakati sekin bo‘lishi, yog‘in miqdorining kam bo‘lishi, atmosferada zararli moddalarni ko‘p to‘planishiga sabab bo‘lishi va o‘z navbatida bunday salbiy oqibatlar tabiiy, ishlab chiqarish va ijtimoiy tizimlarni izdan chiqishi, atmosferada

chiqindining turib qolishi, ya'ni "smog" hodisasining sodir bo'lishi tadqiq qilindi.

Mana shundek jarayonlarni oldini olish maqsadida yurtimizda tajriba sifatida 4 ta viloyatlarda amaliy ishlar olib borilmoqda. Buni quyidagi rasmdagi holatda ham ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

Atmosfera havosi atrof tabiiy muhitning asosiy obyektlaridan biri bo'lib, u ekologik va iqtisodiy vazifalarni bajaradi. Atmosferaga kiruvchi har xil moddalar inson, hayvonot va o'simlik dunyosining hayotiy manbasi hisoblanadi. Atmosferaga sanoat korxonalaridan ishlab chiqarish chiqindilari tashlanadi va uning tarkibidagi moddalar ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladi va nihoyat, atmosfera havosi havo transportining makoni hisoblanadi.



2.4.1-rasm

Atmosfera havosini ifloslanishi va unga o'zga zararli ta'sir ko'rsatishning chegaralari davlat tomonidan belgilanadi. Ushbu



chegaralar atmosfera havosini muhofaza qilish sohasidagi standartlar va me'yorlar bilan belgilanadi va davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

## **2.Yashil iqtisodiyot sharoitida davlat tomonidan atmosferani muhofaza qilishning o'ziga xos xususiyatlari**

O'zbekiston Respublikasining «Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida»gi qonunda belgilangandek, atmosfera havosi ifloslanishdan va zararli fizikaviy va turli darajadagi texnogen hodisalar ta'sir ko'rsatishni muhofaza etadi.

Atmosfera havosining ifloslanishi deganda, unga zararli moddalar va biologik organizmlarni chiqarib tashlash tushuniladi. Atmosfera havosini ifloslantirish va unga fizikaviy ta'sir ko'rsatishning obyekt bo'lib statsionar (doimiy) yoki harakatlanuvchi manbalar bo'lishi mumkin. Statsionar manbalar qatoriga korxonalar, tashkilot va boshqa ko'chmas mulk bilan bog'liq bo'lgan atmosfera havosiga chiqindi tashlovchi yoki zararli fizikaviy ta'sir ko'rsatuvchi obyektlar hisoblanadi.

Shuni ham bilishingiz kerakki, yer atmosferasining yarmidan ko'pi azotdan (taxminan 78%) va nisbatan kamroq kisloroddan (atmosfera taxminan 21%) iborat. Yer atmosferasida qolgan gazlar iz gazlar deb ataladi, chunki bu gazlar umumiy gazning juda kichik qismini tashkil qiladi. Hozirgacha bu iz gazlarning eng ko'p tarqalgani argondir (jami 1% ga yaqin).

Atmosferaning umumiy miqdorining kichik foiziga qaramay, Yer atmosferasida yuzlab iz gazlar mavjud va ularning ba'zilari biz bilganimizdek, hayot uchun mutlaqo zarurdir. Atmosfera ikkita asosiy komponentdan iborat: azot (78%) va kislorod (21%). Bular "quruq havo" hajmining 99% ni tashkil qiladi. Shu nuqtai nazardan, "quruq havo" suv bug'idan tashqari barcha gazlarni anglatadi. Yodingizda bo'lsin, hatto Yerdagi eng nam sharoitda ham suv bug'i atmosferaning ko'pi bilan 2% ni tashkil qiladi.

“Inson organizmi uchun eng qulay muhit – bu havo haroratining +20 +22 gradus, namligining 40-60 foizga teng bo'lishi, shuningdek atmosfera havosining ionlar bilan boyitilgan bo'lishidir. Urbanizatsiya jarayoni

atmosfera havosining keskin ifloslanishiga sabab bo'lmoqda. Avtomashinalardan chiqadigan iflos gazlar, sanoat korxonalarini chiqindilari havodagi zararli chang miqdorlarini oshirib yuborgan. Kislorodni eng ko'p iste'mol qiluvchilar ham aynan sanoat korxonalarini va transport vositalari hisoblanadi. Bu vositalar havoning optimal tarkibini buzadi, undagi haroratning keskin oshishiga sabab bo'ladi.

Havoni tabiiy ravishda tozalaydigan yagona vosita – bu yashil daraxtzorlardir. Fotosintez jarayonida bir gektar yashil daraxtzor ajratadigan kislorod 200 kishining bemalol nafas olishi uchun yetarli bo'ladi. Shuning bilan birga, ushbu jarayonda o'simlik har soatda 8 kg gacha uglekislota gazini yutadi. Boshqacha qilib aytganda, shahar havosining optimal miqdorda saqlanib turishi uchun har bir odam boshiga 50 kv. metr yashil daraxtzor bo'lishi lozim. Shu bilan birga, shaharlardagi radiatsion haroratni pasaytirishda yashil daraxtlarning ahamiyati katta.

Havo namligi ham yilning quruq faslida, daraxtlar atrofida ochiq joydagiga nisbatan 4-7 foizga yuqori, sernam fasllarda esa ancha past, chunki issiqlik tufayli barglarda transpiratsiya kuchayadi, havodagi namlik ko'p bo'lganda barglar uni o'zlashtiradi. Yashil daraxtzorlar o'zlari orqali o'tadigan shamol tezligini 3 martaga pasaytiradi. Shamol kuchaygani sari ularning pasayish koefitsienti shuncha yuqori bo'ladi.

Bu esa, o'sha hududdagi chang-to'zonlarning atrofga tarqalishining oldini oladi. O'zbekistonda aholi yashaydigan manzillarning aksariyatida yoz oylari havoda chang miqdori ko'p bo'ladi. Bunda, boshqa tabiiy omillar bilan bir qatorda sanoat korxonalarining ko'payishi, avtomobillar sonining keskin oshib borishi ham atmosfera havosi tarkibidagi zararli gazlar va chiqindilar miqdorini me'yordan ancha oshib ketishiga olib kelmoqda. Ko'kalamzorlashtirish talablari to'liq bajarilganda, uning yordamida havoni changdan imkon qadar yaxshi tozalash mumkin.

Yashil daraxtzorlarning havoni tozalash bo'yicha samaradorligi ularni muhandislik kommunikatsiyalariga mos holda va o'simliklarning bioekologik hususiyatlarini e'tiborga olib joylashtirish bilan bog'liq. Sanitariya maqsadida yashil daraxtzorlar barpo etilayotganda hududning shamol rejimi va uning xarakteri, atmosferaga tashlanayotgan

chiqindilarning miqdori, yer sathidan balandligi, ximiyaviy va fizikaviy tarkibini e'tiborga olish lozim. Daraxtlarni ekishda, shox-shabbasi katta, uning barglari osilib turadigan (emanning barcha turlari, qayrag'och, tutlar, katalpa, qatrang'ilar, qora yong'oq, oq terak, chinor, jiyda) daraxt turlari changlarni yaxshi tutib qoladi va yutadi. Ularda hatto zararli kimyoviy birikmalarni, ayniqsa uglevorodordlarni yutish va qayta ishlash imkoniyati mavjud”<sup>38</sup>

Atmosfera havosining ifloslanishini oldini olish hozirgi zamonda nafaqat davlat ichida, balki xalqaro miqyosda katta ahamiyatga ega, chunki atmosfera havosini chegaralab bo'lmaydi va havo oqimi bilan ifloslantiruvchi moddalar bir davlatdan boshqa davlat hududlariga o'tadi, hamda shu davlatdagi hayvonot va o'simlik dunyosiga, inson salomatligiga zararli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ham, atmosfera havosini muhofaza qilishda nafaqat davlatning ichki qoidalari bilan, balki xalqaro me'yorlar bilan ham tartibga solish lozimdir.

Atmosfera havosining ifloslanishini oldini olish, chiqindilarning zararini kamaytirishga yo'naltirilgan tadbirlarni iqtisodiy-ekologik hisob-kitoblar olib borish yoki ularga ko'rsatilgan zararlarni hisoblash atmosfera havosidan yoki uning zaxirasidan samarali foydalanishni yo'lga qo'yadi.

Atmosfera havosining ifloslanishini baholash uchun quyidagi ko'rsatkichlardan foydalaniladi:

- atmosferaga barcha ifloslantiruvchi manbalardan chiqariladigan zararli moddalarning hajmi;
- atmosferada zararli moddalarning to'planib qolgan qismining salmog'i;
- atmosferadagi zararli moddalarning zararsizlantirilgan salmog'i;
- atmosferadagi zararli moddalar miqdorining ruxsat etilgan me'yoriga nisbati;
- zararli moddalarning tarkibi.

---

<sup>38</sup> <https://eco.gov.uz/uz/site/news>

Atmosfera havosining ifloslanishidan yuzaga keladigan zararni uning havzasidan foydalanish natijasiga ko‘ra iqtisodiy baholanadi va bu ekotizimga ham salbiy ta‘sir qiladi. Shuningdek, havoning ifloslanishidagi zarar o‘lchami tabiiy ishlab chiqarish, ijtimoiy tizimlarda ifloslangan havoning ta‘siri bo‘yicha ham innovatsion texnologiya orqali aniqlanadi.

Buning uchun turli tabiiy sharoitlarda havoning ifloslanish darajasi va undagi ifloslantiruvchi moddalarning tarkibi hisobga olinib, tabiiy ishlab chiqarish ijtimoiy tizimlari uchun me‘yorlar ishlab chiqiladi va iqtisodiy amaliyotdagi ko‘rsatkichlar me‘yorlar bilan zararni taqqoslash asosida aniqlanadi. Atmosferaga chiqarilayotgan zararli moddalarning 50 foizdan ortig‘ini uglerod oksidi, 14 foizini oltingugurt angidridi va shunga o‘xshash zararli moddalar, 8 foizini uglevodorodlar, 5 foizini qattiq moddalar, 4 foizini esa azot oksidi tashkil etadi. Doimiy manbalardan atmosferaga 150 dan ortiq zararli moddalar chiqariladi.

Keyingi vaqtlarda atmosferaga transport tomonidan chiqarilayotgan zararli chiqindilar 2,7 martaga kamaydi. Bu tabiatni muhofaza qilish tadbirlarining faol olib borilayotganligi, avtoparklarning texnik holatlarda saqlanayotganligi, avtomobillarning ekologik nazoratdan o‘tkazish tizimining mukammallashtirilganligi kabi tadbirlarni amalga oshirish natijasidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining ma‘lumotlari asosida O‘zbekiston Respublikasida yirik korxonalar tomonidan yengil avtomobillar ishlab chiqarish (2023- yilning yanvar-oktabr oylarida) Yengil avtomobillar - umumiy yoki “maxsus yengil avtomobillar”ga bo‘linib 2 kishidan 8 kishigacha mo‘ljallangan transport vositasi. Avtomobil ishlab chiqarish sanoatida 2023- yilning yanvar-oktabr oylarida 89 410 dona “Cobalt” (o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 10,0 % ga oshdi), 8 580 dona “Chery” (24,4 martaga oshdi), 65 676 dona “Gentra” (9,2 % ga kamaydi), 546 dona “Spark” (95,6 % ga kamaydi), 69 323 dona “Damas” (17,2 % ga oshdi), 18836 dona maxsus yengil avtomobillar (14,8 % ga oshdi), shuningdek, 33 970 dona “Tracker” (16,0 martaga oshdi) va 25 432 dona “Onix” avtomobillari ishlab

chiqarildi.<sup>39</sup> Statistika ma'lumotlarimiz shuni ko'rsatib turibdiki 1 yil mobaynida shuncha avtomobil ishlab chiqarilsa tabiatga, atmosferaga yetkazadigan zarar miqdori qanchani tashkil qilgan ekan. Avtomobillar ishlab chiqarilishini yanvar-oktabr oylaridagi yillar kesimida o'sish sur'atlarini ko'rib chiqamiz.



2.4.2-rasm

Atmosfera havosining ifloslanganlik darajasi va uni O'zbekiston Respublikasi hududlari bo'yicha o'ziga xosligi bu sohada tadbirlarni ishlab chiqishni talab etadi. Oxirgi statistik ma'lumotlarda dunyo bo'yicha Toshkent shahri havoning ifloslanish darajasi bo'yicha yuqori o'rinlarda ekanligi achinarli holatdir.

<sup>39</sup> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. [www.stat.uz](http://www.stat.uz)

Ana shunga ko'ra havoni muhofaza qilish borasidagi aniq yo'nalishlar quyidagicha bo'lishi kerak:

- havoning ifloslanishi yo'l qo'yiladigan darajadan oshib ketgan shahar va aholi punktlarida me'yoriy darajalarga tushirish;
- tezlik bilan respublikaning barcha shaharlarida, aholi punktlarida sanoat markazlarida havo sifatining sanitariya me'yorlari darajasini yaxshilash;
- havoni muhofaza qilishda iqtisodiy dasturlarda foydalanishni kengaytirish.

Atmosferaga o'simliklarning parchalanishi, vulqon otilishi, qazib olinadigan yoqilg'ilarni yoqish va o'rmonlarni kesish orqali tanazzulga yuz tutadi mana shu jarayonlarga birgalikda kurashsak sayyoramizni turli xil ofatlardan asragan bo'lar edik.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Atmosferaning asosiy xususiyatlarini aytib bering.
2. Atmosfera, ijtimoiy tizimlar, ishlab chiqarish tizimlari o'rtasidagi aloqadorlikni tushuntiring.
3. Atmosfera havosini ifloslantiruvchi manbalar to'g'risida nimalarni bilasiz?
4. Atmosferani muhofaza qilish chora-tadbirlaridan erishiladigan iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlik nimalardan iborat?
5. Atmosferani muhofaza qilishning qanday xalqaro shartnomalarini bilasiz?
6. Atmosfera havosining ifloslanishini baholashda qaysi ko'rsatkichlardan foydalaniladi?
7. Havo havzasini iqtisodiy baholash qanday mezonlar bo'yicha amalga oshiriladi?

## 2.5 Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholash

### Reja

#### Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko'rsatkichlari

Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko'rsatkichlarni quyidagi jadvalimiz orqali birgalikda tahlil qilib chiqamiz

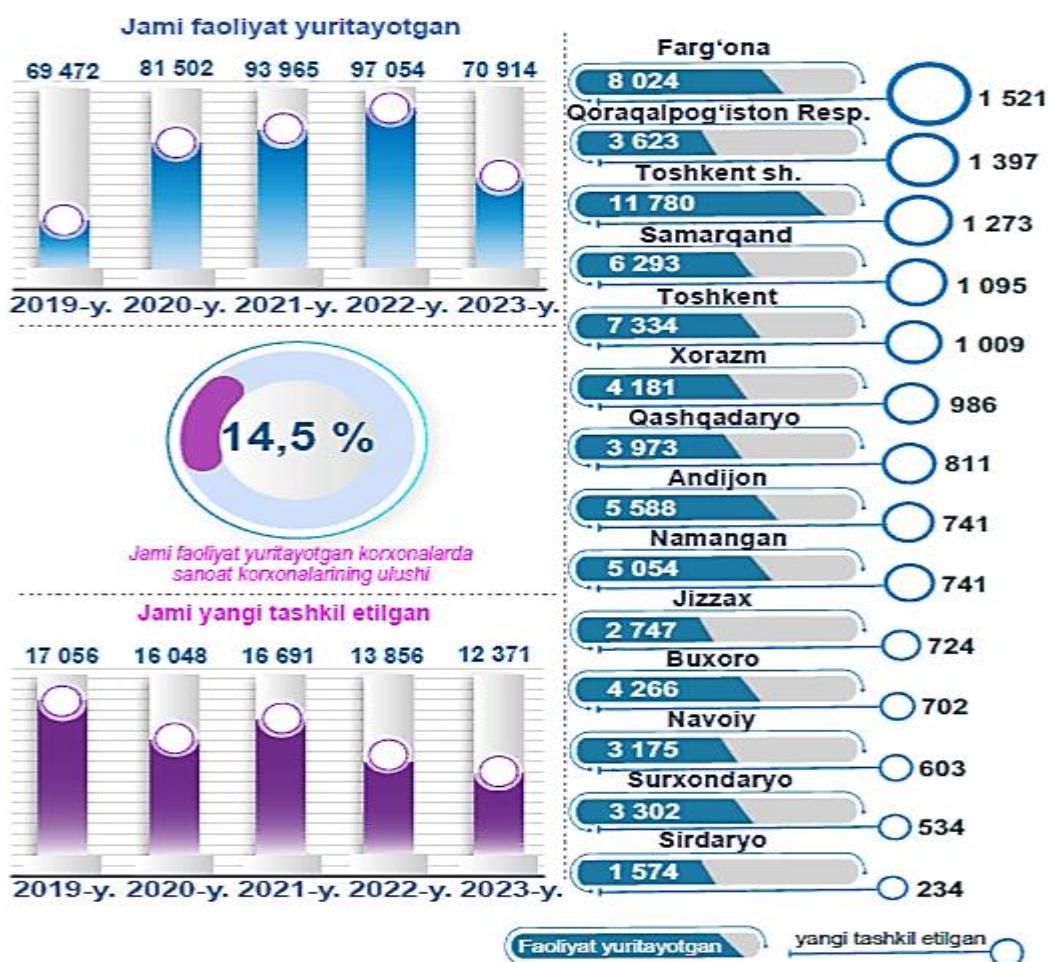
2.5.1-jadval

<b>Yashil iqtisodiyotning tashkiliy iqtisodiy mexanizmi</b>	<b>Tashkiliy iqtisodiy tamoillar</b>	<b>Maqsad</b>	<b>Vositalar</b>	<b>Samaradorlik ko'rsatkichi</b>
Yashil iqtisodiyotni samarali tashkil qilish asosida iqtisodiy samaradorligini oshirish	Rejalashtirish	Malum jarayonning sodir bo'lishidan oldin muqobil rejalarni tuzib olish	Istiqbolda rivojlantirishning loyiha va dasturini ishlab chiqarish	Iqtisodiy o'sish; Raqobatdoshlik
	Ilmiylik	Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko'rsatkichlarida fanning so'ngi yutuqlarini joriy etish	Xorij va mahalliy sanoat korxonalarida hamda ilmiy tadqiqot institutlaridagi mehnatni tashkil etishda yangilik va yutuqlarni faoliyatga kiritib borish.	Boshqaruv Samaradorligi; Mexnatdan mamnun bo'lish

<b>Yashil iqtisodiyotning tashkiliy iqtisodiy mexanizmi</b>	<b>Tashkiliy iqtisodiy tamoillar</b>	<b>Maqsad</b>	<b>Vositalar</b>	<b>Samaradorlik ko'rsatkichi</b>
Yashil iqtisodiyot salohiyatini oshirish asosida korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish	Motivatsiya	Xodimlarning mehnat salohiyatidan to'liq foydalanish va rag'batlantirish tizimini ishlab chiqish va amalda qo'llash.	Munosib mehnat sharoitini yaratish, kadrlar malakasini oshirib borish	Xavfsiz mehnat sharoiti, mehnat unumdorligi, mehnat sig'imi
	Adolatlik	Xodimlarning individual mehnat natijasini hisobga olgan holda moddiy foydani taqsimlash	Mehnatni rag'batlantirishda personal yondashuv	Yashil ijtimoiy iqtisodiy samaradorlik
Innovatsion texnologiyalar asosida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish	Uzluksizlik	Yashil iqtisodiyotda ishlab chiqarish jarayonidagi beunum vaqt sarfini (nosozliklar, quvvatning pastligi) yo'qotish	Innovatsion texnologiyalarni yashil iqtisodiyotga joriy etish Mehnat intizomini mustahkamlash	Ish vaqti samaradorligi jonli mehnat tejalishi
	Rentabellik	Faoliyatga chora tadbirlarni qo'llash asosida iqtisodiy moliyaviy samarani prognozlash	Resurslardan oqilona foydalanish	Yashil iqtisodda iqtisodiy-moliyaviy samaradorlik



Respublikada faoliyat ko‘rsatayotgan va yangi tashkil etilgan sanoat korxonalari (2023-yil 1- noyabr holatiga ko‘ra). Bugungi kunda respublikada 70,9 mingta sanoat korxonalari faoliyat ko‘rsatmoqda, shundan 11,8 mingtasi (ro‘yxatdan o‘tgan korxonalar umumiy sonining 16,6 % i) Toshkent shahriga, 8,0 mingtasi (11,3 %) Farg‘ona viloyatiga, mingtasi (10,3 %) Toshkent viloyatiga, 6,3 mingtasi (8,9 %) Samarqand viloyatiga va 5,6 mingtasi (7,9 %) Andijon viloyatiga to‘g‘ri kelmoqda. <sup>40</sup>



Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko‘rsatgichlarining vazifalariga quyidagilar kiradi;

1. Ekologik muammolar: tuproqning buzilishi, floraning yo‘q bo‘lib ketishi, unumdor yerlarni sho‘rlanishi, tog‘li va sanoat hududlariga yetkazilga zararlar, mineral qazib olish, havo, suv va tuproqning asosiy

<sup>40</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. [www.stat.uz](http://www.stat.uz)

manbalarga yetkazilayotgan zararlar, qazib olish va qayta tiklanmaydigan energiya manbalarini, masalan, ko‘mir, neft, tabiiy gaz va boshqalar.

2. Foydali qazilmalarning tez kamayishi, mineral resurslarga talabning ortishi bilan bog‘liq. Natijada, energiyaga bo‘lgan talab ortib bormoqda va ko‘proq chiqindilar hosil bo‘lmoqda.

3. Aholiga ekologik va ijtimoiy ta’sirlar: tog‘-kon changlari sog‘liq muammolarini keltirib chiqaradi; ba’zi zaharli yoki radioaktiv minerallarni qazib olish hayot uchun xavflidir; qazib olish jarayonida dinamit portlashlari juda xavflidir, chunki ular juda zaharli gazlarni chiqaradi; yer ostida qazib olish xavfliroqdir yer usti konlarini qazib olishdagi holatlar, chunki ko‘chkilar, suv toshqini, yo‘qligi sababli avariylarning yuqori ehtimoli bor.

Sanoat korxonalarida lahimlarni shamollatishda chiqariladigan zararli moddalarni chiqarmaslik uchun mavjud texnologiyani takomillashtirish, yangi innovatsion texnologiyalar yordamida ularni tutib qoladigan va zararsizlantiradigan uskunalardan foydalanish zarurdir. Yangi tashkil etilgan fabrikalardagi chiqindilarning vayron qiluvchi kuchi bilan kurashish uchun muhandislik inshootlari (to‘g‘on, damba, to‘siqlar) qurish yo‘li bilan amalga oshiriladi.

Statistika agentligining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilning yanvar-avgust oyida 62 523 ta yangi korxonalar va tashkilotlar (fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz) tashkil etilgan. Ushbu davrda hududlar kesimida yangi tashkil etilgan korxonalar va tashkilotlar (fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz) soni:

Toshkent shahri – 11 505 ta

Samarqand viloyati – 5 862 ta

Farg‘ona viloyati – 5 758 ta

Toshkent viloyati – 4 954 ta

Qashqadaryo viloyati – 4 706 ta

Qoraqalpog‘iston R. – 4 696 ta

Xorazm viloyati – 4 535 ta

Buxoro viloyati – 4 153 ta

Namangan viloyati – 3 360 ta

Andijon viloyati – 3 094 ta  
Jizzax viloyati – 3 017 ta  
Navoiy viloyati – 2 812 ta  
Surxondaryo viloyati – 2 444 ta  
Sirdaryo viloyati – 1 627 tani tashkil qiladi.

Mana shu yangi tashkil etilgan korxonalarimiz soni 8 oyda 62 523-tashkil qilsa, bu iqtisodiyotimizni rivojlanishiga zamin yaratadi. Lekin tanganing ikkinchi tomoni ham borki, bu korxonalar tabiatga yetkaziladigan zararni oldini olish uchun shundek innovatsiyani qo‘llash yoki yaratish kerakki ertaga yashil qitiodiyotimizga putur yetmasligi kerak.

O‘zbekistondagi neft-gaz konlari qaysi kompaniyalarga tegishli?

O‘zbekistonda 295 ta neft va gaz koni ochilgan bo‘lib, shulardan 60 % qo‘shma korxonalar va xorijiy kompaniyalar ixtiyorida.

— Saneg (Kipr, Belvor Holding – 98%, Gas Project Development Central Asia – 2%) 105 ta;

— Lukoyl 13 ta;

— Gazprom 2 ta;

— Epsilon (AQSh) 18 ta;

— Surhan Gas Chemical (Altmax Holding 75%, Gas Project Development Central Asia 5%, “O‘zbekneftgaz” – 20%) 1 ta (eng yirik konlardan biri hisoblangan “Mustaqillikning 25 yilligi” koni);

— Petromaruz (Britaniyada ro‘yxatdan o‘tgan Rossiya kompaniyasi) 1 ta;

— CNPC (Xitoy) 13 ta.<sup>41</sup>

Shuningdek, yurtimizda qazib olingan gazni o‘zimiz xorijiy kompaniyalardan sotib olishimiz kerak ekan. Masalan, 2018 - yilda Lukoyldan 5 mlrd kubometr gaz sotib olingan. 1 ming kubometrning narxi \$146 ni tashkil etdi va aholiga bu \$40 dan sotildi.

Natijada Rossiya kompaniyasidan \$600 mln qarzdorlik vujudga kelgan<sup>42</sup>

---

<sup>41</sup> <https://kun.uz/uz/news>

<sup>42</sup> <https://cronos.asia/centralnaya-aziya/pochemu-v-uzbekistane-deficit-gaza>

Korxonalaridagi tabiatni muhofaza qilish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshiriladigan tadbirlarining samaradorligini oshirib borilishi korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko'rsatkichlari iqtisodiy natijalar samaradorligini oshiradi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko'rsatkichlarini aytib bering.
2. Korxonalaridagi yashil iqtisodiyot bo'yicha amalga oshiriladigan tadbirlarning samaradorligi necha xilga bo'linadi?
3. O'zbekistondagi neft-gaz konlari qaysi kompaniyalarga tegishli?
4. Respublikada faoliyat ko'rsatayotgan va yangi tashkil etilgan sanoat korxonalari (2023-yil 1- noyabr holatiga ko'ra)?
5. Korxonalarining yashil iqtisodiyotga ta'sirini iqtisodiy baholashning tashkiliy iqtisodiy ko'rsatkichlarining vazifalari?

## **2.6 Tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy samaradorligi**

### **Reja**

#### **1. Tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy mohiyati**

Yashil iqtisodiyot muhitini mamlakatda rivojlantirishning eng ustuvor vazifalaridan biri bu atrof-muhit muhofazasi bo'yicha asosiy g'oyani ya'ni kishilik jamiyatining tabiatni muhofaza qilish faoliyatini iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikning maqsadlarga mosligini topish hisoblanadi.

Tabiatni muhofaza qilish xarajatlari va iqtisodiy zarar kabi ekologik xarajatlar nisbatlarini mikroiqtisodiy va makroiqtisodiy jihatdan ko'rsatkichlar asosida tahlil etish natijasida ular o'rtasidagi asosiy farqning mavjudligi ayon bo'ladi. Bu jarayonda atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy yashilligi deb nomlanib, u tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy xarajatlarning muayyan zararining mos kelishini ko'rsatadi.

Tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy mohiyati anglab yetishda tabiatni muhofaza qilish xarajatlarini ijtimoiy zaruriy miqdorining baholash muhit sifatini saqlash uchun ketgan xarajatlarga nisbatan munosabatlarni belgilashda ko‘rinadi.

Belgilangan tadbirlar davomida tabiatga yetkazilgan zararlar miqdori ham 2023-yilning 11-dekabrda boshlab O‘zbekiston Qizil kitobiga kiritilgan hayvonlarni yo‘q qilganlik uchun undiriladigan jarimalar miqdori 10 baravarga oshirilganligi ham tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy mohiyatidan biri hisoblanadi. Xususan, bitta qor qoplonini yo‘q qilganlik uchun O‘zbekiston fuqarosidan BHMning 3 000 baravari (1 mlrd 20 mln so‘m), xorijiy fuqarolar va yuridik shaxslardan esa 400 ming AQSh dollari undiriladi. Bundan tashqari, o‘simliklarni o‘shirdan to‘xtash darajasida shikastlantirish yoki yo‘q qilish bilan ularga yetkazilgan zarar uchun undiriladigan jarima miqdori ham 5 baravar oshirildi.

Qizil kitobga kiritilgan o‘simliklarga zarar yetkazilganlik uchun undiriladigan pul miqdori toifasiga ko‘ra bitta o‘simlik uchun quyidagicha hisoblanadi yo‘qolib ketayotgan — BHMning 10 baravari (3,4 mln so‘m); kamyob — BHMning 4 baravari (1 mln 360 ming so‘m); kamayib borayotgan — BHMning 2,5 baravari (850 ming so‘m).<sup>43</sup>ni tashkil qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 31-maydagi PF-81-son Farmoni hamda “Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 31-maydagi PQ-171-son qarori ijrosini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi.<sup>44</sup>

Ushbu qarorning mazmun mohiyatidan kelib chiqqan holda quyidagi jadvallar orqali tanishib chiqamiz.

---

<sup>43</sup> <https://lex.uz/docs>

<sup>44</sup> <https://lex.uz/docs/-6688894>

## 2.6.1-jadval

Toifasiga ko‘ra bitta o‘simlik uchun	Undiriladigan zarar miqdori, belgilangan bazaviy hisoblash miqdoriga nisbatan koeffitsiyentlarda (bitta o‘simlik uchun)
1 - yo‘qolib ketayotgan	10
2 - kamyob	4
3 -kamayayotgan	2,5

Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилганлар		
Қоплон, тарғил сиртлон (Дўлта), илвирс (қор қоплони)	3 000	400 000
Бурама шохли эчки (морхўр)	2 000	300 000
Ўрта Осиё қундузи, Туркистон силовсини, қорақулоқ, асалхўр, Бухоро бугуси (хонгул)	1 500	250 000
Қизилқум архари (Северцов қўйи), Тянь-Шань тоғ қўйи, Устиюрт қўйи, Бухоро тоғ қўйи, Тянь-Шань қўнғир айиғи	1 000	200 000
Сайғоқ, жайрон, мензбир суғури	500	50 000
Манул (ёввойи мушук), сахро мушуги, қарсоқ, сариқ сассиққузан, олақўзан	200	20 000
халқаро Қизил китобга ёки Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилган сут эмизувчиларнинг бошқа турлари	100	10 000

Iqtisodiy rivojlanish tarafdorlari tabiatni muhofaza qilish tadbirlari xarajatlarini belgilangan me'yorlarni joriy etish asosida iqtisodiy natijalar bilan cheklaydi. Chunki bunday natijadorlikda erishishda tabiatni muhofaza qilish iqtisodiyotning real rivojlanishi imkoniyatlariga mos ravishda uncha katta bo'lmagan xarajatlarni nazariy jihatdan asoslanishida va uning mohiyati esa uncha mukammal bo'lmagan, juda uzoq davrlarda samara beradigan ekologik me'yorlarning ishlab chiqilishida ko'rinadi va iqtisodiy baholanadi.

Қизил бўри	20	2000
Тоғ эчкиси, тўнғиз	15	1500
Елик (буғу)	10	1200
Тоғ сувсари, қорақўзан (норка), қизил суғур, оқсувсар, олақўзан, тулки, корсақ, чиябўри, нутрия, ёввойи мушуклар, сариқ сассиққузан, ондатра, латча	5	800
Бўри	-	200
Бўрсиқ, жайра	2	400
Қуён	1	200
Типратикан, қўршапалақ, ўрмон соняси	0,5	100
Ўрмон, қишлоқ ва овчилик хўжалиги зараркунандаларига, хавфли инфекцияларни тарқатувчиларга кирмайдиган бошқа сут эмизувчилар	0,3	50
Сайғоқ, кийик, жайрон, буғу, эчки, қўчқор шохлари	бир жуфт шох ва жуфт бўлмаган ҳар бир алоҳида шох мазкур хайвоннинг биттасига мувофиқ келади	
Мўйна буюмлар	мазкур буюмдаги терилар сони бўйича	
Айиқ ёғи (100 г учун)	1	250
Бўрсиқ, суғур, жайра ёғи (100 г учун)	0,25	200
Айиқ сафроси (хомашё холида 1 г учун)	1	200

Маллабош лочин (шахин), итолғи, лочин (сапсан)	1500	150 000
Тўхта тувалоқ (дудак), йўрға тувалоқ	1000	100 000
Вишилдоқ ва қийқирдоқ оққушлар, соқақушлар, қумой, қора лайлақ, сувқийғир (скопа), кичик бургут, қиронқора, чўл бургути, болтаютар, бургут, қирғий бургут, илонхўр бургут, узун думли ва оқ думли сувбургутлари, катта олачипор бургут, оқбош ўрдақ, қошиқбурун, кичик оққўтон, сариқ қўтон, қизилтомоқ ғоз, қизилғоз (фламинго), оқ пешанали кичик ғоз, бизғалдоқ, оқ турна	500	50 000
Оқ лайлақ, оққўз (ола қанотли ўрдақ), мрамар чуррақ, қоравой, Зарафшон қирғовули, оқбовур, қорабузов, қора кабутар, оддий ғуррақ, тасқара, чўл бўқтаргиси, чўл миққийси, қорабош балиқчи, чўл жиктоғи, тарғоқ, кичик узунбурун (ингичка тумшукли балиқчи), Осиё моки лойхўраги, оқбовур	100	30 000
Қушларнинг тухумлари (бир дона тухум учун)	Мазкур турдаги қушларни ноқонуний овлангани учун етказилган зарарнинг 40 фоизи	
ҳалқаро Қизил китобга киритилган ёки Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилган қушларнинг бошқа турлари	100	20 000

Ekologik noqulaylik natijasida yuzaga keladigan iqtisodiy zararga yetarlicha e'tibor berilmaydi. Aynan shu yondashuv doirasida ifloslantirish natijasida keladigan iqtisodiy zararni hisoblash usuli, tabiiy

zaxiralardan foydalanganlik va atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun to'lovlarni hisoblash usullari va tabiatni muhofaza qilish faoliyati mezonlari ishlab chiqilgan.

Tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy mohiyatidan yana biri tabiatga yetayotgon zarar qanchaga tushyotganligi aniqlashdadir.

- Iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga kelgan suv toshqini, yong'in va qurg'oqchilik asr oxiriga borib yiliga qanchaga tushushi ochiqlandi.

- O'tgan yili AQShning g'arbiy qismida rekord darajadagi issiqlik to'loqini va qurg'oqchilik Kaliforniya va Oregon shtatlarini qamrab olgan va har 2 shtat ham tarixidagi eng yirik yong'inlarga sabab bo'lgan.

- AQSH uchun \$2 trillionga tushadi. Tabiatni muhofaza etish bo'yicha mablag'larning kam ajratilishi iqtisodiy rivojlanishning ekologik muammolarni yetarlicha bartaraf etmaydi va bu esa albatta o'zining salbiy oqibatlarini ko'rsatishi tabiiy. Rivojlangan mamlakatlarning ko'p yillik tajribalari shuni ko'rsatmoqdaki, tabiatni muhofaza etish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha sarflanadigan xarajatlarning yetarligi atrof-muhitning ekologik jihatdan barqarorligini, biosferadagi jarayonlarni ijobiy kechishini va ustuvor iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashini ham tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy mohiyatini ko'rsatmoqda.

Tabiatni muhofaza qilish xarajatlari tabiatni muhofaza qilish tavsifidagi tadbirlar: atmosferani, suvni ifloslanishdan saqlash, yerlarni chiqindilardan tozalash va rekultivatsiya qilish, o'rmon xo'jaliklarini yuritish va boshqalarga ketadigan sarflardan iboratdir. Bunday jarayonlarni baholashda Qizil kitobga kiritilgan jonivorni ovlash narxi qanchaga tushishini birgalikda ko'rib chiqamiz.

O'zbekistonda Qizil kitobga kiritilgan hayvonlarni ovlash, ayniqsa, xorijlik ovchilar tomonidan ovlash oxirgi vaqtlarda sezilarli ko'paygan. O'zFAning 2022 yil 5 dekabrda xulosasida 8 bosh (4ta ovlashga, 4ta ko'paytirishga) burama shoxli echki (morxo'r) va 4 bosh Buxoro tog' qo'yi (Urial)ga kvota ajratilgan.

Chet ellik jismoniy va yuridik shaxslar mahalliy ovchilardan ko'proq to'laydi. Masalan, rus ovchilari otgan morxo'r uchun \$25 ming, Buxoro tog' qo'yi uchun esa \$10 ming miqdorda to'lashi ko'rsatilgan. Agar yovvoyi hayvon turlari vaqti-vaqti bilan ov qilinmasa, tabiiy yashash



arealiga sig‘may, aholi yashash punktlariga kelib, insonlar hayotiga va sog‘lig‘iga xavf soladi. Shuningdek, boshqa hayvonlar arealining qisqarishiga olib keladi <sup>45</sup>

Tabiatni muhofaza qilish tadbirlari xarajatlarining iqtisodiy samaradorligi ularni amalga oshirishga ketgan xarajatlar bilan erishilgan iqtisodiy natija o‘rtasidagi nisbatga bog‘liq bo‘ladi. Agar korxonalarining ham iqtisodiy, ham ekologik manfaatlarini e‘tiborga oladigan bo‘lsak, dastlabki samara mahsulot hajmining ekologik me‘yorlarga amal qilgan holda ortishi tushuniladi. Shuningdek, pirovard samara esa aholi turmush darajasi va chiqarish samaradorligining ortishida ko‘rinadi.

Bu boradagi eng qulay variant atrof-muhit sifatining eng ustuvor vazifalaridan biri tabiatdan foydalanish tadbirlarini amalga oshirishning iqtisodiy mohiyati namoyon bo‘ladi. Unchalik katta bo‘lmagan ekologik buzilishlar sharoitidagi tabiatni muhofaza qilish xarajatlarining ortishi, ulardan keladigan iqtisodiy zararining kamayishiga esa tabiatdan foydalanish tadbirlari o‘z asosiy vazifalarini belgilaydi. Amaliyotda tabiatni muhofaza qilish tadbirlarining miqyoslarini belgilashda mamlakat iqtisodiy salohiyatining darajasi, davlatning tabiatni muhofaza qilishni moliyalashtirish borasidagi imkoniyatlari, atrof-muhit ifloslanishining darajasi, yashil iqtisodiyot darajasi va bozor omillari o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Iqtisodiy zarar nima va uni oldini olishning qanday yo‘llarini bilasiz?

1. To‘liq samaradorlik deganda nimani tushunasiz?
2. Tabiatni muhofaza qilish samaradorligini aniqlash uslubiyoti bo‘yicha umumiy samaradorlik nima?
3. Tabiatni muhofaza qilish samaradorligini aniqlash uslubiyoti bo‘yicha qiyosiy samaradorlik nima?

---

<sup>45</sup> <https://kun.uz/uz>

## **III BOB Mintaqada yashil iqtisodiyotdan foydalanish tajribalari**

### **3.1 Mintaqada tabiatdan foydalanish va ishlab chiqarish kuchlarini ekologik xususiyatlari**

#### **Reja**

- 1. Mintaqada tabiatdan foydalanishning ishlab chiqarish kuchlarining mazmuni.**
- 2. Texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari.**

#### **1. Mintaqada tabiatdan foydalanishning ishlab chiqarish kuchlarining mazmuni.**

Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish mintaqada tabiatdan foydalanishning tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlariga mos holda ishlab chiqarishni hududlar bo'yicha taqsimlanishning dinamik (o'zgaruvchan) holatini belgilaydi va uning xususiyati ma'lum yashil iqtisodiyot sharoitida shakllangan hududiy mehnat taqsimoti va ekologik holat bilan belgilanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish kuchlariga ishlab chiqarish vositalari va qurollari kiradi. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish esa aholining yashash manzillarini, ishlab chiqarishning barcha turdagi korxonalarini, sog'lik, ta'lim va mudofaa obyektlarini (sanoatning joylashishi, qishloq xo'jaligi, noishlab chiqarish tarmoqlari, transport, iqtisodiy aloqalarning joylashishi va boshqalar) joylashtirishni aks ettiradi.

Ishlab chiqarishni joylashtirishning muhim omillaridan biri ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi muqarrar ravishda ekologik vaziyatning keskinlashuviga olib keladi. Tabiiy hudud tabiatining o'ziga xosligi va tabiiy zaxira imkoniyati orqali ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Aynan bir vaqtning o'zida ishlab chiqarishni hududiy joylashtirish tabiatdan foydalanish va uni muhofazalash eng muxim vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyotining rivojlanishi sharoitida ishlab chiqarish kuchlarini samarali joylashtirish alohida ahamiyatga ega. Bunda ishlab chiqarishning katta samara berishi, hududlarning tabiiy zaxira imkoniyatidan tejab tergap foydalanish asosida maksimal foyda olish, aholi yashashining me'yordagi ekologik sharoitini saqlash va yaxshilashni ta'minlaydi.

Odamlarning tabiat bilan munosabatlari, ishlab chiqarish vositalarining tabiiy tarkibiy qismlarining nomutanosib bo'lishi esa bizni tashvishga soladi. Bunda ayniqsa tabiiy zaxiralardan majmualiy foydalanish, xomashyo va yoqilg'ini qayta ishlashda chiqitsiz texnologiyalarni qo'llash katta ahamiyatga ega. Mintaqalarning tabiiy sharoit va zaxiralarini har tomonlama hisobga olib, butun xo'jalik tizimini qayta qurish, iqtisodiyotni ijtimoiylashtirish, ayrim regional iqtisodiy rivojlanish darajasini tenglashtirish muhim ahamiyatga ega. Ishlab chiqaruvchi kuchlar, ekologiya va texnologiya mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun foydalanadi. Chunki ekologik muammolar shundan kelib chiqadigan muammolardir.

Odamlarning tabiat bilan munosabatlari, ishlab chiqarish vositalarining tabiiy tarkibiy qismlari bu tabiiy komponentlarni e'tiborsiz qoldiradi, lekin ishlab chiqarish vositalari mehnat qurollari va buyumlaridan iborat bo'ladi. Bularning ikkalasi ham tabiatdan kelib chiqqanligi va doimiy tabiiy komponentga ega ekanligi aniq. Mehnat ob'ektlari yoki xom ashyo bevosita tabiat tomonidan beriladi yoki tabiiy ob'ektlar yordamida shakillanadi.

Oldingi mehnat jarayonlari bilan o'zgartirilgan mehnat qurollariga quyidagilar kiradi: tabiiy ob'ektlar, masalan ibtidoiy mehnat jarayonlarida asbob sifatida ishlatiladigan toshlar; ishlab chiqarilgan asboblardan va mashinalar tabiiy materiallar; va hatto yerning o'zi ham mehnat quroli bo'lib xizmat qiladi.

Bunda qishloq xo'jaligi sohasining barcha bo'g'inlari va tabiiy muhit shular jumlasidandir. Mehnat quroli sifatida tan olgan ob'ekt vositalari sifatida ham belgilaydi kengroq ma'noda mehnat "mehnatni olib borish uchun zarur bo'lgan barcha ob'ektiv sharoitlar jarayon", kabi ustuvor

vazifalar bilan belgilanadi. Ishlab chiqarish jarayonining ushbu tabiiy komponentlari jarayonning ekologik muammolarga olib keladigan ikkita jihatini ko'rsatib o'tmoqchimiz:

a) tabiiy ravishda berilgan xom ashyoga bog'liqligi

b) uning tabiiy ravishda berilgan ishlab chiqarish vositalariga bog'liqligi.

Ishlab chiqarish jarayonida ishlatiladigan materiallarning faqat bir qismi tugaydi mahsulot va ushbu materiallarning faqat ba'zi xususiyatlari saqlanib qoladi. Shu sababli, ishlab chiqarish jarayoni quyidagi sabablarga ko'ra ekologik muammolarga duchor bo'ladi:

- tabiatning ifloslanishi va boshqa atrof-muhit uchun zararli ishlab chiqarish maqsadsiz oqibatlari.

- ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi ularning har birining kengayishiga olib kelgan bo'lsa ekologik muammolar kundan kunga oshib boradi, tabiiy muhitga ta'siri

- elementlar - tabiatdan ko'proq talab qilish va ko'proq narsaga ega bo'lish uchun unga kutilmagan ta'sirlar ko'rsatadi

Ammo bu dalilning asosi qo'shimcha tekshirishni talab qiladi. Bunday oqibatlar ekologik muammoli elementlarning kengayishi zaruriy natijalarga erishish kerak. Ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi texnologiya rivojlanishi bilan texnologik taraqqiyot muqarrar ravishda ekologik muammolarning yomonlashishiga olib keladi. Ba'zi iqtisodchilar texnologiyani asbob-uskunalar va mexanizmlar bilan tenglashtiradilar, ya'ni ishlab chiqarishni jadallashtiradi degan xulosalarga kelishgan.

Shu tarzda tushunilganda, "texnologiyaning rivojlanishi", ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi tushunchasiga qaraganda torroq tushunchaga ega bo'ladi. Shuningdek, bir qancha iqtisodchilar "texnologiya" ning asl ma'nosi rivojlanish tendensiyasi deb alohida ekanligini ta'kidlaganlar: lekin «texnologiyaning rivojlanishi» haqida "bilim texnikasi" yoki "sanoat bilimlari" tushunchalari bilan bog'laganlar.

Aslida, har qanday haqiqiy rivojlanish texnologiya moddiy va insoniy elementlarni ham o'z ichiga olishi kerak, chunki rivojlanish va

asboblar va mashinalarni ixtiro qilish bilimisiz qo'llash mumkin emas ulardan foydalanish malakalari, va aksincha, ishchi kuchining rivojlanishi tabiatdan foydalanishning ishlab chiqarish kuchlarining faqat rivojlanishiga olib kelishi kerak.

Asboblardagi innovatsiyalar tufayli mumkin bo'lgan ishlanmalar va qazib olish va ishlab chiqarish texnikasi (ya'ni texnologiya) orqali amalga oshirilsa ma'lum miqdorda ekologiyaga zarar yetkazadi. Bunday rivojlanishlar shuning uchun yuqorida keltirilgan texnologik rivojlanish hisobiga kiritilishi mumkin. Bu mulohazalar ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishini ko'rsatadilar doim texnologiyaning rivojlanishi inson omilini kamaytiradi natijada ishsizlik darajasi ortadi.

Bundan kelib chiqadiki, oqibatlar qanday bo'lishidan qat'i nazar texnologik taraqqiyot bilan bog'liq holda tabiatdan foydalanishning ishlab chiqarish kuchlari ham mutanosiblikda o'sib borishi kerak.

## **2. Texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari.**

Texnologik rivojlanish va atrof-muhitga zararlarni ekologik xususiyatlarini aniqlashda texnologik rivojlanish va ekologik muammolarini o'rganib chiqish fanimizning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Ilgari surilgan g'oyalar asosida "avtomatlashtirilgan jannat" haqidagi tasavvurlar juda katta energiya talab qiladigan bo'lishi kerak va shuning uchun atrof-muhit nuqtai nazaridan har qanday prognoz qilinadigan hamda real energiya ssenariysi berilgan bo'lishi kerak degan g'oyalar ham mavjud. Biroq, yangi texnologiya isrof bo'lishi va ko'pincha isrof qilishi haqiqatdir ko'proq xom ashyo, ko'proq yoqilg'i yoqadi va bu texnologiyadan ko'ra ko'proq ifloslanish hosil qiladi.

Ishlab chiqarishni avtomatlashtirish ikkita elementni o'z ichiga oladi:

- 1) mashinalar bilan almashtirish aqliy mehnat va qo'l mehnati bilan bog'lansa;
- 2) tabiiyni almashtirishni talab qiladi va ilgari inson mehnati bilan ta'minlangan energiya uchun energiya manbalari sarlanishi;

Shunday hollarda hunarmandchilik ishlab chiqarishdan mashinasozlik sanoatiga boʻlgan talabning oshishini nazarda tutadi. Tabiiy energiya resurslariga boʻlgan talab ikkala tomondan koʻproq amalga oshiriliadi.

Agar boshlangʻich nuqtasi bugungi kunda yuqori darajada mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarish boʻlsa, allaqachon bunday resurslarga bogʻliq boʻlsa, resurslarning kamayishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, avtomatlashtirish, koʻp jihatdan, mashinalarning asosiy oʻrnini bosishni anglatishi kerak, odamlar mashina ishlab chiqarishni boshqarish yoki nazorat qilish uchun sarflaydigan aqliy mehnatdan bugungi kunda keng foydalanilmoqda.

Bunda inson mehnatining salohiyati ishlab chiqarishning umumiy energiya ehtiyojlariga ozgina hissa qoʻshadi jarayon va avtomatik tizim insonning bevosita nazorati ostida boʻlganidan koʻra koʻproq energiya tejavchi usulda ishlashini taʼminlaydi. Nazorat ishini almashtirish uchun zarur boʻlgan oz miqdordagi qoʻshimcha energiya tejaladi va inson omili avtomatlashtiriladi. Mashinada vites almashtirishni amalga oshirish uchun zarur boʻlgan energiya bunga nisbatan kichikdir va bu harakatlanish uchun zarur; shuning uchun energiya tejaydigan vitesni tanlagan avtomatik vites qutisi inson operatoridan koʻra barqarorroq boʻlsa, yoqilgʻi sarfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin boʻladi. Energiyadan foydalanishga eʼtibori koʻplab ekologik dalillarga xosdir, ammo shunga oʻxshash mulohazalar boshqa manbalarga nisbatan qoʻllaniladi.

Xuddi avtomatlashtirishning rivojlanishi ga olib kelishi mumkin energiya sarfini aniq tejalishi, uchun u xuddi shunday samaradorlikni oshirish orqali olib kelishi mumkin.

Resurslarning boshqa turlaridan (masalan, xom ashyo) foydalanishda tejash va chiqindilarni kamaytirish ifloslantiruvchi moddalardan saqlash ham rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlariga kiradi. Bu shuni koʻrsatadiki, texnologiya rivojlanishi bilan shugʻullanishda muhim rol oʻynaydi.

Ekologik muammolarni hal qilish uchun faqat oʻzgarishlar yetarli boʻladi, chunki nazariy jihatdan mavjud samaradorlikni oshirish yoʻlida

erishish mumkin bo'lgan cheklovlar va hatto qayerda takomillashtirish nazariy jihatdan mumkin bo'lsa, texnologik vositalar takomillashadi. Ekologik muammolarni oldini olish uchun ularga erishish o'z vaqtida vaqt topiladi, agar rivojlanish tendentsiyasiga asoslanishi dargumon bo'lsa inson tabiati va insoniy vaziyat haqidagi o'zgarmas faktlar zarur bo'lishi mumkin edi bunda ishlab chiqarish hajmini oshirgan texnologik rivojlanish shakllaridan unga o'tish hozirgi darajalarga ega bo'lishi kerak.

Lekin katta ekologik xarajat bilan, kamaytirishda rol o'ynashi mumkin bo'lgan shakllarga bu xarajalar oshib borishi mumkin. Biroq, bu o'zgarmas bo'lsa ham, muhim faktlar, ular faqat qisman odamlarning jismoniy mashqlar qiladigan moddiy sharoitlarini tavsiflaydi ularning ixtirochilik qobiliyatlari va ishlab chiqarish faoliyati to'g'risida qaror qabul qiladi.

Insoniyat duch keladigan asosiy muammo - ishlab chiqarishga va ularning ehtiyojlariga ketgan vaqtlarining katta qismini sarflashdir. Mehnat unumdorligini oshirish uchun texnologik innovatsiyalar shaklida olib borilgan jarayonlar texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlariga ham bog'liq holda amalga oshiriladi. Odamlar ham aniq ijtimoiy muammolardan kelib chiqadigan bir qator muammolarga duch kelishadi va ular o'zlarini topadigan moddiy sharoitlarga moslashtiradi.

Bularni tan olish ham bizning innovatsion va oqilona imkoniyatlarimizdan foydalanishga undashi mumkin. Texnologik taraqqiyotning yangi va xilma-xil shakllarining yuzaga kelishini tushuntirish va bashorat qilish usullaridan foydalaniladi. Masalan, tanqis xom ashyo miqdorini kamaytirishga qaratilgan rivojlanishni tahminiy usullar yordamida faraz qilinadi.

Bu bizning ehtiyojlarimizni qondirish uchun yoki zararli niyatsiz kamaytirish uchun iste'mol qilinishi kerak ehtiyojlarni qondirish faoliyatimizning oqibatlarida bashorat qilinadi. Va ekologik jihatdan qanday usullarni hisobga olgan holda odamlarga ta'sir qiladigan muammolar ularning ijtimoiy tuzilmadagi mavqeiga bog'liq ekanlig ham hisobga olinadi. Bu ham hisobning ekologik yo'naltirilgan shakllari qay

darajada ekanligini taxmin qilishni asosli qiladi ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishidagi texnologik rivojlanish xususiyati bog'liq bo'ladi.

Darhaqiqat, har qanday vaqtda amalda bo'lgan ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantirish uchun, texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlariga ko'ra, ijtimoiy tuzilmalarni tanlash tendentsiya asosida yotadi ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantiradi va bu tendentsiyaga o'z avtonomiyasini beradi. Bundan kelib chiqadiki, texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari rivojlanish xususiyatining har qanday shakllarini o'z ichiga olishi mumkin tuzilmalarni rivojlantirish munosabatlari ekologik ehtiyojni bartaraf etadi.

Yashil iqtisodiy sharoitda ishlab chiqarish kuchlarini texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari quyidagi asosiy tamoyillardan foydalanish muhimdir:

- xomashyo, yoqilg'i, iste'molchi va energiya manbaalariga yaqin joylarga ishlab chiqarishni joylashtirish zararlarini;
- tabiiy zaxira turlarining eng samaralisini birinchi navbatda o'zlashtirish va ulardan majmuali foydalanishda atrof-muhitga zararlarini iqtisodiy baholash ;
- texnologik rivojlanishda samarali foydalanish natijasida ekologik xususiyatlarini sog'lomlashtirish va tabiatni muhofaza qilishning ham ijtimoiy, ham iqtisodiy, ham ekologik samarali tadbirlarni amalga oshirish;
- xalqaro mehnat taqsimoti imkoniyatlaridan foydalanishda atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlaridan keng foydalanish.
- ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish va joylashtirishni mintaqalar, hamda ekotizimlar bo'yicha ekologik cheklash tizimining qonunchilik va me'yorlariga amal qilishning atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari;
- ekologik sog'lomlashtirish, tabiiy zaxiralardan unumli foydalanish va ularni takror ishlab chiqarishga yo'naltirishning



ragʻbatlantiruvchi ekologik soliq va toʻlovlar tizimini qoʻllash orqali texnologik rivojlanishning va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari;

- tabiiy zaxiralarning isteʼmol limitini, ifloslantiruvchi moddalarni, chiqitlarni atrof-muhitga chiqarish va tashlash, joylashtirish limitini, shuningdek, tabiiy zaxiralardan samarali va majmualiy foydalanish koʻrsatkichlarini ishlab chiqish.

- ekologik- iqtisodiy rayonlarining oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning texnologik rivojlanish va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari oʻrtasida unumli hududiy mehnat taqsimotini amalga oshirishdan iborat.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Ishlab chiqarish kuchlarining texnologik rivojlanish va atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlariga nimalar kiradi?
2. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning qanday omillarini bilasiz?
3. Ishlab chiqarish jarayonining tabiiy komponentlari ekologik muammolarga olib keladigan ikkita jihatini izohlab bering?
4. Atrof-muhitga zararlarini ekologik xususiyatlari quyidagi asosiy tamoyillarining oʻziga xos xususiyatini tushuntiring?
5. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning istiqbolli yoʻnalishlarini tushuntiring?

## **3.2 Qishloq xoʻjaligini “yashil iqtisodiyot” asosida rivojlantirish**

### **Reja**

**1. Qishloq xoʻjaligini “Yashil iqtisodiyot” asosida rivojlantirishning mohiyati.**

**2. Qishloq xoʻjaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmi.**

## **1. Qishloq xo‘jaligini “Yashil iqtisodiyot” asosida rivojlantirishning mohiyati**

Qadimdan yerga egalik qilish va undan turli maqsadlarda jumladan qishloq xo‘jalik sohasida keng foydalanish asrlar davomida xalqlarning daromad manbaiga aylanib kelmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo‘jaligi aholi ish bilan band bo‘ladigan asosiy soha va kambag‘allar uchun yagona daromad manbai hisoblanadi.”Yashil” qishloq xo‘jaligi jahonda kambag‘allik darajasini pasaytirishda muhim rol o‘ynaydi.

Qishloq xo‘jaligining “yashil” usullarini qo‘llash ekologik degradatsiyalashuv va kambag‘allik muammolarini birgalikda hal etishga yordam beradi. Yer yuzida 2.6 mlrd kishi bevosita qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq hayot kechiradi, ularning aksaryat qismi qishloq joylarida kichik fermalarda kuniga 1 dollardan kam daromad evaziga mehnat qiladi.<sup>46</sup>

Qishloq xo‘jaligini “yashil iqtisodiyot” asosida rivojlantirishda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish muammosini hal etishda aniq bir hududning ekologik va tabiiy geografik xususiyatlarini hisobga olish, aholining genetik salomatligini asrash, mamlakatning tabiiy zaxira imkoniyatidan unumli foydalanish, yerni turli mineral o‘g‘it bilan oziqlantirish, bioxilma-xillikni asrash va saqlash kabilarni ham har tomonlama hisobga olish kerak bo‘ladi. Mana shu borada davlatimiz tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477- sonli qarorida

### **Qishloq xo‘jaligi sohasida:**

- tanazzulga uchragan yaylovlarni tiklash va yaylovlarni barqaror boshqarish mexanizmlarini joriy etish;
- organik qishloq xo‘jaligi uslublarini joriy etish;
- haydaladigan yer maydonlari yuzasining doimiy qoplanib turishini ta’minlash maqsadida ekinlarni takror ekish;

---

<sup>46</sup> A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xo‘jayorov “Yashil iqtisodiyot” Darslik. Toshkent .Unversitet 125-bet

- ekinlarni diversifikatsiya qilish (ko‘p yillik daraxtlar va ko‘p yillik o‘tlar ekilishini kengaytirish);
- ishlab chiqarish va qayta ishlashga investitsiyalarni jalb etish, shuningdek, qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish;
- chorvachilikning organik chiqindilarini to‘g‘ri saqlash/qayta ishlash;
- suv manbalarining qishloq xo‘jaligi chiqindilari bilan ifloslanishining oldini olish; sho‘rlanish, qurg‘oqchilik va boshqa xavfli hodisalar va xatarlarga bardoshli yuqori mahsuldor chorva mol va o‘simlik turlari (navlari)ni yetishtirish, mahalliy chorva turlari va o‘simlik navlari genofondini, shuningdek, madaniy o‘simliklarning yovvoyi ajdodlari genofondini saqlash.<sup>47</sup> kabi ustuvor vazifalar alohida belgilab qo‘yilgan.

Mamlakatimizdagi qishloq xo‘jalik mahsulotlarining o‘sish sur‘atlarini statistika agentligining ma‘lumotlari orqali ko‘rib turibmiz. Jumladan, 2023- yil yanvar-oktabr oylarida 1 467,6 ming tonna meva va sabzavotlar eksporti amalga oshirilgan bo‘lib, ushbu ko‘rsatkich 2022-yilning mos davriga nisbatan 2,4 % ga yoki 34,6 ming tonnaga ko‘paydi.

Meva-sabzavot mahsulotlarining asosiy eksport bozorlari Rossiya (39,9 %), Pokiston (16,3 %), Qozog‘iston (11,3 %) hamda XXR (9,7 %) davlatlari hissasiga to‘g‘ri kelgan. 2023- yil yanvar-oktabr oylarida oziq-ovqat mahsulotlarining asosiy qismi bo‘lgan 951,3 mln. AQSH dollari qiymatidagi meva-sabzavot eksport qilindi. Bu ko‘rsatkich 2022- yilning mos davriga nisbatan 4,5 % ga ko‘paydi va jami eksportdagi ulushi 4,6 % ni tashkil etdi.<sup>48</sup>

O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligining dastlabki ma‘lumotlariga tayangan holda ushbu jadvalimizni tahlil qilib chiqamiz.

---













<sup>47</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qaroriga

<sup>48</sup> [www.stat.uz](http://www.stat.uz)



## MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARI EKSPORTI

(2023- yil yanvar-oktabr, o'zgarish sur'atlari, qiymatga nisbatan)

<b>Uzum</b> 74,7 mln. AQSH dollari 113,0 ming tonna  50,5% ↓	<b>Karam</b> 22,6 mln. AQSH dollari 81,4 ming tonna  34,8% ↓	<b>Shaftoli shu jumladan nektarin</b> 67,2 mln. AQSH dollari 87,2 ming tonna  1,3% ↓	<b>Pomidor</b> 37,6 mln. AQSH dollari 49,9 ming tonna  22,3% ↓
<b>Uzum quritilgan</b> 54,1 mln. AQSH dollari 46,6 ming tonna  17,6% ↓	<b>Mosh</b> 71,0 mln. AQSH dollari 89,6 ming tonna  18,4% ↑	<b>Qovun va tarvuz</b> 39,6 mln. AQSH dollari 145,9 ming tonna  8,0% ↑	<b>Olxo'ri quritilgan</b> 38,2 mln. AQSH dollari 31,5 ming tonna  71,4% ↑
<b>Tariq</b> 32,4 mln. AQSH dollari 12,9 ming tonna  6,7 m. ↑	<b>Piyoz</b> 53,5 mln. AQSH dollari 260,2 ming tonna  65,3% ↑	<b>Gilos</b> 52,9 mln. AQSH dollari 45,0 ming tonna  58,9% ↑	<b>O'rik</b> 40,7 mln. AQSH dollari 63,0 ming tonna  6,9 m. ↑

3.2.1-rasm

Yuqoridagi statistik ma'lumotlarimizdan kelib chiqadigan bo'lsak, joriy yilning o'n oyida shuncha qishloq xo'jaligining meva sabzavotlarini eksport qilgan bo'lsak, kelgusi yillarda ham yer unumdorligini oshirish orqali bundanda yuqori natijalarga erishimiz mumkin.

Qishloq xo'jaligini "yashil iqtisodiyot" asosida rivojlantirishning ustuvor vazifalariga quyidagilar kiradi:

- ❖ qishloq xo'jaligini diversifikatsiya va modernizatsiya qilish;
- ❖ innovatsion iqtisodiyot sharoitida qishloq xo'jaligini mehanizatsiyalash;
- ❖ yerning unumdorlik darajasini oshirish;

❖ aholi va fermer qatlamlariga yerdan unumli foydalanish tushunchlarini raqamli iqtisodiyot asosida tushuntirib borish;

❖ shoʻrlanish darajasi yuqori hududlarni unumdorlik darajani oshirish muammolarini hal etish;

❖ qishloq xoʻjalik mahsulotlarni sugʻorish tizimini toʻgʻri shakllantirishdan iborat.

Jahon amaliyoti koʻrsatishicha, qishloq xoʻjaligida organik ishlab chiqarish joriy etishdagi asosiy muammo agrosanoat majmuasida “yashil texnologiyalar”ni qoʻllash biznes uchun manfaatli sharoitlar yaratish muammosi hisoblanadi.

Ushbu maqsadga erishish uchun davlat, xususiy investorlar va istemolchilar birgalikda hamkorlik qilishi zarur boʻladi. Organik qishloq xoʻjaligini rivojlantirishda yetakchi mavqe davlatga tegishli boʻlishi kerak. Sohani rivojlantirish uchun maqsadli dasturlar doirasida loyihalarni imtiyozli kreditlash va soliqqa tortish boʻyicha ragʻbatlantiruvchi chora-tadbirlar tizimidan keng foydalanish lozim.<sup>49</sup>

## **2. Qishloq xoʻjaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmi**

Qishloq xoʻjaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmi deganda tabiat tizimining barqarorligini saqlashdagi maqsadga yoʻnaltirilgan tadbirlarni tartibga solishni amalga oshirishdir, hamda boshqarishning asosiy maqsadi ekologik xavfsizlik, yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanishni taʼminlashdir.

Boshqarish tizimida qishloq xoʻjaligi hududlarning tabiiy muhitiga bogʻliq holdagi aniq maqsad bilan belgilanib olinadi. Bu esa qishloq xoʻjaligining xususiyatiga taʼsir koʻrsatadi va yashil iqtisodiyotdan foydalanishni boshqarish tizimini mintaqalashtirishni talab etadi. Qishloq xoʻjaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmi tashkil etishda ekologik siyosatni shakllantirish, ekologik siyosat maqsad va vazifalarining ustuvor yoʻnalishlarini aniq belgilash, tabiatdan foydalanishning yashil iqtisodiyot strategiyasini ishlab chiqish,

---

<sup>49</sup> A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xoʻjayorov “Yashil iqtisodiyot” Darslik. Toshkent .Unversitet 128-bet

boshqarish uslublarini tanlash, tabiatdan foydalanishni boshqarish axborot va me' yoriy-huquqiy ta'minlashni innovatsion barpo etish, yashil iqtisodiyotdan foydalanish sohasini ta'minlash uchun institutsional infratuzilmani barpo etish kabi faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Jumladan, qishloq xo'jaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmi foydalanishni boshqarish ma'lum hududlarning tabiiy tizimlaridagi kishilarning harakatlarini va faoliyatini boshqarishni ham anglatadi. Bunda tizimini tashkil etishdagi ekologik siyosat atrof tabiiy muhitga nisbatan amalga oshiriladigan siyosat bo'lib, u ekologik maqsadlarni amalga oshirish va vazifalarni bajarishga yo'naltirilgandir.

O'zbekistondagi qishloq xo'jaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmini ishlab chiqishda ekosiyosat mamlakat bo'yicha, so'ngra viloyatlar va tumanlar bo'yicha ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib ushbu sohadagi qishloq xo'jaligi faoliyatini yo'nalishlarni belgilaydi.

Bu siyosat hududlarning ekologik- iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Shuningdek, ushbu siyosatda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish va joylashtirish muammosini hal etishda aniq bir hududning ekologik va tabiiy geografik xususiyatlarini hisobga olish, qishloq yerlarining unumdorlik darajasi kabilarni ham har tomonlama hisobga olinadi.

Qishloq xo'jaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmi ishlab chiqishda davlat miqyosida ularga shu sohadagi Prezident farmonlari, hukumat qarorlari, qo'mitalarning instruktsiyalari va uslubiyatlar kiradi. Hozirgi paytda qishloq xo'jaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmidan foydalanish va muhofaza qilishga doir qonunlarda ekologik huquqbuzarlik uchun quyidagi javobgarlik turlari belgilangan: intizomiy, moddiy, ma'muriy, jinoiy.

Qishloq xo'jaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmidan foydalanishni ma'muriy tartibga solish qator boshqarish uslublaridan iborat bo'lib, ular atrof-muhit sifati standarti, tabiiy muhitga ta'sir ko'rsatish standarti, yashil iqtisodiyotning rivojlanish standarti kiradi.

Qishloq xo‘jaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmining asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- qishloq xo‘jaligining tabiiy muhiti va tabiiy zaxiralarni takror ishlab chiqarish, hamda tabiiy muhitni sog‘lomlashtirish holatini nazorat qilish;
- ifloslantiruvchi manbalarning ekologik me‘yorlariga amal qilinishi qishloq xo‘jalik faoliyatida tabiatdan foydalanish va uni muhofaza qilish talablarining bajarilishini;
- tabiat muhofazasi qonunchiligiga amal qilishni nazorat qilish;
- qishloq yerlaridan foydalanishda tabiiy sharoit va tabiiy zaxiralar to‘g‘risidagi axborotlar majmuasini yig‘ish;
- boshqarish bo‘yicha qabul qilinadigan qarorlar turli uslublarni qishloq xo‘jaligi faoiyatida qo‘llash;
- tajriba almashinish orqali qishloq xo‘jaligi yerlarining foydalanishni boshqarish tizimining ehtiyojlariga mos yo‘nalish barpo etilishi kerak;

O‘zbekistan Respublikasida tabiiy muhit holatni kuzatish va nazorat qilishning yagona tizimi tashkil etilgan. Ushbu tizim davlat nazorat tizimi, tabiiy zaxiralar va tabiiy muhit ifloslanishi bo‘yicha davlat monitoring turi, tabiiy muhitga ifloslantiruvchi moddalarni havoga chiqarish va tashlab yuborishni nazorat qiluvchi idoralar tizimi, tabiiy muhitning avariya orqali ifloslanishi bilan bog‘liq favqulodda vaziyatni tezkor aniqlash, tahlil va bashorat qilish tizimi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Qishloq xo‘jaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmidan foydalanishni boshqarishning ahamiyatini tushuntiring?
2. Qishloq xo‘jaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmi foydalanishni boshqarish qanday amalga oshiriladi?
3. O‘zbekistonda Qishloq xo‘jaligini boshqarishning iqtisodiy mehanizmi ekologik siyosatning asosiy yo‘nalishlari nimalardan iborat?

4. Qishloq xo‘jaligi foydalanishni boshqarish asoslarining ijtimoiy va iqtisodiy samarasini tushuntirib bering?

5. Ekologik me‘yorlashtirishning qishloq xo‘jaligidagi iqtisodiy ahamiyatini tushuntirib bering?

6. Qishloq xo‘jaligini boshqarishning iqtisodiy mexanizmining asosiy vazifalarini izohlab bering?

### **3.3 «Yashil iqtisodiyot» ga o‘tish sharoitida xorijiy davlatlar tajribasi**

#### **Reja**

**1. Yevropa mamlakatlari tajribalari (Germaniya va Turkiya) misolida**

**2. Osiyo mamlakatlari tajribalari (Yaponiya va Singapur) misolida**

#### **1. Yevropa mamlakatlari tajribalari (Germaniya va Turkiya) misolida**

Yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganish bo‘yicha olimlarimiz turli davlatlar misolida ilmiy izlanishlar olib borishgan. O‘quv qo‘llanmamizda biz 2ta asosiy yashil iqtisodiyoti rivojlangan davlatlar bilan mamlakatimiz yashil iqtisodiyotini taqqoslaymiz.

**Germaniya yashil iqtisodiyotga o‘tish tajribasi;** Germaniya ham barcha rivojlangan davlatlar qatorida yashil iqtisodiyotga o‘tish sur‘atlarini davlat muhofazasida olib bormoqda. “Barqaror farovonlikni o‘lchash” tamoyillari orqali asosida olib borilgan islohotlar natijasida yashil iqtisod yo‘lidagi taraqqiyotni o‘lchashga va uni Germaniyada siyosat ishlab chiqish uchun qulay sharoit qilishiga hissa qo‘shadi. Yashil iqtisodiyotni o‘lchash uchun foydalaniladigan kontseptsiya oltita o‘lchovni ko‘rib chiqamiz:

1) tabiiy resurslardan foydalanish va atrof-muhitga etkazilgan zararni iqtisodiy baholash,



- 2) tabiiy kapital hajmini oshirib borish,
- 3) ekologik hayot sifati yaxshilash,
- 4) yashil iqtisodiyot: iqtisodiy o'lchov va harakat sohalarini rivojlantirish,
- 5) Institutsional asos va chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish,
- 6) iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish bo'yicha asosiy ma'lumotlarni statistik jadvallar asosida tahlil qilib borishdan iborat.

Konsepsiya ikkita asosiy maqsadni amalga oshiradi: birinchidan, u yashil iqtisodiyotga erishilgandan keyingi taraqqiyotni kuzatish uchun mo'ljallangan, ikkinchidan, taklif qilingan ko'rsatkichlarning ba'zilari siyosat variantlarini baholash uchun ishlatilishi mumkin. Bu ham Germaniya yashil iqtisodiyotining o'sish darjasini belgilaydi.

Barchamizga ma'kumki 2008 yilda to'satdan va og'riqli bo'lgan global iqtisodiy va moliyaviy inqirozga to'g'ri keldi. Iqtisodiyot va atrof-muhitdagi ushbu "ikki tomonlama inqiroz" oddiy o'sish strategiyalaridan tashqariga chiqadigan ijtimoiy va ekologik jihatdan barqaror iqtisodiyotga qaratilgan yechimlarni izlashni kuchaytirdi. Nafaqat Germaniyaning balki butun mamlakatlar iqtisodiyotiga ham juda katta ta'sir ko'rsatdi. Tahliliy jihatdan qaraydigan bo'lsak, O'zbekistonda ham jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozining ta'sir darajasi qay darajada bo'lganligini O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimovning "Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" asarida 2008 yilda mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining barqaror rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilgan.

"Xo'jalik yurituvchi subyektlarning soliq yukini yanada kamaytirish, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovining 10 foizdan 8 foizga, 2009 yildan boshlab esa 7 foizga tushirilishi, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkalarining kamaytirilishi va ayni paytda uni hisoblash tartiblarining takomillashtirilishi tadbirkorlik, kichik va xususiy biznesni izchil rivojlantirish uchun kuchli rag'batlantiruvchi omillar yaratdi.

Natijada so‘nggi olti yil mobaynida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni 1,9 barobar ko‘paydi va 2008 yili qariyb 400 mingtani tashkil etdi. Kichik biznes subyektlari tomonidan ishlab chiqarilayotgan sanoat mahsulotlari hajmi 2008 yili salkam 22 foizga ko‘paydi. Bu sanoat tarmog‘idagi o‘rtacha o‘shish ko‘rsatkichidan ancha ko‘pdir.

Shuning natijasida kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2007 yildagi 45,5 foizdan 2008 yilda 48,2 foizga ko‘tarildi. Bugungi kunda mamlakatimizda ish bilan band bo‘lgan jami aholining 76 foizdan ko‘prog‘i aynan shu sohada mehnat qilayotgani ayniqsa e‘tiborlidir”.<sup>50</sup>

Germaniya Atrof-muhit vazirligining ta‘rifiga ko‘ra, yashil iqtisodiyot atamasi iqlimni himoya qiluvchi, atrof-muhitga zararli chiqindilar va ifloslantiruvchi moddalarni doimiy ravishda kamaytiradigan, aylanma iqtisodiyotni yaratish maqsadida yopiq siklli chiqindilarni boshqarishni amalga oshiradigan iqtisodiy strategiyani tavsiflaydi.

Resurslardan mutlaq ma‘noda foydalanish va tabiat va atrof-muhit bilan uyg‘unlikda chiqindilarni boshqarishni amalga oshiradigan iqtisodiy strategiyani tavsiflaydi. Resurslardan mutlaq ma‘noda foydalanish va tabiat va atrof-muhit bilan uyg‘unlikda izchil harakat qiladi. Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi ijtimoiy farovonlikni oshirish va ijtimoiy adolatni rivojlantirish uchun atrof-muhit va iqtisodiyot o‘rtasida ijobiy aloqani yaratadi.

Kontseptsiya atrof-muhitga javob beradigan iqtisodiy rivojlanishning namunasi sifatida qaraladi. U barcha ijtimoiy va iqtisodiy manfaatdor tomonlarning ehtiyojlarini inobatga olgan talab va taklifga nisbatan tovar, mehnat va moliya bozorlari uchun harakatlar rejasini talab qiladi.<sup>51</sup> Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy kapitalga ta‘sir qiluvchi xavf darajasini pasaytirishga yordam beradi. Iqlim

---

<sup>50</sup> Karimov I.A. Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. –T.: O‘zbekiston, 2009, 24-bet

<sup>51</sup> [https:// www.scip.org/journal /](https://www.scip.org/journal/)

o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, ortiqcha baliq ovlash, okeanlarning kislotaliligi va ortib borayotgan suv tanqisligi tufayli yuzaga keladigan xavflar dunyoning ko'plab mintaqalarida ijtimoiy farovonlikka xavf tug'dirmoqda.

Siyosiy va iqtisodiy agentlarning yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha oldingi sa'y-harakatlari taraqqiyotni tizimli va izchil o'lchamagan. Biz yashil iqtisodiyotning hozirgi muhokamasidan va barqaror farovonlikni qanday o'lchashdan kelib chiqqan ko'plab ko'rsatkichlar to'plamiga asoslangan o'lchov konsepsiyasini taqdim etamiz. Shuningdek, u kontsepsiyaning birinchi amaliy qo'llanilishi sifatida Germaniyada 2030 yilgacha bo'lgan energiyaga o'tishning mumkin bo'lgan ta'sirining model tahlilini o'z ichiga oladi. U asosan "Yashil iqtisodiyot: Ekologik va iqtisodiy hisob (SEEA) ma'lumotlari tizimidan foydalangan holda barqaror farovonlikni o'lchash" tadqiqotiga asoslangan.<sup>52</sup>

Germaniyaning Yashil iqtisodiyotni o'lchash kontsepsiyasini yaratishda ikkinchi qurilish bloki "Atrof-muhit siyosatining innovatsiyalari va transformatsiya jarayonlari uchun asos sifatida ekologik jihatdan maqbul farovonlik kontsepsiyasining asosiy nuqtalari" loyihasining bir qismi bo'lgan tadqiqotlarni amalga oshirish jarayoniga alohida e'tibor qaratish lozim.

Shuningdek mamlakatda ishlab chiqarish va iste'mol faoliyati natijasida yetkazilgan atrof-muhitga etkazilgan zarar va ekologik cheklovlarni buzish xarajatlari ajralmas komponent sifatida hisobga olinishi kerak. Aks holda, iqtisodiyotning qanchalik yashil ekanligini o'lchash mumkin emas. Nafaqat ekologik ahamiyatga ega bo'lgan, balki jamiyat uchun qo'shimcha iqtisodiy qiymat ham yaratishi mumkin bo'lgan investitsiyalarning amortizatsiyasi vaqt oralig'i qanchalik uzoq bo'lsa, shunchalik ko'p bo'ladi.

---

<sup>52</sup> [https:// www.scip.org/journal /](https://www.scip.org/journal/)

Milliy miqyosda uzoq muddatli jismoniy ekologik bosim va yengilliklarni ko'rsatadigan adekvat ko'rsatkichlar tizimiga ega bo'lgan aqlli umumiy hisob usuliga bo'lgan talab shundan kelib chiqishi mumkin.

Ushbu mantiqiy asos oxir-oqibat yashil iqtisodiyotni iqtisodiy tizimdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlari va atrof-muhit barqarorligi chegaralarini hisobga olgan holda siyosatni ishlab chiqish tizimi bilan intensiv o'zaro ta'sir nuqtai nazaridan tushunishga olib keladi, garchi bu chegaralar turli tadqiqotlarda ko'proq yoki kamroq qat'iy belgilangan. Demak, Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki yashil iqtisodiyot ham rivojlanish jarayoni, ham siyosat ishlab chiqish kuchli ta'sir ko'rsatadigan transformatsiya jarayonidir.

Shuningdek Germaniyaning Energetika kontsepsiyasini qayta ko'rib chiqish kuchga kirgan 2011-yil 8 - iyulgacha amalga oshirilgan barcha choralarni hisobga oladi. Energiyaga o'tish stsenariysi (ETS) shuningdek, Germaniya hukumatining 2030 yilgacha iqlim o'zgarishini yumshatish bo'yicha o'z maqsadlariga erishishga yordam beradigan qo'shimcha chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bu qo'shimcha chora-tadbirlar asosan energiya samaradorligiga qaratilgan, chunki elektr energiyasi ishlab chiqarishda qayta tiklanadigan energiya bo'yicha siyosat maqsadlariga allaqachon erishiladi.

Germaniyada 2030 yilgacha bo'lgan energiyaga o'tishning mumkin bo'lgan ta'sirining model asosida tahlilini o'z ichiga oladi. U ma'lum darajada amalga oshirilayotgan siyosatga bog'liq bo'lgan ba'zi o'zaro aloqalarni ta'kidlaydi. Energiya narxlarining yuqori bo'lishi Germaniyaning yirik ishlab chiqarish bazasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi, ishlab chiqarish tannarxini oshirdi va energiya talab qiladigan tarmoqlardagi kichik va o'rta korxonalar va firmalar uchun alohida qiyinchilik tug'dirdi.

Hukumat uy xo'jaliklari va korxonalariga moliyaviy yordam ko'rsatish uchun vaqtincha qo'llab-quvvatlash choralarni ko'rdi.<sup>53</sup> Germaniyada mehnat soliqlari Evropa Ittifoqidagi eng yuqori

---

<sup>53</sup> [https:// www.scip.org/journal /](https://www.scip.org/journal/)

ko'rsatkichlardan biri bo'lib, ish vaqtini ko'paytirish uchun kam ish haqi va ikkinchi maosh oluvchilar uchun soliq va transfer tizimida zaif imtiyozlarni taqdim etadi. Germaniyada ekologik soliqqa tortishning past darajasi energiya va transport soliqlari bilan bog'liq bo'lib, ikkalasi ham Evropa Ittifoqining o'rtacha ko'rsatkichidan past. Ekologik zararli subsidiyalar sezilarli bo'lib qoladi va yashil o'tishga to'sqinlik qiladi. Bu esa Germaniya yashil iqtisodiyotga o'tishining og'riqli nuqtasi hisoblanadi.

**Turkiya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasi;** o'zining geografik joylashuvi tufayli iqlim o'zgarishidan eng ko'p zarar ko'radigan mintaqalar qatoriga kiradi. O'tgan yili mamlakat og'ir davrni boshdan kechirdi. Mamlakat bo'ylab iqlim bilan bog'liq ko'plab ofatlar birin-ketin sodir bo'ldi. Marmara dengizi shilimshiqligi, janubiy qirg'oqlarini yutib yuborgan mamlakat tarixidagi eng katta o'rmon yong'inlari, Qora dengizdagi halokatli toshqinlar va Turkiyaning markaziy va sharqiy qismlarida qurg'oqchilik kabi ba'zi ofatlar iqlim o'zgarishi xavfini ochib beradi. Shuningdek, ushbu ofatlarning iqtisodiy oqibatlari 700 million dollarni tashkil etishi prognoz qilinmoqda. Biroq, bu ofatlarning hech biri faqat ekologik yoki ekologik muammolar emas; aksincha, ular ham rivojlanish muammolariga kiradi.

Mamlakat ham ana shu sharoitdan kelib chiqib o'zgarib, rivojlanib, o'zgarib bormoqda. Prezident Rajap Tayyip Erdog'an, BMT Bosh Assambleyasining (UNGA) 76-sessiyasida dunyo jamoatchilik fikri bilan baham ko'rgan 2053-yilning aniq nol maqsadi bu ma'noda tamal toshiga aylandi.

Ushbu qaror va 2053 yil maqsadi Turkiyaning sarmoyadan ishlab chiqarishga, eksportdan bandlikka qadar keng sohada bosqichma-bosqich keng ko'lamli o'zgarishlar va tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishini anglatadi. Xususan, Turkiya energiya sohasida eng katta o'zgarishlarni amalga oshirmoqda.<sup>54</sup>Oxirgi 20 yil ichida qayta tiklanadigan energetika

---

<sup>54</sup> <https://montelgroup.com/>

sohasida 3 barobardan ziyod o‘sgan mamlakat bu borada Yevropa beshinchi, dunyoda esa 12-o‘rinni egalladi.

Buyuk Britaniyada joylashgan Ember tadqiqot markazining Turkiya bilan bog‘liq so‘nggi hisobotida Turkiyada quyosh va shamol energiyasiga yo‘naltirilgan sarmoyalarning har yili 7 milliard dollarlik fotoalbom yoqilg‘i importi zaruratini bartaraf etganligi, bu boradagi muvaffaqiyatining dalili ekanligi ta’kidlandi. Bu borada Turkiya 2021-yilda “Yashil bitim harakat rejasi”ni tayyorladi.

Harakat rejasi 9 ta asosiy sarlavha ostida jami 32 maqsad va 81 ta harakatni o‘z ichiga oladi. Turkiyaning Yevropa Yashil kelishuviga qo‘shilishi iqtisodiy afzalliklar nuqtai nazaridan juda muhim. Agar bu integratsiya ta’minlanmagan bo‘lsa; Agar turk kompaniyasi raqobatbardoshligini yo‘qotsa yoki bu yashil transformatsiyani amalga oshira olmasa va uglerod solig‘ini to‘lashi kerak bo‘lsa, ular qimmatroq moliyalashtirishga erishsa, bu albatta kompaniyalarning xarajatlarini oshiradi va raqobatbardoshligini pasaytiradi. Shuning uchun, bu holat, ehtimol, ular ishlab chiqaradigan mahsulot yoki xizmatlarning narxlarida aks etadi.

Turkiya Yevropa Ittifoqining bir qismi bo‘lmasada, mamlakat eksportining 40% dan ortig‘i 2020 yilda 140 milliard dollardan ortiq blokka yo‘naltiriladi va uglerod importiga soliqni o‘z ichiga oladi.<sup>55</sup>

Turkiya joriy yilning iyul oyida o‘zining Yashil bitim harakat rejasini e’lon qildi. Rejada chiqindilarni boshqarishdan energiya samaradorligi va sertifikatlashtirish sxemalarigacha bo‘lgan batafsil chora-tadbirlar majmuasi mavjud bo‘lib, ular Turkiyaning blok bilan savdosini iloji boricha kamroq qo‘shimcha xarajatlar bilan davom ettirishini ta’minlash uchun mo‘ljallangan.

Turkiya iqtisodiy jihatdan dunyoning ko‘plab davlatlaridan oldinda bo‘lsa-da, ekologik ko‘rsatkichlarda muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Ko‘rib chiqilgan hisobotlar natijasida Turkiyaning barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlari istalgan darajada emasligini aytish mumkin va barqaror

---

<sup>55</sup> <https://www.hurriyetdaliynews.com>

rivojlanish bo'yicha ham ekologik, ham iqtisodiy jihatdan olib borilgan ishlarga urg'u berilishi kerak. Yashil iqtisodiyot rivojlanishida esa bu eng katta muammolardan biri hisoblanadi.

## **2. Osiyo mamlakatlari tajribalari (Yaponiya va Singapur) misolida Yaponiya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasi.**

Yapon hukumat 2020 - yil oxirida e'lon qilingan "Yashil o'sish strategiyasi" bo'yicha ulkan yo'l xaritasini belgilab qo'ydi, bu davlat va xususiy sektorga yo'naltirilib elektr va transport vositalari, yashil binolar va qayta tiklanadigan energiya kabi sohalarga mablag' ajratadi. Mamlakat endi 2050 yilga borib nafaqat ishlab chiqish, balki uni qisqartirishga ham majbur bo'lmoqda.

2030 yilga kelib chiqindilarni 46% ga (MOFA 2021). Barqaror moliyadagi o'rnatilgan aylana iqtisodiyoti, balki mamlakat rahbariyatidan o'rnatiladigan yashil biznes rivojlanishi uchun Yaponiyada raqobat muhitini mustahkamlash va sarmoya kiritish sohasida alohida vazifalar belgilandi. Biroq, hukumat xususiy kompaniyalarni sarmoya kiritishga yo'naltirishni maqsad qilgan yashil o'tish davrida naqd pul ekvivalenti 240 trillion yen (GoJ 2020, 2)mablag'larini ajratibgina qolmay, mavjud iqtisodiy siljishda ishlatiladigan xom ashyoning sezilarli darajada ta'minlanishi belgilab qo'ydi.

Yaponiya o'zining chuqur ildiz otgan an'analari va tabiatga chuqur hurmati bilan o'zini yashil IT va sun'iy intellekt yechimlari sohasida peshqadam sifatida ko'rsatdi. Mashhur yapon maqolidagi "Egilgan bambuk qarshilik ko'rsatadigan emandan kuchliroqdir" Yaponiya iqlim o'zgarishiga qarshi kurashda ajoyib chidamlilik va moslashuvchanlikni namoyish etdi. Yashil transformatsiyani qo'llab-quvvatlash uchun 36,8 million dollar va'da berish orqali Tinch okeanidagi to'rtta orol davlatida Yaponiya atrof-muhit o'zgarishlarini rag'batlantirish va barqaror kelajak sari global o'tish jarayonini boshqarishga sodiqligini namoyish etdi.<sup>56</sup>

---

<sup>56</sup> <https://www.trillions.news/news/>

Hitachi Group kabi yapon firmalariga maslahat berish va G20/B20 va Planet uchun AI kabi xalqaro tashkilotlarda ularning yashil o'tish bo'yicha ishtirok etishda men aniq strategiyalar ayniqsa samarali ekanligini kuzatdim. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo'yicha global mandat oldida Yaponiyaning yashil IT va sun'iy intellekt yechimlari atrof-muhitni o'zgartirishda hal qiluvchi harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi. Barqaror amaliyotlarni qabul qilish va uglerod neytralligiga erishishning dolzarbligi ishlab chiqarish, chakana savdo va ta'minot zanjirlari kabi tarmoqlarga alohida e'tibor qaratilayotgan turli sohalarda tobora ko'proq namoyon bo'lmoqda.

Yashil transformatsiya (Yashil IT va AI) ilg'or avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalar orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, energiya sarfini va chiqindilarni kamaytirish imkonini beradi. Intellektual sensorlar va IoT qurilmalarini joriy etish, shuningdek, asbob-uskunalardan foydalanishni kuzatish va nazorat qilishda yordam beradi, bu esa energiyani yanada samarali boshqarish va chiqindilarni minimallashtirishga olib keladi.

Siemens ko'p millatli texnologiya markazi bo'lib, u energiyani yanada samaraliroq boshqarish uchun ushbu texnologiyalardan foydalangan holda 2014 yildan beri uglerod chiqindilarini 54 foizga kamaytirdi. Yana bir misol, General Motors ishlab chiqarishni poligonsiz ishlab chiqarish jarayonlarini joriy etgan va qayta tiklanadigan energiyadan foydalanishni oshirgan. energiya manbalari, uning atrof-muhitga ta'sirini sezilarli darajada kamaytiradi.

Yaponiya hukumati yangi asosiy energiya rejasini tasdiqladi, unda qayta tiklanadigan energiya 2030 yilga kelib energiya ta'minotining 36-38 foizini tashkil qilishi kerak, bu maqsad GX tashabbusi doirasida saqlanib qoladi GX asosiy siyosatining tanqidchilarining ta'kidlashicha, bu yetarli



darajada uzoqqa bormaydi va qayta tiklanadigan manbalarga asosiy energiya manbai sifatida yetarlicha ahamiyat bermaydi.<sup>57</sup>

Yaponiya 2050 yilga qadar kam uglerodli iqtisodiyotga muammosiz o'tmoqchi bo'lsa, asosiy pragmatizm bilan bezatilganligi bilan ajralib turadi. Bu iste'molning eng yuqori cho'qqilarini engish uchun ba'zi qazilma yoqilg'ilarni o'z ichiga oladigan gibridd yondashuvni anglatadi. Shuning uchun Yaponiya neft yoki ko'mir bilan solishtirganda ikkita yomonlikdan kamroq deb hisoblangan butun dunyo bo'ylab mashhur yechim bo'lgan suyultirilgan tabiiy gazga (LNG) murojaat qildi.

Ushbu yoqilg'ilarning har biriga qaraganda yuqori energiya rentabelligi va CO2 chiqindilari ko'mir va neftning yarmidan kam bo'lgan tabiiy gaz - atom energiyasi bilan solishtirganda nisbatan oson va tez rivojlanadi - ko'plab o'tish strategiyalarining markaziy elementiga aylandi. Yaponiya yashil iqtisodiyotga o'tish davrida yuqoridagi bosqichlardan bardavom o'tib bormoqda.

O'zbekistonda ham Yaponiya tajribalarining ustuvor yo'nalishlaridan yaqin qo'shniçilik munosabatlari orqali ijtimoiy-iqtisodiy hamkorliklar yo'lga qo'yilmoqda.

**Singapur yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasi;** hukumat 2021-yil fevral oyida Singapur yashil rejasi 2030 ("Yashil reja")ni e'lon qildi, bu "butun millat harakati" Singapurning barqaror rivojlanish bo'yicha milliy harakati kun tartibining eng dolzarb vazifalaridan biriga aylandi.

Singapurliklar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomada iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun yuqori soliqlar va zaxiralar uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangani aniqlandi, ammo hozirgi kunga qadar Singapur iqlimi haqida yagona eslatma va qarashlar talaygina.

Dengiz sathining ko'tarilishiga moslashish uchun o'zgarish byudjeti 100 milliard dollarini tashkil etadi va iqlim o'zgarishini yumshatishga ko'proq e'tibor berilishini kutayotgan mahalliy atrof-muhit himoyachilari tomonidan yomon qabul qilindi.

---

<sup>57</sup> <https://www.renewable-ei.org/en/>

Buning o‘rniga jamoatchilik Yashil yangi kelishuvga chaqirmoqda. <sup>58</sup>Barqaror shahar dizayni uchun ishlash ko‘rsatkichlari ishlab chiqishda - Singapur kabi tropik muhitda yaxshi loyihalashtirilgan bino va shaharsozlik yiliga 1200 kVt/soat quvvatda piyoda va qayta tiklanadigan energiya bilan ta'minlangan jamoat transporti bilan 100% suv, 100% parhez sabzavotlar bilan ta'minlash, kundalik transport ehtiyojlarining ko‘p qismini qondirish imkoniyatiga ega.

Uy-joylar uchun 30 kVt/m<sup>2</sup>/yil va boshqa barcha binolar uchun 200 kVt/m<sup>2</sup>/yil mezonlari asosida va turar-joy uchun 20 m<sup>2</sup>/kishiga va 5 m<sup>2</sup> kishiga joriy yalpi maydonning nisbati asosida kishi boshiga va qoldiq binolar ehtiyojlarini qondirish. Yashil shaharsozlik loyihasi ishlab chiqildi.



### 3.3.1-rasm

#### Singapurning birinchi nol energiya binosi

Yashil reja bo‘yicha yangilanish 2022-yil mart oyida bo‘lib o‘tgan ta‘minot bo‘yicha munozaralar qo‘mitasi ("Yashil reja taraqqiyoti yangilanishi") davomida taqdim etildi, bunda Singapur hukumati Yashil

---

<sup>58</sup> <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/>

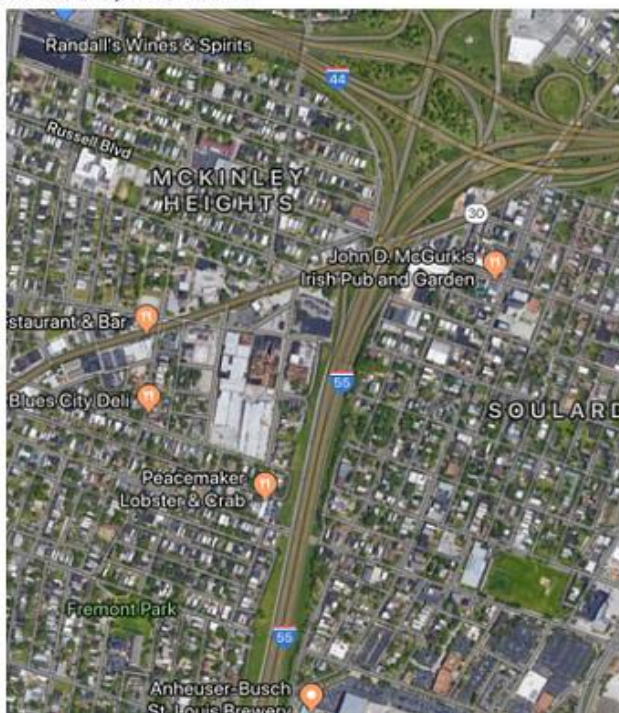
rejani qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha asosiy maqsad va tashabbuslar bo‘yicha turli yangilanishlar va e‘lonlar e‘lon qildi.

Yashil reja kelgusi o‘n yillikda Singapurning Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2030 yilgacha Barqaror Rivojlanish kun tartibi va Parij kelishuvi doirasidagi majburiyatlarini mustahkamlovchi ulkan va aniq maqsadlarni belgilab beradi.

Yashil reja iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish uchun jasoratli va jamoaviy harakatlarni to‘plashga intiladi va Singapurni uzoq muddatli nol emissiya intilishiga imkon qadar tezroq erishishga yordam beradi.

Tahliliy natijalar asosida olingan ushbu rasm orqali yashil shahar rivojlanish bosqichini tahlil qilamiz.

St Louis, MO USA



Barcelona, Spain



### 3.3.2-rasm

**Google Sent-Luis va Barselonadan misol tariqasida transport va shahar dizaynining o‘zaro bog‘liqligini tasvirlaydi.**

Yashil reja Singapurning barqaror kelajakni barpo etish va iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish bo‘yicha qat’iy choralar ko‘rishga tayyorligini ko‘rsatadi. Singapur hukumati Yashil rejani "yashash rejasi"

yangi texnologiyalar va yechimlar yangi variantlarni taqdim etgani uchun Singapur jamiyati bilan rivojlanadi.

Barqarorlikni ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlar jahon iqtisodiyotida kuchayib borayotganligi sababli, Singapur mintaqani barqaror rivojlanish va moliyalashtirishda yetakchilik qilishni istasa, Yashil reja doirasida o'z maqsadlariga erishish uchun kattaroq dolzarblik kasb etadi. Shunga qaramay, Singapur hukumati tomonidan "Yashil reja" doirasida ko'rilgan tashabbus va chora-tadbirlar kam uglerodli kelajak sari faol va aniq qadamlardir. Xulosa o'rnida shuni aytish joizki rivojlangan mamlakatlar tajriabsi mamlakatimiz yashil iqtisodiyotini rivijlanishiga asos yaratadi.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Germaniya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining ahamiyatini tushuntiring?
2. Germaniya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasi qanday amalga oshirilgan?
3. O'zbekistonda Germaniya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?
4. Turkiya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining iqtisodiy ahamiyatini tushuntirib bering?
5. Turkiya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining iqtisodiy asosiy vazifalarini izohlab bering?
6. Yaponiya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining mohiyatini izohlab bring?
7. Turkiya yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining IT sohasidagi iqtisodiy vazifalari nimalardan iborat?
8. Singapur yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasining iqtisodiy samaradorli nimada?
9. Singapur yashil iqtisodiyotga o'tishda yashil shaharsozlik loyihasi tajribasining iqtisodiy mohiyatini yoritib bering?

### **3.4 O‘zbekistonda «yashil iqtisodiyot» ga o‘tishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlnishi**

#### **Reja**

- 1. O‘zbekistonda «Yashil iqtisodiyot» ga o‘tishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlnishi**
- 2. “Yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish**

#### **1. O‘zbekistonda «Yashil iqtisodiyot» ga o‘tishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlnishi**

O‘zbekistonda «Yashil iqtisodiyot»ga o‘tishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlnishi hukumat tomonidan ishlab chiqilayotgan davlat dasturlarining mohiyatidadir.

2018-yilda O‘zbekiston Respublikasi Parij bitimini (Parij, 2015-yil 12-dekabr) ratifikatsiya qildi va uni amalga oshirish yuzasidan milliy miqyosda belgilanadigan hissa bo‘yicha — 2030-yilga qadar issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 10 foizga qisqartirish miqdoriy majburiyatini qabul qildi.

Parij bitimi majburiyatlarini bajarish doirasida issiqxona gazlari ajratmalarini qisqartirish bo‘yicha o‘rta muddatli ustuvor vazifalar mamlakatda iqtisodiyotning energiya va resurs sarfi hajmini kamaytirish, ishlab chiqarishda energiya tejamkor texnologiyalarni keng joriy qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, Orolbo‘yida ekologik tanglik oqibatlarini bartaraf etishni nazarda tutadigan qator strategik va tarmoq rejalari, dasturlari, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar orqali amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, iqtisodiyotning energiya samaradorligi yetarli darajada emasligi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslik, texnologiyalar yangilanishining sustligi, “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlarni joriy etishda kichik

biznesning faol ishtirok etmayotgani milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning ustuvor maqsadlariga erishishga to‘sqinlik qilmoqda.

Mavjud muammolarni hal etish uchun iqtisodiy rivojlanish jarayonlariga iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kam uglerod sarflagan holda rivojlanish va resurslarni tejash, samarali va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, barqaror qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini integratsiya qilish orqali tabiiy va energiya resurslaridan foydalanish usullarini tubdan o‘zgartirish talab etiladi.

Bunda uzoq muddatli istiqbolda “yashil” iqtisodiyotga o‘tish quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanishi kerak:

- barqaror rivojlanish sohasida Milliy maqsad va vazifalarga muvofiqlik;
- resurslardan oqilona foydalanish, barqaror iste‘mol va ishlab chiqarish;
- iqtisodiy hisob tizimiga ekologik va ijtimoiy mezonlarni kiritish;
- ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishish uchun “yashil” vositalar va yondashuvlarni qo‘llash ustuvorligi;
- eng muhim tarmoqlarda raqobatbardoshlikni oshirish va ko‘rsatkichlarni yaxshilash, “yashil” ish o‘rinlarini yaratish, aholining farovonligini oshirish orqali mavjud makroiqtisodiy maqsadlarga erishish;
- resurslardan samarali foydalanish tadbirlarining investitsion jozibadorligini ta‘minlash.

Shu munosabat bilan iqlim o‘zgarishi masalalarini milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga integratsiya qilishga yo‘naltirilgan 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini (keyingi o‘rinlarda — Strategiya) ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi.<sup>59</sup>

---

<sup>59</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash, barqaror yashil rivojlanish uchun albatta butun dunyo mamlakatlari va xalqlarining bir me'yorda rivojlanishi, ekologik siyosat tizimida davlatlarning integratsiyalashuvini taqozo qiladi. Bu borada BMT, davlatlararo va nodavlat tashkilotlarining egallagan o'рни va ularning ekologik masalalari yechimini topishdagi ahamiyati kundan kunga o'sib bormoqda.

O'zbekistonda ham tabiatni muhofaza qilish sohasida milliy, mintaqalararo va xalqaro manfaatlarni uyg'unlashtiruvchi bir qancha davlat dasturlari ishlab chiqilgan. Yuqoridagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida qarorini ham bunga misol tariqasida keltirishimiz mumkin.

O'zbekistondagi Orol dengizidagi sodir bo'lgan ekologik fojialari Yer kurrasidagi insonlarning «yashash huquqi»ning zaruriy elementlaridan biri bo'lgan ekologik xavfsiz muhit holatiga salbiy tasir etmoqda. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Birlashgan Millatlar Tashkilotining 78- sessiyasidagi qilgan ma'ruzasida Orol muammosini xalqaro miqyosda hal qilishni taklif etdi va uning salbiy oqibatlarini nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo hamjamiyati uchun tahdid solayotgan dolzarb masala qilib ko'rsatdi.

Shuningdek, davlatimiz rahbari “Hozirgi vaqtda dunyoda keskin ekologik vaziyat kuzatilib, sayyoramiz miqyosida uchta inqiroz, ya'ni iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillik yo'qolishi va atrof-muhit ifloslanishi kuchayib borayotganini qayd etib, Prezidentimiz Markaziy Osiyo iqlim o'zgarishlari oldida eng zaif mintaqalarda biriga aylanayotganini ko'rsatib o'tdi.

O'zbekiston tomonidan Orol fojiasi oqibatlarini bartaraf etish yo'lida ko'rilayotgan choralar, mintaqamizdagi iqlim o'zgarishining salbiy ta'siri va suv bilan ta'minlanganlik darajasining kamayish tendensiyalari to'g'risidagi ma'lumotlar keltirildi. Bu vaziyatdan kelib chiqqan holda, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibining Suv resurslari bo'yicha maxsus vakili lavozimi ta'sis etilishi, Markaziy Osiyo

suvni tejaydigan texnologiyalar platformasi yaratilishi va mintaqamizda qabul qilingan Yashil taraqqiyot dasturi doirasida tizimli hamkorlik yo‘lga qo‘yilishi qo‘llab-quvvatlandi.

Bu borada “Markaziy Osiyo iqlim muloqoti”ni joriy etishni maqsadga muvofiq, deb hisoblayman. Biz Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining “Markaziy Osiyo global iqlim tahdidlari qarshisida: umumiy farovonlik yo‘lida hamjihatlik” rezolyutsiyasini qabul qilish tashabbusini ilgari suramiz.<sup>60</sup> Mamlakatimiz taraqqiyotini belgilovchi ushbu nutqning mazmum mohiyati yashil iqtisodiyotimizning ham ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘tgan 20.12.2022-yilda davlatimiz rahbari 2022-yil sarhisobi va 2023- yilda rejalashtirilgan vazifalar yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga yo‘llagan murojaatnomasining

**To‘rtinchi yo‘nalishida** ekologiya, ayniqsa, suv masalalari global muammoga aylanib borayotgani bilan bog‘liq ekanligini alohida ta’kidlab o‘tdilar Bunga ko‘ra “Biz nafaqat bugungi, balki kelajak avlodlarni ham o‘ylashimiz shart. Shu bois, Konstitutsiyamizda tabiiy resurslar, jumladan, suv havzalari va yer osti zaxiralarini muhofaza qilish bo‘yicha talablarni kuchaytirishimiz zarur.

Bilasiz, mamlakatimiz so‘nggi 3 yilda qurg‘oqchilikni boshdan kechirdi. Buning ta’siri, ayniqsa, Amudaryoning quyi havzasidagi hududlarimizda yaqqol sezildi. Shu o‘rinda Amudaryo o‘zanida yangi kanal qurilishi bo‘yicha qo‘shni Afg‘onistonning muvaqqat hukumati hamda jahon hamjamiyati bilan birga xalqaro me‘yorlar asosida va mintaqaning barcha davlatlari manfaatlarini inobatga olish yuzasidan amaliy muloqotlar olib borish lozim, deb hisoblaymiz.

Bunday yondashuv qo‘shnilarimiz tomonidan ham qo‘llab-quvvatlanishiga ishonamiz. Umuman, so‘nggi 15 yilda yog‘ingarchilik 25 foizga qisqardi. Yozda o‘ta issiq kunlar davomiyligi ortgani oldimizda hali katta sinovlar borligidan dalolat beradi. Lekin hozirgi vaqtda ekin maydonlariga suv yetkazib berishda sezilarli yo‘qotishlar bor. Shu bois,

---

<sup>60</sup> O‘zbekiston Prezidenti BMT Bosh Assambleyasining 78-sessiyasida nutqidan.20.09.2023



suv xo‘jaligi tizimi isloh qilinadi. Suvning hisobini ochiq-oshkora yuritish tizimi joriy etiladi va kelgusi uch yilda 13 mingga yaqin suv xo‘jaligi obyekti raqamlashtiriladi. Shu bilan birga, 16 ta yirik nasos stansiyasi davlat-xususiy sherikchilik asosida modernizatsiya qilinadi va muqobil energiyaga o‘tkaziladi.

Bularga qo‘shimcha ravishda suv solig‘i bo‘yicha tushumlarning bir qismi tumanlarda sug‘orish xizmatlarini rivojlantirish, ariq, zovur va kanallarni betonlashga yo‘naltiriladi. Hozirgi vaqtda butun dunyoda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham jiddiy ekologik muammolar paydo bo‘lmoqda. Aksariyat hududlarimizda tuproq tarkibi buzilib, unumdor yerlar qisqarib borayotgani, cho‘llanish, suv yetishmasligi, qurg‘oqchilik, aholini toza ichimlik suvi bilan ta‘minlash shular jumlasidandir.

Tabiatimizni asrab-avaylash, suv, havo va atrof-muhitni toza tutish kelgusi yilda har bir mahalla aholisining madaniyati va amaliy harakatiga aylanishi kerak. Bu borada mavjud vaziyatni ijobiy tomonga o‘zgartirish uchun ekologiya va atrof-muhitni asrash bo‘yicha sa‘y-harakatlarimizni, xususan, “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasidagi ishlarimizni kuchaytiramiz”<sup>61</sup>

Shuningdek joriy yilning 13–17-noyabr kunlari BMTning cho‘llanishga qarshi kurash to‘g‘risidagi konvensiyasi (UNCCD) ijrosini ko‘rib chiqish qo‘mitasining 21-sessiyasi bo‘lib o‘tdi. O‘zbekistonda ilk bor o‘tkazilayotgan nufuzli tadbirga Samarqand shahri mezbonlik qildi. Ma‘lumot o‘rnida shuni ta‘kidlash joizki, O‘zbekiston 1995-yildayoq, ya‘ni Osiyo mintaqasi va MDH davlatlari orasida birinchi bo‘lib Cho‘llanishga qarshi kurash to‘g‘risidagi konvensiyani ratifikatsiya qilgan. Shunda savol tug‘iladi:

Bu nima o‘zi? UNCCD — cho‘llanish, yerlarning degradatsiyasiga qarshi kurashish va qurg‘oqchilik oqibatlarini yumshatish uchun xalqaro darajadagi davlat hamda xususiy sektorning sa‘y-harakatlarini

---

<sup>61</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi 20.12.2022-yil

birlashtirish uchun yaratilgan. Cho‘llanish insoniyatning kelajakdagi eng katta muammolaridan biri bo‘ladi.

Ayniqsa bu muammo bizning hududda ham hozirdan aktual bo‘lib turibdi. Mana shundek yirik tadbirlarga mamlakatimizning mezbonlik qilishi O‘zbekistonda «Yashil iqtisodiyot» ga o‘tishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlanishining eng ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

## **2. “Yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish**

“Yashil moliya” atamasi ilk bor taniqli iqtisodchi olim Richard Sandor tomonidan 1992 yilda New Yorkdagi Kolumbiya universitetida ishlab chiqilgan maxsus o‘quv dasturida qo‘llanilgan.<sup>62</sup> Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda yashil moliya tushunchasi bu fan uchun eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga qaraydigan bo‘lsak, yashil iqtisodiyot sharoitida yashil moliyaning eng muhim vazifalarini ishlab chiqmoqda. Masalan Singapur o‘zining “Yashil moliya bo‘yicha yetakchi markaz” faoliyatini ishlab chiqib, yashil reja doirasidagi asosiy maqsadi asosida Singapurni Osiyo va butun dunyoda yashil moliyalashtirish bo‘yicha yetakchi markazga aylantirishdir. Singapurning past uglerodli iqtisodiyotga o‘tishini osonlashtirish va Singapurning yashil moliya markazi sifatida rivojlanishini rag‘batlantirish uchun Singapur hukumati 2022-yilgi byudjetda davlat sektori 2030 yilga kelib 35 milliard dollari miqdoridagi yashil obligatsiyalar chiqarishini e‘lon qildi.

Davlat sektori yashil infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishni ustuvor vazifalari deb belgilab qo‘ydi. Mana shu tajribalar asosida mamlakatimizda ham O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarorining Strategiyaning ustuvor yo‘nalishlarida “Yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy

---

<sup>62</sup> Richard L.Sandor.”Good derivatives: A Stroyof Financical andEnvironmental Innovation” Febuary 2012

mexanizmlarini ishlab chiqish” vazifalarining ayrim qismlarini birgalikda ilmiy tahlil qilib chiqamiz;

**16. “Yashil” texnologiyalarni joriy etishning institutsional asoslarini rivojlantirish:**

- texnologik ehtiyojlarni baholash, ustuvor vazifalarni belgilash va eng muhim texnologiyalarni tanlash, ularni ishlab chiqish/transferga ko‘mak berish;

- “yashil” texnologiyalarni tijoratlashtirish mexanizmlarini rivojlantirish, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash uchun tashkiliy tuzilmalar — texnologiyalarni

- yetkazib berish agentliklari, texnologik biznes-inkubatorlar, texnoparklar, klasterlar yaratish.

**17. “Yashil” iqtisodiyot sohasidagi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish:**

- strategiyaning ustuvor yo‘nalishlarini qamrab oluvchi normativ-huquqiy bazani inventarizatsiya qilish, uni takomillashtirish bo‘yicha takliflar tayyorlash;

- iqtisodiy choralar va vositalar ishlab chiqish, xususan, issiqxona gazlarining ajratmalarini qisqartirganlik uchun haq to‘lashni joriy etish;

- energiya samaradorligiga qo‘yiladigan majburiy talablarni ishlab chiqish va joriy etish.

**18. Energiya samaradorligini tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlarini rivojlantirish:**

- energiya tejash va energiya samaradorligi bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlarni ishlab chiqish hamda ularning bajarilishini monitoring qilish, verifikatsiyalash va hisobotini yuritish tizimini joriy etish;

- energiya sarfi hajmi yuqori bo‘lgan korxonalarining energomenejmenti va auditini o‘tkazish;

- barcha toifadagi iste‘molchilar, shu jumladan sanoat va energetika obyektlari uchun elektr energiyasi iste‘molini hisobga olishning avtomatlashtirilgan davlat tizimini rivojlantirish.

## **19. “Yashil” iqtisodiyot tamoyillarini ta’lim va fanga integratsiya qilish:**

- “yashil” iqtisodiyot asoslari, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish, “sof” transportni rivojlantirish, energiya tejash va boshqa masalalarni e’tiborga olgan holda oliy va o’rta maxsus ta’limning tegishli yo‘nalishlari o‘quv dasturlarini takomillashtirish, shuningdek, umumiy o’rta ta’limning tegishli dasturlariga “yashil” iqtisodiyot asoslari bo‘yicha mavzular kiritish;

- oliy, o’rta maxsus, kasb-hunar, umumiy o’rta ta’lim uchun tegishli o‘quv adabiyotlarini (yo‘nalishlar bo‘yicha) tayyorlash yoki qayta nashr etish jarayonida ularga “yashil” iqtisodiyot asoslari bo‘yicha mavzular kiritish;

- pedagog va ilmiy xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish dasturlariga “yashil” iqtisodiyot asoslari, xususan, “Yashil texnologiyalar”, “Yashil mezonlarni hisobga olgan holda ekologik me’yorlashtirish asoslari”, “Qayta tiklanuvchi energiya manbalari texnologiyalari”, “Energiya tejamkorligi va energiya samaradorligi muammolari” mavzularini joriy etish;

- “yashil” texnologiyalar sohasidagi ilmiy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalarni qo‘llab-quvvatlash.

## **20. “Yashil” iqtisodiyotga o‘tish uchun salohiyatni oshirish va qulay muhit yaratish:**

- mamlakatimizning Parij bitimi bo‘yicha miqdoriy majburiyatlari bajarilishini uzluksiz kuzatish uchun issiqxona gazlari ajratmalarini milliy sharoitlarni e’tiborga olgan holda monitoring qilish, hisobini yuritish va verifikatsiyalash tizimini (MRV) yaratish hamda issiqxona gazlari ajratmalari bo‘yicha hisobot berishni ta’minlash;

- iqlim monitoringi tizimini rivojlantirish;

- “yashil” texnologiyalarni ilgari surish uchun davlat-xususiy sheriklik salohiyatini rivojlantirish;

- “yashil” innovatsiyalarni joriy etishda xususiy investorlarga, jumladan kichik biznesga ko‘mak ko‘rsatish;

- tovar (ish, xizmat)lar energiya-resurs samaradorligining turli hisoblagichlari, spetsifikatsiyalar kataloglarini yaratish, shuningdek, tovar (ish, xizmat)lar energiya-resurs samaradorligini sertifikatlashtirish tizimini joriy etish orqali davlat “yashil” xaridlarini rag‘batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

- kadrlar malakasini oshirish, energiya va resurslarga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish madaniyatini shakllantirish;

- kasbiy ko‘nikmalarga “yashil” iqtisodiyotning rivojlanishi bilan qo‘yiladigan yangi talablarni hisobga olgan holda tarmoqlar xodimlari, shu jumladan rahbar va muhandislar tarkibi xabardorligi va malakasini oshirish;

- kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash davlat ta’lim dasturlarini ishlab chiqishda “yashil” iqtisodiyot asoslarini hisobga olish;

- ekoinnovatsion texnologiyalarni yanada samarali joriy etish uchun ilmiy-tadqiqot muassasalarining kadrlar va texnik salohiyatini oshirish;

- iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish va unga moslashish masalalari bilan bog‘liq sohalarda tadqiqotlarni rivojlantirish;

- milliy va xorijiy ilmiy tashkilotlarning “yashil” texnologiyalarni ilgari surish sohasidagi hamkorligini mustahkamlash.

## **21. “Yashil” investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash:**

- “yashil” kreditlash, venchur moliyalashtirish tizimini joriy etish;

- “yashil” fondlar, energiya tejamkorligi maxsus fondlari va boshqa xuddi shunday mexanizmlar yaratish;

- “yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha loyihalarni moliyalashtirishda xususiy sektorni faollashtirish, shuningdek, “yashil” investitsiyalarga nisbatan bank tizimini rag‘batlantirish;

- fiskal (xazinaga oid) siyosat orqali davlat tomonidan “yashil” iqtisodiyotning barqaror o‘shishini qo‘llab-quvvatlash.

#### **4-bob. Amalga oshirish mexanizmlari**

22. Strategiyaning asosiy vazifalari va ustuvor yoʻnalishlari milliy, tarmoq, soha rejalari va rivojlanish strategiyalarida belgilangan tadbirlar vositasida amalga oshiriladi.

23. Strategiyaning amalga oshirishga barcha manfaatdor tomonlar, shu jumladan davlat va xoʻjalik boshqaruvi organlari, mahalliy ijro hokimiyati organlari, fuqarolarning oʻz-oʻzini boshqarish organlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari, xalqaro tashkilotlar, xususiy sektor, shuningdek, aholi jalb qilinadi.

24. “Yashil” iqtisodiyotga oʻtish chora-tadbirlarini amalga oshirish uchun Yashil iqlim jamgʻarmasi, Moslashish jamgʻarmasi va iqlim bilan bogʻliq boshqa resurslar mablagʻlari, shuningdek, xorijiy investitsiyalar, xalqaro moliya institutlari, xorijiy hukumat moliya tashkilotlari hamda boshqa chet ellik donorlarning kredit va grantlari jalb qilinishi mumkin.

#### **5-bob. Kutilayotgan natijalar**

25. Strategiyaning amalga oshirish natijasida 2030-yilga borib quyidagilarga erishish kutiladi:

- issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan koʻprogʻiga yetkazish;
- sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;
- yalpi ichki mahsulot birligiga toʻgʻri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30 foizga kamaytirish;
- iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sugʻorish texnologiyasini joriy etish;

- yiliga 200 million ko‘chat ekish va ko‘chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;
- respublika o‘rmon fondi zaxiralari ko‘rsatkichini 90 million kub metrdan ortiqroqqa yetkazish;
- hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish.

26. Strategiyani amalga oshirish iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish sohasida boshqaruvni yaxshilashga, tabiiy resurslarni saqlash va ulardan oqilona foydalanishga, issiqxona gazlarining ajratmalarini kamaytirishga, “yashil” energiyadan foydalanishni ta’minlashga, “yashil” ish o‘rinlari yaratishga va iqlim barqarorligiga erishishga xizmat qiladi.<sup>63</sup>

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, mamlakat taraqqiyoti uchun, kelajak avlod uchun, farovon hayot uchun yashil iqtisodiyotga o‘tish bizning eng asosiy vazifalarimizdan biri bo‘lmog‘i kerak.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. O‘zbekiston xalqaro hamkorlikning qaysi sohalarida faoliyat ko‘rsatadi?
2. O‘zbekistonda xalqaro hamkorlik doirasida qanday kelishuvlar imzolangan?
3. Atrof-muhit muhofazasi va rivojlanishga bag‘ishlangan BMTning konvensiyasini tushuntirib bering?
4. O‘zbekistonning xalqaro ekologik tizimdagi o‘rnini ta’riflang?
5. O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy munosabatlardagi o‘rnini ta’riflang?
6. Markaziy Osiyo mamlakatlarining qanday ekologik hamkorliklarini bilasiz?

---

<sup>63</sup> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi

7. O‘zbekistonda «Yashil iqtisodiyot» ga o‘tishning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlanishini izohlab bering?

8. “Yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqishning mazmun mohiyati nimada?

9. Yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmini ishlab chiqarga davlatlar haqida ma’lumot bering?



**“Atrof-muhit iqtisodiyoti”** – iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta’siri natijasida yuzaga kelayotgan oqibatlarini eksternali, ya’ni tashqi samaralar sifatida talqin etishga asoslangan iqtisodiy fan.

**Iqtisodiy yondashuv** – cheklangan resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi.

**Ijtimoiy yondashuv** – global miqyosda ijtimoiy barqarorlik va madaniy xilma-xillikni ta’minlashga yo’naltirilgan yondashuv.

**Ekologik yondashuv** – har qanday ekologik tizimlarning normal faoliyat yuritishini ta’minlashga xizmat qiluvchi yondashuv.

**Barqaror rivojlanish maqsadlari (Sustainable Development Goals (SDGs))** – xalqaro hamkorlikning istiqbolda erishishi kutilayotgan maqsadlar yig’indisi. Kioto protokoli – BMTning Iqlim o’zgarishi bo’yicha Doiraviy Konvensiyasi (1992)ga qo’shimcha ravishda qabul qilingan hujjat bo’lib, Yaponiyaning Kioto shahrida 1997 yil dekabrda qabul qilingan. BMT Atrof-muhi dasturi (UN Environment Programme - UNEP) – BMT dasturlari tizimiga kiruvchi, atrof-muhit muhofazasini muvofiqlashtirishga ko’maklashuvchi dastur. Dastur 1972 yil 15 dekabrda BMT Bosh Assambleyasining №2997-son rezolyutsiyasi bilan ta’sis etilgan.

**Ekologik soliqlar va yig’imlar** – ishlab chiqaruvchilar yoki iste’molchilar tomonidan atrof-muhitga yetkazilgan zarar, chiqarib tashlangan chiqindilarning atrof-muhitni ifloslantirish darajasiga bog’liq holda undiriladigan soliqlar yoki yig’imlar

**“Yashil” axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)** – kompyuter texnologiyalari va aloqa vositalaridan foydalanishda ekologiyaga minimal ta’sir etish va atrof-muhitni muhofaza qilish borasida maksimal darajada ijobiy samaraga erishish borasida qabul qilingan texnologik qarorlar.

**“Yashil” ish o‘rinlari** – iqtisodiyotning an’anaviy (ishlab chiqarish va qurilish) yoki yangi tarmoqlari (qayta tiklanadigan energiya va energiya samaradorligi)da atrof-muhitni saqlab qolish yoki tiklashga ko’maklashuvchi munosib ish o‘rinlari.

**Chiqindilar** – ishlab chiqarish yoki iste'mol qilish jarayonida hosil bo'lgan xom ashyo, materiallar, yarim fabrikatlar, o'zga buyumlar yoki mahsulotning qismlari, o'z iste'mol qilish xususiyatlarini yo'qotgan tovarlar (mahsulotlar).

**BMT Taraqqiyot Dasturi (United Nations Development Programme - UNDP)** – BMTning o'z a'zolariga rivojlanish sohasida beg'araz yordam berishga ixtisoslashgan global tarmog'i.

**Yashil o'sish** – ijtimoiy va ekologik boyliklarni o'zida mujassamlashtiruvchi, yaratuvchi va barqarorlashtiruvchi inklyuziv iqtisodiy rivojlanish.

**Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT)** – yer yuzida tinchlikni mustahkamlash va xavfsizlikni ta'minlash, davlatlarning o'zaro hamkorligini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan xalqaro tashkilot. BMT Atrof-muhit dasturi (United Nations Environment Programme - UNEP) – BMT tizimi doirasida tuzilgan, xalqaro darajada tabiatni muhofaza qilishni muvofiqlashtirishga ko'maklashuvchi dastur. Dastur 1972 yil 15 dekabrda BMT Bosh Assambleyasining №2997-son rezolyutsiyasi bilan ta'sis etilgan.

**Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD)** – vakillik demokratiyasi va erkin bozor iqtisodiyoti tamoyillarini tan oladigan rivojlangan mamlakatlarning xalqaro iqtisodiy tashkiloti.

**Jahon Banki (The World Bank)** – rivojlanayotgan mamlakatlarga moliyaviy va texnik yordam ko'rsatish maqsadida tuzilgan xalqaro moliya tashkiloti.

**Global yashil o'sish instituti (Global Green growth Institute - GGGI)** - iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ifodalovchi yashil o'sishga ko'maklashishga ixtisoslashgan xalqaro tashkilot.

**Yashil o'sish indeksi (Green Growth Index - GGI)** – “yashil iqtisodiyot”ga o'tish imkoniyatlarini baholash va barqaror “yashil o'sish”ni ta'minlash darajasini tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimi

**Global yashil iqtisodiyot indeksi (Global Green Economy Index - GGEI)** – Dual Citizen xalqaro agentligi tomonidan qo‘llaniladigan va yuzdan ortiq mamlakatlarda “yashil iqtisodiyot”ning amal qilish darajasini ifodalaydigan “yashil iqtisodiyot” ko‘rsatkichi.

**“Yashil moliya”lar (“green finance”)** – ekologik toza, energiya samaradorligi yuqori va past uglerodli loyihalarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan investitsiyalar va boshqa moliyaviy dastkalar yig‘indisi.

**“Yashil moliyalashtirish” (green financing)** – atrof-muhitga ta‘sir ko‘rsatuvchi barcha omillarni hisobga oluvchi va ekologik barqarorlikni ta‘minlashni nazarda tutuvchi investitsiyalash va kreditlashning shakllari.

**“Yashil investitsiyalar”** – loyihalarni investitsiyalashd foyda olish va atrof-muhitga ijobiy ta‘sir ko‘rsatuvchi investitsiyalar.

**“Yashil obligatsiyalar”** – oddiy qarz dastagi hisoblanib, jalb etilgan mablag‘lar muqobil energiya, energiya samaradorligini oshirish, ekologik toza transport yoki issiqxona gazlari emissiyasini qisqartirish bilan bog‘liq loyihalarga sarflanadi. 95 Standart “yashil obligatsiyalar” – o‘z “yashil loyihalar”ini moliyalashtirish uchun chiqariladigan obligatsiyalar.

**Daromad bilan ta‘minlangan “yashil obligatsiyalar”** – maqsadli yoki qayta moliyalashtiriladigan “yashil loyihalar”ni moliyalashtirish uchun chiqariladigan obligatsiyalar.

**“Yashil” loyihaviy obligatsiyalar** – bir yoki bir nechta “yashil” loyihaga bog‘liq holda chiqariladigan obligatsiyalar.

**Tiklanadigan energiya** – tabiiy manbalar hisobidan olinadigan energiya. Muqobil energiya – an‘anaviy qazib chiqariladigan yoqilg‘ini qayta ishlash hisobiga olinadigan energiyaga muqobil ravishda olinadigan energiya.

**“Yashil energetika”** – an‘anaviy energetikaga nisbatan tabiatga juda kam zarar yetkazadigan energetika.

**“Yashil energetika” konsepsiyasi** – qazilma yoqilg‘i sarfisiz, issiqxona gazlarini chiqarmaydigan va atrof-muhit ekologiyasiga ziyon yetkazmagan holda energiya ta‘minotini amalga oshirishni ko‘zda tutuvchi konsepsiya

**Sanoatga asoslangan qishloq xo'jaligi** – tashqi resurslardan foydalanishni nazarda tutadigan qayta ishlash usullariga ega qishloq xo'jaligi.

**Ekologik siyosat** – ekologik vaziyatni boshqarish va mamlakatdagi tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy va institutsional chora-tadbirlar tizimi.

**Global ekologik siyosat** – xalqaro darajada ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni mamlakatlar o'rtasida taqsimlashda ekologik cheklovlar qo'yish bilan bog'liq xalqaro chora-tadbirlarni amalga oshirish.

**Orol dengizi** – O'rta Osiyodagi eng katta berk sho'r ko'l. Ma'muriy jihatdan Orol dengizining yarmidan ko'proq janubi-g'arbiy qismi O'zbekiston (Qoraqalpog'iston), shimoli-sharqiy qismi Qozog'iston hududida joylashgan. XX asrning 60-yillarigacha Orol dengizi maydoni orollari bilan o'rtacha 68,0 ming km<sup>2</sup> ni tashkil etgan. Kattaligi jihatidan dunyoda to'rtinchi (Kaspiy dengizi, Amerikadagi Yuqori ko'l va Afrikadagi Viktoriya ko'lidan keyin), Yevrosiyo materigida (Kaspiydan keyin) ikkinchi o'rinda edi. Havzasining maydoni 690 ming km<sup>2</sup>, suvining hajmi 1000 km<sup>3</sup>, o'rtacha chuqurligi 16,5 m atrofida o'zgarib turgan

**Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH)** – sobiq Sovet ittifoqi tarkibiga kirgan 10 ta mamlakat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish uchun xizmat qiluvchi xalqaro tashkilot. MDH davlatlar ustidan nazorat qiluvchi tashkilot emas va unda qatnashish ixtiyoriy.

**Qayta tiklanadigan manbalardan energiya ishlab chiqarish qurilmasi** – qayta tiklanadigan manbalardan elektr, issiqlik energiyasi yoki biogaz ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan texnologik uskunalarni to'plami.

**Chiqindilarni utilizatsiya qilish** – chiqindilar tarkibidan qimmatli moddalarni ajratib olish yoki chiqindilarni ikkilamchi xom ashyo, yoqilg'i, o'g'it sifatida va boshqa maqsadlarda ishlatish.

**Chiqindilarni qayta ishlash** – chiqindilarni ekologik jihatdan bexatar saqlash, tashish yoki utilizatsiya qilish maqsadida ularning fizik,

kimyoviy yoki biologik xususiyatlarini o'zgartirish bilan bog'liq texnologik operatsiyalarni amalga oshirish.

**Davlat-xususiy sheriklik** – davlat sherigi va xususiy sherikning muayyan muddatga yuridik jihatdan rasmiylashtirilgan, davlat-xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirish uchun o'z resurslarini birlashtirishiga asoslangan hamkorligi;

**Davlat-xususiy sheriklik loyihasi** – iqtisodiy, ijtimoiy va infratuzilmaviy vazifalarni hal etishga qaratilgan, xususiy investitsiyalarni jalb etish va ilg'or boshqaruv tajribasini joriy etish asosida amalga oshiriladigan tadbirlar majmui;

**Davlat sherigi** – O'zbekiston Respublikasi bo'lib, davlat boshqaruvi organlari, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan vakolat berilgan boshqa organlar (tashkilotlar) yoki ularning birlashmalari uning nomidan ish yuritadi;

**Xususiy sherik** – O'zbekiston Respublikasining yoki chet davlatning qonun hujjatlariga muvofiq ro'yxatdan o'tkazilgan, davlat sherigi bilan davlat-xususiy sheriklik to'g'risida bitim tuzgan tadbirkorlik faoliyati subyekti va shunday subyektlarning birlashmasi.

**Tabiatni muhofaza qilish** - tabiat va uning boyliklaridan oqilona foydalanishga, tabiatni inson manfaatlarini ko'zlab ongli ravishda o'zgartirishga, tabiat boyliklari va umuman tabiatni, uning go'zalligi, musaffoligini saqlab qolishga va yanada boyitishga qaratilgan barcha tadbirlar majmuasi. Tabiatni muhofaza qilish tadbirlari majmuasiga davlatlar, xalqaro tashkilotlar, jamoat, ilmiy-texnik, ishlab chiqarish, iqtisodiy va ma'muriy tashkilotlar, har bir odam tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar kiradi.

**Tabiat** — odamning paydo bo'lgunicha ham, odam ishtiroki bilan ham mavjud borliq. Umuman — bu dunyo, odam, koinot; mikromakromegadunyolar; jonsiz va jonli borliq. Tor ma'noda — tabiat fanlari o'rganadigan obyekt. Tabiat odamga, jamiyatga bog'liq bo'lmagan qonuniyatga bo'ysunadi. Odam tabiatning bir qismi. Odam tabiat qonunlarini o'zgartira olmaydi, faqat qonunlardan foydalanib, tabiat

elementlarini, qismlarini o‘zlashtirishi mumkin. Tabiat tushunchasi insoniyat jamiyati yashashi tabiiy sharoitlarining majmui sifatida ham qaraladi. Inson yashashi uchun mehnat qiladi, mehnat (mas., dehqonchilik, qurilish, sanoat), miya faoliyati va boshqa esa tabiatning ba’zi jihatlarini o‘zgartiradi. Odam tomonidan, ya’ni ijtimoiy mehnat jarayonida yaratiladigan moddiy boyliklar shartli ravishda „ikkinchi tabiat“ deyiladi. Masalan, vodoroddan urangacha bo‘lgan 92 ta kimyoviy element tabiiydir, undan keyingi kashf etilganlari sun’iydir. Barcha sun’iy sintetik kimyoviy birikmalar, odam yaratayotgan atom va yadro energiyalari „ikkinchi tabiat“ga kiradi.

**Foydali qazilma** - ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirishning hozirgi darajasida sanoatda foydalanish uchun yaroqli bo‘lgan yer qobig‘idagi tabiiy mineral moddalardir.

**Iqtisodiyot nazariyasi** — insonlarning cheksiz ehtiyojlarini qondirish uchun cheklangan resurslardan samarali foydalanishni va xo‘jalik yuritish jarayonida turli tomonlar orasida yuzaga keluvchi munosabatlarni o‘rganuvchi fan. Economics atamasi qadimgi yunon tilidagi οἶκος (oikos, uy) + νόμος (nomos, odat yoki qonun), demak uy (xo‘jaligi)ni yuritish qoidalari“ yig‘indisi οἰκονομία (oikonomia, uy xo‘jaligini boshqarish) so‘zidan olingan.

**Yer resurslari** — xalq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun foydalanish mumkin bo‘lgan yerlar. O‘zbekistonda yer tarkibiga foydalanib kelinayotgan yerlar va istiqbolda foydalanish mumkin bulgan yerlar kiradi. Yer maydoni va sifati jihatidan baholanadi. Yerdan foydalanish darajasini va ularning samaradorligini aniqlash natijasida yer maydoni birligiga to‘g‘ri keladigan yalpi va sof daromad, mehnat unumdorligi aniqlanadi hamda yer egaliklari va yerdan foydalanuvchilar faoliyatiga baho beriladi.

**Atmosfera havosi** — yer sharini o‘rab olgan bir necha xil gazlardan iborat havo qatlami, tirik mavjudot hamda boshqa tabiat boyliklarining mutanosibligini ta’minlovchi manba. Atmosfera havosi insoniyat, qolaversa barcha tirik mavjudotlarga hayot baxsh etadi. Shuning uchun ham u, o‘zining xususiyati bilan boshqa tabiat ob’yektlaridan ajralib

turadi. Atmosfera havosi tarkibida bir qancha gazlar mavjud bo‘lib, ularning asosini azot (78,1 %), kislorod (20,9 %), argon (0,9 %), karbonat angidrid (0,03 %), neon, geliy, metan, kripton, vodorod va boshqa gazlar tashkil etadi. Atmosfera havosini ifloslantirish atmosferaga ifloslantiruvchi moddani chiqarib yuborish qoidalarining buzilishi, buning natijasida havoda zaharli moddaning yo‘l quyiladigan eng yuqori miqdor konsentratsiyasining oshib ketishidir. Atmosfera havosidan foydalanish bo‘yicha munosabatlar "Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida"gi O‘zR Qonuni va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

## Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelejagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O‘zbekiston, 2017. -488 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi. -T.: O‘zbekiston, 2017. -48 6.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi 20.12.20222
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Bozorni iste’mol tovarlari bilan to‘ldirishni rag‘batlantirish hamda ishlab chiqaruvchilar va savdo tashkilotlarining o‘zaro munosabatlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 2002 yil 13 noyabrdagi 390-sonli qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida
7. O‘zbekiston respublikasi oliy majlisi senati kengashining qarori KQ-547.08.2023
8. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 19-maydagi 297-son qarori. O‘zbekiston Respublikasi mineral-xomashyo bazasini rivojlantirish va qayta tiklash davlat dasturlarini shakllantirish tartibi to‘g‘risida
9. Karimov I.A. O‘zbekiston demokratik taraqqiyotning yangi bosqichida – T.: O‘zbekiston,
10. Karimov I.A. Islohotlar strategiyasi – mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishdir. // Xalq so‘zi. 2003 yil, 18 fevral
11. Karimov I.A. Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. –T.: O‘zbekiston, 2009



12. A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xo‘jayorov “Yashil iqtisodiyot” Darslik. Toshkent .Unversitet
13. Berkinov B.B., Aynaqulov M.A. Kichik tadbirkorlik korxonalarining yirik korxonalar bilan ishlab chiqarish kooperatsiyasi. – Jizzax, 2004.
14. Sh.Shodmonov. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik - T.2020.788 bet.
15. Bekmurodov A.SH., Sattorov S., To‘rayev J., Soliyev K., Ro‘ziyev S. O‘zbekiston iqtisodiyotni liberallashtirish yillarida. Tadbirkorlik asoslari rivoji – davr talabi. 3-qism. –T.: TDIU, 2005.
16. Qosimova M.S., Xodiyev B.Y., Samadov A.N., Muxitdinova U.S. Kichik biznesni boshqarish. O‘quv qo‘llanma. –T.: O‘qituvchi, 2003.
17. Qosimova M.S., Ergashxo‘jayeva SH.J. Marketing. O‘quv qo‘llanma. –T.: TDIU, 2004.
18. O‘zbekisto Respublikasi Yer kodeksi
19. [www. stat.uz](http://www.stat.uz)
20. Internet saytlari

Tuzuvchi:  
**Mavlonov Shaxzod Shahobiddin o‘g‘li**  
Shahrisabz davlat pedagogika instituti  
“Geografiya” kafedrası o‘qituvchisi

# Yashil iqtisodiyot

## O‘quv qo‘llanma

*Muharrir:* S. Abdunabiyeva  
*Badiiy muharrir:* K. Boyxo‘jayev  
*Kompyuterda sahifalovchi:* B. Muxtorov

shr. List. AA № 205405

**Bosishga ruxsat etildi: 9.04.2024-yil.**

Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi.

“Times New Roman” garniturası.

Shartli b/t 13.9 Nashr hisob t 14.3

Adadi **30 dona**. 4-buyurtma

“MAKON SAVDO PRINT” X K. nashriyotida tayyorlandi.

Toshkent shaxri , Shayxontohur tumani, Jangoh MFY, Jangoh Mavzesi, 37-uy.

«DAVR MATBUOT SAVDO» bosmaxonasida chop etildi .

100198, Toshkent, Qoyliq 4 mavze, 4



ISBN 978-9910-728-10-5



9 789910 728105 >